METODYKA OPRACOWYWANIA, ORGANIZOWANIA I PROWADZENIA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

PODRĘCZNIK

ARCHIWUM
BIBLIOTEKI SZKOŁY [illegible]
AKADEMII SZTABU GENERALNEGO WP
im. gen. bron. K. Świerczewskiego
Nr 39212

METODYKA OPRACOWYWANIA, ORGANIZOWANIA I PROWADZENIA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

PODRĘCZNIK

ARCHIWUM
BIBLIOTEKI SZKOŁY [illegible]
AKADEMII SZTABU GENERALNEGO
im. gen. bron. [illegible]
Nr 039212

Zał. Nr 3 do Nr. poz. 030 0 14-1974

A K A D E M I A S Z T A B U G E N E R A L N E G O
im. gen. broni K. Świerczewskiego

DO UŻYTKU
SŁUŻBOWEGO
[redacted]
Egz.nr. 2.

Anekdon pt 12657

METODYKA
OPRACOWYWANIA, ORGANIZOWANIA I PROWADZENIA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

Podręcznik

ARCHIWUM
BIBLIOTEKI SZKOLENIOWEJ
AKADEMII SZTABU GENERALNEGO
im. gen. broni K. Świerczewskiego
Nr 39212

WARSZAWA 1974 rok

Ogólne kierownictwo naukowe - gen. bryg. Zbigniew Jurewicz. Kierownik naukowy zespołu autorskiego - płk doc. dr Jerzy Zakrzewski. Redaktor - płk dypl. Władysław Wydra.

Warszawa, dnia ..... 1974 r.

Zalecam do użytku w wojskach lądowych podręcznik: "Metodyka opracowywania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych".

Podręcznik został opracowany w oparciu o teorię dydaktyki wojskowej i najlepsze wzory praktyki ćwiczeń jako pomoc w procesie szkolenia dowódców, sztabów i wojsk.

Uwagi, propozycje i wnioski dotyczące treści podręcznika należy kierować do dnia 31 grudnia 1976 r. do Komendanta Akademii Sztabu Generalnego. Będą one wykorzystane do ewentualnego opracowania w przyszłości nowej wersji podręcznika.

SZEF SZTABU GENERALNEGO

gen. broni. Florian SIWICKI
WICEMINISTER OBRONY NARODOWEJ

Podręcznik /nie licząc załączników/ opracowali:

Wstęp, rozdziały I i II - płk doc. dr Jerzy ZAKRZEWSKI.

Rozdział III - ppłk dypl. Leszek JANICKI.

Rozdział IV:-

- podrozdział 1 a i b - płk mgr inż. Lech RUTKOWSKI;
- podrozdział 1 c,d - płk dypl. Roman SIELECKI,
  płk dypl. Stefan DROZD,
  ppłk dypl. Antoni RATAJ;
- podrozdział 2 a - ppłk mgr Zygmunt KĘPKA;
- podrozdział 2 b - płk doc. dr Jerzy ZAKRZEWSKI.

Rozdział V:

- podrozdziały 1 oraz 2 a, b i d - płk dypl. Roman SIELECKI;
- podrozdział 2 c - płk dr Henryk KITKOWSKI, płk dypl. Henryk MAJEWSKI, płk dypl. Roman SIELECKI, płk mgr inż. Lech RUTKOWSKI, ppłk dypl. Antoni RATAJ.

Rozdział VI:

- podrozdziały 1, 4, 6 i 8 - płk dypl. Roman SIELECKI;
- podrozdział 2 - ppłk dypl. Antoni RATAJ;
- podrozdział 3 - płk dr Henryk KITKOWSKI;
- podrozdziały 5 i 7 - płk dypl. Roman SIELECKI, płk mgr inż. Lech RUTKOWSKI.

Rozdział VII - płk dypl. Roman SIELECKI.

Rozdział VIII - płk dypl. Stefan DROZD.

Rozdział IX - płk dypl. Władysław WYDRA.

SPIS TREŚCI

Str.

Wstęp 7

Rozdział I: PODSTAWY TEORETYCZNE METODYKI ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH ORAZ CHARAKTERYSTYKA ZASADNICZYCH FORM I METOD SZKOLENIA TAKTYCZNEGO 9

Rozdział II: OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA POSZCZEGÓLNYCH RODZAJÓW ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH 33

1. Ćwiczenia grupowe 33

2. Treningi sztabowe 35

3. Ćwiczenia dowódczo-sztabowe 37

a/ Gry wojenne 40

b/ Ćwiczenia szkieletowe 42

4. Ćwiczenia taktyczne z wojskami 46

Rozdział III. CELE I TEMATYKA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH 53

1. Cele ćwiczeń taktycznych 53

2. Tematyka ćwiczeń taktycznych 57

Rozdział IV. CZYNNIKI RZUTUJĄCE NA OPRACOWYWANIE, ORGANIZOWANIE I PROWADZENIE ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH 62

1. Zespół czynników obiektywnych 62

a/ Teren 62

b/ Zapewnienie bezpieczeństwa podczas ćwiczeń 65

c/ Stany osobowe oraz możliwości materiałowo-technicznego zabezpieczenia ćwiczeń 67

d/ Czas przeznaczony na przeprowadzenie ćwiczeń 70

2. Zespół czynników subiektywnych 71

a/ Czynniki moralno-ideowe 72

b/ Zasady metodyczne opracowywania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń 77

str.

Rozdział V: ZASADY OPRACOWYWANIA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH 91

1. Obowiązki dowódcy w zakresie opracowywania ćwiczenia.. 91

2. Czynności autora ćwiczenia /zespołu autorskiego/ 93

a/ Czynności wstępne 93

b/ Opracowanie myśli przewodniej ćwiczenia 98

c/ Opracowanie założenia taktycznego 108

d/ Opracowanie planu przeprowadzenia ćwiczenia 118

Rozdział IV: ORGANIZOWANIE ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH 128

1. Ustalanie składu aparatu kierowniczo-rozjemczego 129

2. Organizowanie zabezpieczenia technicznego, materiałowego i medycznego ćwiczeń 135

3. Organizowanie łączności aparatu kierowniczo-rozjemczego 138

4. Opracowanie rozkazu organizacyjnego 143

5. Przygotowanie rejonu ćwiczenia 145

6. Przygotowanie do ćwiczenia aparatu kierowniczo-rozjemczego 151

7. Przygotowanie pozoracji pola walki 154

8. Przygotowanie szkolonych do ćwiczenia 164

Rozdział VII: PROWADZENIE ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH 166

1. Zasady prowadzenia ćwiczeń taktycznych z wojskami 166

2. Właściwości prowadzenia ćwiczeń dowódczo-sztabowych .. 178

3. Właściwości prowadzenia treningów sztabowych 187

4. Właściwości prowadzenia ćwiczeń grupowych 193

5. Omówienie ćwiczeń 199

Rozdział VIII: WŁAŚCIWOŚCI METODYKI OPRACOWYWANIA, ORGANIZOWANIA I PROWADZENIA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH Z WOJSKAMI POŁĄCZONYCH ZE STRZELANIEM AMUNICJĄ BOJOWĄ 201

str.

1. Charakterystyka ćwiczeń 201

2. Właściwości opracowywania ćwiczeń 203

3. Właściwości organizowania ćwiczeń 214

4. Właściwości prowadzenia ćwiczeń 221

Rozdział IX: ZASADY POMIARU SKUTECZNOŚCI SZKOLENIOWEJ ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH 227

BIBLIOGRAFIA 253

ZAŁĄCZNIKI ..... oddzielna książka

WSTĘP

W okresie pokoju jednym z zasadniczych zadań Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest prowadzenie wszechstronnej działalności dydaktyczno-wychowawczej mającej na celu kształcenie kadr specjalistów wojskowych oraz przygotowywanie jednostek wojskowych do prowadzenia działań bojowych na współczesnym polu walki. Od jakości tej działalności zależy w znacznym stopniu gotowość bojowa wojsk i sztabów oraz ich zdolność do wykonywania zadań bojowych w najtrudniejszych i najbardziej skomplikowanych warunkach. Dlatego też wszystkie kolejne dyrektywy Ministra Obrony Narodowej do działalności Sił Zbrojnych PRL kładą duży nacisk na konieczność uzyskiwania wysokich wyników w szkoleniu i wychowaniu.

W szczególności przywiązuje się dużą wagę do skuteczności różnego rodzaju ćwiczeń taktycznych i operacyjnych, a zwłaszcza do doskonalenia metodyki ich opracowywania, organizowania i prowadzenia. Istnieje wyraźne zapotrzebowanie na opracowanie teoretyczne uogólniające bogate doświadczenia wojsk i sztabów w tym zakresie. Celowi temu ma właśnie służyć niniejszy podręcznik opracowany przez oficerów Akademii Sztabu Generalnego.

Zespół autorski - uogólniając doświadczenia okręgów wojskowych oraz wyniki badań prowadzonych przez kadrę Akademii Sztabu Generalnego im. gen. broni K. Świerczewskiego w latach 1965-1972 nad efektywnością szkoleniową ćwiczeń taktycznych - dążył do możliwie wszechstronnego przedstawienia całego wachlarza sposobów i "chwytów" metodycznych stosowanych przez dowódców i zespoły sztabowe podczas opracowywania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń. Podręcznik ma zatem charakter opracowania analityczno-porównawczego i problemowego. Unika się w nim

instruktażowej formy podawania informacji, dokonując krytycznego przeglądu różnych rozwiązań stosowanych w praktyce szkoleniowej. Żadna jednak publikacja nie jest w stanie przedstawić wyczerpująco wszystkich form i metod dydaktycznych wypracowanych i stosowanych przez jednostki wojskowe. Stąd w niniejszej pracy omówiono przede wszystkim sposoby działania szczególnie przydatne w szkoleniu.

Autorzy uważali również, iż podręcznik oprócz roli ściśle użytkowej powinien spełniać określoną funkcję poznawczą. Dlatego prezentuje on dodatkowo pewne ogólniejsze tezy i stwierdzenia teoretyczne z zakresu dydaktyki wojskowej. Ponadto starano się w nim ujednolicić terminologię z zakresu metodyki szkolenia taktycznego.

Praca przeznaczona jest na użytek kadry oficerskiej oddziałów i związków taktycznych wojsk lądowych, pracowników sztabowych dowództw okręgów wojskowych, szefostw rodzajów wojsk i służb Ministerstwa Obrony Narodowej oraz słuchaczy wyższych szkół wojskowych, zwłaszcza o profilu dowódczo-sztabowym. Wydaje się jednak, iż zawarte w niej ogólne stwierdzenia teoretyczne i ustalenia terminologiczne mogą być również przydatne dla innych oficerów.

Zespół autorski żywi nadzieję, że niniejsze opracowanie okaże się rzeczywiście pożyteczne dla ogólnowojskowej kadry oficerskiej, zwłaszcza zaś kadry bezpośrednio zaangażowanej w procesie szkolenia, oraz słuchaczy studiujących w wyższych szkołach wojskowych. Autorzy będą uważali, że spełnili swoje zadanie, jeśli przekazana Czytelnikom publikacja przyczyni się do rozwoju naukowej myśli wojskowej i praktyki szkoleniowej.

ROZDZIAŁ I

PODSTAWY TEORETYCZNE METODYKI ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH ORAZ CHARAKTERYSTYKA FORM I METOD SZKOLENIA TAKTYCZNEGO

Metodyka ćwiczeń taktycznych nie jest dyscypliną samodzielną. Stanowi ona część składową metodyki szkolenia taktycznego oficerów, sztabów i wojsk, która z kolei wchodzi w skład systemu dydaktyki wojskowej. Metodyka szkolenia taktycznego jest więc - w porównaniu z dydaktyką wojskową - dyscypliną ukierunkowaną na niektóre tylko problemy procesu szkolenia wojskowego. W szczególności jest ona powiązana z taktyką ogólną oraz taktykami rodzajów wojsk i służb, stanowiąc stronę metodyczną tych dyscyplin odpowiadającą na pytanie, jak należy uczyć oficerów, sztaby i wojska, aby zgodnie z założeniami taktycznymi prowadzić sprawnie i w sposób zorganizowany działania bojowe na przyszłym polu walki.

Za przedmiot rozważań i badań metodyki szkolenia taktycznego wojsk lądowych należy uznać: cele i dobór treści szkolenia z zakresu taktyki ogólnej oraz taktyki rodzajów wojsk i służb z uwzględnieniem poszczególnych szczebli dowodzenia taktycznego i poziomów szkolenictwa wojskowego; korelacje i wzajemne związki między przedmiotami taktycznymi; podział treści szkolenia taktycznego na międzyprzedmiotowe grupy tematyczne; formy organizacyjne i metody taktycznego szkolenia indywidualnego i zespołowego; organizowanie i prowadzenie szkolenia; przygotowanie się dowódców /wykładowców/ oraz szkolonych żołnierzy, sztabów i wojsk do zajęć taktycznych; pomiar skuteczności szkolenia taktycznego.

Metodyka szkolenia taktycznego powinna zajmować w dydaktyce wojskowej szczególnie ważne miejsce. Z uwagi bowiem na

priorytetowe znaczenie taktyki, metodyka szkolenia taktycznego spełnia w stosunku do metodyki wszystkich pozostałych przedmiotów szkolenia taktycznego funkcję integrującą i ukierunkowującą.

Aby jednak właściwie spełniać swe funkcje, metodyka szkolenia taktycznego musi z kolei opierać się w swej działalności na określonych teoretycznych i praktycznych przesłankach i założeniach. U podstaw tych przesłanek leżą:

- po pierwsze - rozwiązania i osiągnięcia teorii sztuki wojennej, zwłaszcza dotyczące prognostycznych przewidywań w zakresie ewentualnej przyszłej wojny i walki zbrojnej;

- po drugie - obowiązujące ustalenia doktrynalne określające: przewidywany charakter przyszłego pola walki, założenia taktyczno-operacyjne, zasady prowadzenia działań bojowych, wymagania w zakresie ideowo-moralnego i fachowo-specjalistycznego przygotowania oficerów, sztabów i wojsk;

- po trzecie - prawidłowości procesu szkolenia i wychowania wojskowego określane przez teorię wychowania wojskowego i dydaktykę wojskową.

Powyższe założenia teoretyczne i ustalenia praktyczne powinny znaleźć odzwierciedlenie we wszystkich elementach składowych /działach/ metodyki szkolenia taktycznego oficerów, sztabów i wojsk, a także w formach i metodach tegoż szkolenia.

Różnorodne ustalenia i założenia, a także wszechstronność celów taktycznego szkolenia indywidualnego i zespołowego różnych szczebli dowodzenia oraz doświadczenia płynące z praktyki szkoleniowej zadecydowały o ukształtowaniu się swoistego systemu form i metod szkolenia[1].

---

1 Dotychczas w metodyce szkolenia taktycznego pojęcia "formy" i "metody szkolenia" były różnie interpretowane, a czasem nawet utożsamiane. W podręczniku przyjęto typologię opracowaną przez pracowników Akademii Sztabu Generalnego.
c.d. odnośnika na str. 11

W polskiej pedagogice przez formy szkolenia rozumie się zewnętrzną organizacyjną stronę procesu szkolenia. Formy szkolenia określają zatem jego warunki, to jest odpowiadają na pytania: w jakim celu, gdzie, kiedy, w jakim układzie, dla kogo i w jakim czasie organizuje się dane szkolenie. Ponadto określają one wzajemne powiązania i zależności między wykładowcą /kierownikiem szkolenia/ a szkolonymi. Inne bowiem związki zachodzą podczas wykładu czy seminarium, inne zaś w toku ćwiczeń taktycznych. W praktyce więc wszystkie przedsięwzięcia szkoleniowe ujęte są w określone formy.

Wśród form szkolenia można wyróżnić formy proste i złożone.

Do form prostych zaliczamy przedsięwzięcia szkoleniowe o jednorodnej w zasadzie tematyce i jednorodnej strukturze metodycznej, realizowane w ramach jednej lub kilku jednostek lekcyjnych[2], w podobnych warunkach lokalowych bądź terenowych /na przykład w audytoriach, na przykoszarowych placach ćwiczeń bądź też w warsztatach, działowniach itp./. Natomiast termin "forma złożona szkolenia" oznacza przedsięwzięcie szkoleniowe w zasadzie kompleksowe, wieloprzedmiotowe lub interdyscyplinarne, realizowane najczęściej w różnorodnych i zmiennych warunkach jeżeli chodzi o czas i środowisko dydaktyczne. Oczywiście w ramach form złożonych można wyróżnić mniej skomplikowane formy proste.

Ogół form szkolenia wojskowego /rodzajów zajęć szkoleniowych/ z podziałem na formy proste i złożone przedstawia tabela 1.

---

c.d. odnośnika ze str. 10

Por. Zagadnienia metodyki nauczania w ASG, Podręcznik. Akademia Sztabu Generalnego, Warszawa 1970, s.79-121. Przyjęty układ oraz interpretacja pojęć "formy" i "metody szkolenia" są również zgodne z poglądami wyrażonymi przez radzieckich pedagogów wojskowych. Por.gen.lejt. W. Pietronko, płk dr W. Riabczuk: O formach i metodach obuczenija, "Wojennaja Myśl", nr 5/1972.

2 Jednostka lekcyjna-to zajęcie /lub część zajęcia/ na dany temat z określonego przedmiotu prowadzone w ścisle ustalonym czasie ograniczonym przerwami.

Tabela 1

FORMY SZKOLENIA WOJSKOWEGO
/rodzaje zajęć szkoleniowych/

Pierwsza wymieniona w tabeli forma złożona szkolenia wojskowego - ćwiczenie grupowe, z uwagi na mało skomplikowaną strukturę organizacyjną, jest formą przejściową zbliżoną pod wieloma względami do form prostych. Jednakże w celu uproszczenia rozważań ćwiczenia te potraktowane zostały w dalszej części podręcznika jako jeden z rodzajów ćwiczeń taktycznych i wyłącznie jako forma złożona. Za typowe zaś formy złożone uznano podróże polowe oraz powszechnie stosowaną w praktyce szkoleniowej musztrę bojową, chociaż jeśli chodzi o tę ostatnią, to na niższych szczeblach dowodzenia przybiera ona niekiedy również charakter formy prostej.

Powyższe usystematyzowanie form odzwierciedlające proces szkolenia wojskowego w zasadzie odpowiada również potrzebom szkolenia taktycznego. Różnica pomiędzy układami form szkolenia wojskowego a taktycznego polega na tym, że tylko niektóre z form prostych wyszczególnionych w tabeli 1 w grupie "zajęcia w pracowniach i terenie" mogą być zaliczone do zajęć taktycznych. Podobnie przedstawia się sprawa niektórych podróży polowych wówczas, gdy ich związek z problematyką taktyczną jest pośredni.

Wśród form /rodzajów/ szkolenia wojskowego oficerów, sztabów i wojsk najistotniejszą rolę odgrywają ćwiczenia taktyczne i operacyjne /tych ostatnich w podręczniku z uwagi na ramy tematu nie rozpatruje się/.

Przez ćwiczenie taktyczne rozumie się formę /rodzaj/ organizacyjną praktycznego szkolenia oficerów, sztabów i wojsk w terenie lub pomieszczeniach, w którego ramach ćwiczący powinni działać zgodnie z zasadami taktycznymi /operacyjnymi/ zakładającymi istnienie warunków zbliżonych do warunków rzeczywistego pola walki.

Ćwiczenia taktyczne spełniają różnorodne funkcje w zakresie przygotowania do działań bojowych żołnierzy, sztabów i wojsk

Z punktu widzenia szkoleniowego podczas ćwiczeń kadra oficerska doskonali się w dowodzeniu wojskami i wykonywaniu obowiązków sztabowych, zaś wojska i sztaby zdobywają umiejętność zespołowego działania. W ćwiczeniach następuje także zgrywanie działań różnych rodzajów wojsk i służb oraz poszczególnych elementów ugrupowania bojowego kolejnych szczebli dowodzenia.

Ćwiczenia taktyczne, zwłaszcza z wojskami, spełniają poważną rolę wychowawczą. Przeprowadzanie ich w trudnych warunkach terenowych i atmosferycznych przyczynia się do wyrabiania w żołnierzach odporności psychicznej, wytrzymałości na trudy życia wojskowego oraz do kształtowania tych cech umysłu i charakteru, które są niezbędne w walce. Dzięki zespołowym działaniom powstają zwarte kolektywy wojskowe złączone wspólnotą idei i celów. Ćwiczenia przedstawiające działania potencjalnego nieprzyjaciela zapoznają z realnymi jego poczynaniami w dziedzinie militarnej. Oddziałują one wychowawczo na żołnierzy uświadamiając im stopień faktycznego zagrożenia i w ten sposób przygotowując ich psychicznie i zawodowo do ewentualnej przyszłej wojny.

Ćwiczenia taktyczne, jako jedyna w swoim rodzaju forma praktycznego działania, umożliwiają zweryfikowanie poprawności i przydatności obowiązujących lub zakładanych taktyczno-operacyjnych założeń doktrynalnych dotyczących prowadzenia działań bojowych w różnych warunkach pola walki. Stwarzają one również warunki sprawdzenia wartości przyjętej struktury organizacyjnej poszczególnych szczebli dowodzenia oraz stopnia uzyskanej efektywności funkcjonowania systemów i dowodzenia, zabezpieczenia bojowego działań oraz zabezpieczenia tyłowego, w tym materiałowo-technicznego i medycznego.

Ćwiczenia taktyczne są w warunkach pokoju jednym z najlepszych praktycznych sprawdzianów stopnia osiągniętej przez wojska i sztaby gotowości bojowej. Na podstawie praktycznych przedsięwzięć ćwiczebnych można zbadać zakres uzyskanej przez jednostki wojskowe gotowości mobilizacyjnej i alarmowej, poziom osiągniętej sprawności eksploatacyjnej sprzętu bojowego oraz określić możliwości wojsk w zakresie wykonania w określonym czasie i miejscu przewidzianych w planach zadań bojowych.

Spełnianie przez ćwiczenia taktyczne wymienionych i innych funkcji zależy jednakże od odpowiedniego przygotowania i właściwego prowadzenia tych ćwiczeń.

W zależności od stopnia zbliżenia ćwiczebnych działań bojowych do rzeczywistej walki w szkoleniu taktycznym żołnierzy /oficerów/, sztabów i wojsk rozróżnia się następujące główne formy /rodzaje/ ćwiczeń:

- ćwiczenia grupowe;
- trening sztabowy;
- ćwiczenia dowódczo-sztabowe /gry wojenne i ćwiczenia szkieletowe/;
- musztrę bojową;
- ćwiczenia taktyczne z wojskami;
- ćwiczenia taktyczne z wojskami połączone ze strzelaniem amunicją bojową.

Pełen układ rodzajów ćwiczeń taktycznych i ich podział według różnych kryteriów przedstawia tabela 2.

RODZAJE ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

Główne rodzaje ćwiczeń taktycznych	Kryteria podziału															
	Według celów szkoleniowych						Według szczebla dowodzenia				Według zakresu tematów		Według liczby szczebli ćwiczących		Według liczby stron ćwiczących	
	zgrywające	doskonalące	metodyczne	pokazowe	kontrolne /sprawdzające, inspekcyjne/	doświadczalne	kompanijne /baterijne/	batalionowe /dywizjonowe/	pułkowe /brygadowe/	dywizyjne	epizodyczne	kompleksowe	jednoszczeblowe	dwuszczeblowe /wieloszczeblowe/	jednostronne	dwustronne
Ćwiczenia zajęcia grupowe			x	x	x						x	x				
Treningi sztabowe	x	x	x	x	x	x			x	x	x	x	x	x	x	?
Ćwiczenia dowódczo-sztabowe: gry wojenne	x	x			x	x			x	x	x	x	x	x	x	x
Ćwiczenia dowódczo-sztabowe: szkieletowe	x	x			x	x			x	x	x	x	x	x	x	x
Musztra bojowa	x	x	x	x	x	x	x	x			x		x		x	
Ćwiczenia taktyczne z wojskami	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x
Ćwiczenia taktyczne z wojskami połączone ze strzelaniem amunicją bojową	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x

O ile zewnętrzną, to jest organizacyjną stronę procesu dydaktycznego określa forma, o tyle o jej treści wewnętrznej decyduje metoda szkolenia. Przez metodę szkolenia należy zatem rozumieć taki systematycznie stosowany sposób pracy wykładowcy /dowódcy, instruktora/ wojskowego, który umożliwia szkolonym żołnierzom opanowanie wiedzy wraz z umiejętnościami i nawykami wykorzystania jej w praktyce oraz rozwijanie ich zdolności poznawczych i zainteresowań osobistych. Metody szkolenia odpowiadają na pytanie: jak uczyć, to znaczy, w jaki sposób należy przekazywać żołnierzom wiedzę wojskową wraz z umiejętnościami i nawykami jej stosowania w praktyce. Metody szkolenia, określając wewnętrzną stronę procesu dydaktycznego, stwarzają warunki do utrzymania bezpośredniego kontaktu między dowódcą /instruktorem/ a szkolonymi żołnierzami. Stanowią one także podstawę do wypracowania właściwych sposobów uczenia się.

Nie ma jednak uniwersalnej metody nauczania, która byłaby jednakowo przydatna w odniesieniu do wszystkich przedmiotów i form szkolenia oraz w każdym przypadku dydaktycznym. Nie można bowiem tym samym sposobem zarówno zapoznawać szkolonych z teorią zagadnienia, uczyć ich posługiwania się odnośną teorią w działalności praktycznej, jak też kształtować poszczególne umiejętności i nawyki w ramach całego wachlarza różnorodnych form szkolenia, zwłaszcza ćwiczeń taktycznych. Istnienie szerokiego wachlarza metod spowodowane jest również potrzebą uwzględniania poziomu i możliwości poszczególnych kategorii szkolonych żołnierzy oraz właściwości przedmiotów szkolenia.

Systematykę podstawowych metod szkolenia wojskowego przedstawia tabela 3.

METODY SZKOLENIA WOJSKOWEGO OFICERÒW, SZTABÒW I WOJSK

Przyjęta w tabeli koncepcja klasyfikacji metod szkolenia wojskowego została opracowana z uwzględnieniem dwóch różnych kryteriów wyjściowych.

Pierwsze z tych kryteriów, odpowiadające układowi powszechnie przyjętemu w dydaktyce ogólnej, zakłada podział metod szkolenia wojskowego według źródeł wiedzy na trzy podstawowe grupy: słowne, poglądowe i praktyczne. W pierwszej grupie metod źródłem wiedzy jest słowo mówione /np. instruktaż, wykład/ lub pisane /np. regulaminy, instrukcje/. W grupie metod poglądowych źródłem wiedzy są wrażenia i spostrzeżenia zmysłowe /wzrokowe, słuchowe, węchowe/ będące najczęściej następstwem różnego rodzaju pokazów i demonstracji. Przy stosowaniu metod praktycznych zdobywanie wiedzy, zwłaszcza zaś umiejętności i nawyków, odbywa się dzięki bezpośrednim motorycznym /sprawnościowym/ lub umysłowym czynnościom praktycznym. W szkoleniu taktycznym wykorzystywane są wszystkie trzy grupy metod, z tym, że szczególne znaczenie - jeśli chodzi o ćwiczenia taktyczne - mają metody praktyczne, a przede wszystkim metoda praktycznego działania oraz trening.

Przedstawiony układ metod ujmuje sposoby pracy instruktorów i szkolonych żołnierzy jak gdyby od strony technicznej. W treści swej metody te bliżej nie informują o charakterze procesu przyswajania przez szkolonych wiedzy, umiejętności lub nawyków. Nie wiadomo bowiem, czy wykładowca zadowoli się pamięciową pracą szkolonych, czy też będzie dążył do ich wszechstronnego zaktywizowania. Dlatego też w tabeli 3 przedstawiono drugi układ metod, którego podstawę stanowi stopień aktywizacji szkolonych żołnierzy. W tym układzie wyodrębniono dwie grupy metod: bierne i heurystyczne /poszukujące/.

Z dotychczasowych rozważań wynika, że metody i formy organizacyjne szkolenia występują w ścisłych wzajemnych związkach i zależnościach, przy czym określonej formie szkolenia odpowiada określona metoda lub nawet określony kompleks metod. W praktyce każda forma szkolenia zakłada sama przez się najwłaściwszy sposób /Metodę/ prowadzenia zajęć. Tak na przykład dla seminarium typową metodą będzie dyskusja, dla musztry bojowej - trening, a dla ćwiczenia taktycznego - metoda działania praktycznego. Poza tym jednak we wszystkich formach mogą i powinny być zastosowane inne, uzupełniające metody, wzbogacające metodykę i treść zajęcia. Szczególną zaś różnorodnością pod względem stosowania metod szkolenia powinny się odznaczać ćwiczenia taktyczne.

Charakter ćwiczeń taktycznych oraz zakres stawianych przed nimi celów zmusza do stosowania rozlicznych metod szkolenia. W ćwiczeniach najszersze zastosowanie znalazły takie metody, jak: metoda działania praktycznego, trening, pokaz, metody sytuacyjna i inscenizacji oraz instruktaż. W sensie perspektywicznym duże nadzieje należy ponadto wiązać z metodą problemową.

Metoda działania praktycznego ma na celu wyrabianie określonych umiejętności zarówno ściśle praktycznych o charakterze motorycznym, jak i umysłowym /sensorycznym/.

Wyrabianie umiejętności pierwszego typu odgrywa szczególną rolę w ćwiczeniach z wojskami i szkieletowych. Stawiając sztabom i wojskom odpowiednio trudne zadania, dotyczące czy to przemarszów na duże odległości, czy pokonywania przeszkód wodnych lub trudno dostępnego terenu, wyrabia się w żołnierzach wytrzymałość fizyczną i odporność na zmęczenie, a także

trenuje ich w posługiwaniu się technicznymi środkami dowodzenia oraz w obsłudze i eksploatacji powierzonego im sprzętu i uzbrojenia.

W odniesieniu do oficerów zasadniczą rolę spełniają jednak podczas ćwiczeń taktycznych metody działania praktycznego, wyrabiające sprawność umysłową, a przede wszystkim umiejętności rozwiązywania problemów taktycznych, dowodzenia wojskami i zabezpieczenia ich działań. Przez wykonanie szeregu zadań praktycznych typu umysłowego oficerowie /dowódcy i pracownicy sztabów/ powinni zdobyć lub udoskonalić określone umiejętności i nawyki sprawnego wykonywania czynności dowódczych /podejmowanie decyzji, stawianie zadań bojowych, organizowanie współdziałania i zabezpieczenia działań, kierowanie walką/ i sztabowych /przygotowywanie danych do decyzji, zbieranie i ocenianie informacji, opracowywanie dokumentacji, wykonywanie praktycznych zadań sztabowych w terenie/. Ważne jest przy tym wyrabianie w dowódcach i oficerach sztabu umiejętności operatywnego stosowania wiedzy teoretycznej, a także myślenia kategoriami taktyczno-operacyjnymi oraz dokonywania takich operacji myślowych, jak: porównywanie, analizowanie, syntetyzowanie i wnioskowanie.

Drugą metodą praktyczną szeroko stosowaną w ćwiczeniach taktycznych jest trening. Polega on na wielokrotnym powtarzaniu określonych identycznych lub prawie identycznych czynności praktycznych /działań, chwytów/ lub umysłowych /pamięciowe opanowanie regulaminowych wskazań, norm, danych itd./. Przez trening uzyskuje się wyższy stopień sprawności w wykonywaniu danych czynności oraz zwiększa trwałość nabytych umiejętności i nawyków. Typowym przedsięwzięciem szkoleniowym, w którym trening odgrywa zasadniczą rolę, jest musztra bojowa. Szersze zastoso-

wanie treningu jako metoda ma miejsce także podczas treningów sztabowych i ćwiczeń grupowych, chociaż w tym wypadku zasadnicze znaczenie będzie miała metoda działania praktycznego. Natomiast w szkoleniu oficerów w ramach ćwiczeń dowódczo-sztabowych lub ćwiczeń z wojskami trening nie odgrywa już roli pierwszoplanowej. Spełnia on w tych ćwiczeniach funkcję raczej pomocniczą.

W nie mniej szerokim zakresie wykorzystuje się w ćwiczeniach taktycznych metodę pokazu. W zależności od charakteru ćwiczenia spełnia ona zazwyczaj funkcję główną lub pomocniczą.

W pierwszej funkcji metodę tę stosuje się w odrębnych ćwiczeniach pokazowych lub we fragmentach ćwiczeń z wojskami i szkieletowych, których celem jest zademonstrowanie postronnym obserwatorom wzorowo prowadzonych działań bojowych na ćwiczebnym polu walki. Treść pokazu w ćwiczeniach taktycznych mogą stanowić również strzelania amunicją bojową lub demonstrowanie nowoczesnego sprzętu bojowego i jego użycia. Należy się jednakże zastrzec, że pokaz jako główna metoda stosowany jest wyłącznie z punktu widzenia potrzeb obserwatorów. Dla ćwiczących wojsk biorących udział w pokazie nadal zasadnicze znaczenie będzie miała metoda działania praktycznego.

Najszerzej stosuje się w ćwiczeniach metodę pokazu w funkcji pomocniczej, to jest dla uzupełnienia i podbudowania metody działania praktycznego. W tym sensie pokaz wykorzystuje się w każdym ćwiczeniu dla zademonstrowania samym ćwiczącym żołnierzom wzorów poprawnie prowadzonych działań bojowych.

W każdym też ćwiczeniu taktycznym, przede wszystkim zaś grupowym, szczególną rolę odgrywa pokaz jako metoda doskonalenia umiejętności żołnierzy, zwłaszcza oficerów, w zakresie

orientacji topograficznej i taktycznej oraz dokonywania analizy i oceny terenu.

Metoda pokazu poprawnie stosowana w ćwiczeniach taktycznych powinna zachęcić ćwiczących i obserwatorów do wzbogacania swojej wiedzy dotyczącej metodyki ćwiczeń oraz wykorzystywania w tym celu najwartościowszych doświadczeń i optymalnych rozwiązań.

Szczególne znaczenie w szkoleniu taktycznym przypisuje się metodzie sytuacyjnej. Polega ona na stwarzaniu umownych, ale teoretycznie uzasadnionych sytuacji bojowych. Jej funkcją jest umożliwienie ćwiczącym teoretycznego bądź praktycznego rozwiązania dydaktycznych /szkoleniowych/ zadań i problemów taktycznych /lub ogniowych/ na tle umownej, lecz maksymalnie zbliżonej do rzeczywistej sytuacji bojowej /ćwiczebnej/.

Metoda powyższa występuje w ścisłym powiązaniu z metodą działania praktycznego. O ile jednak ta ostatnia spełnia przede wszystkim funkcję metody uczenia się, stosowanej przez ćwiczących w trakcie wykonywania przez nich określonych czynności praktycznych, to metodę sytuacyjną stosuje wyłącznie dowódca /instruktor/, który za jej pomocą stwarza żołnierzom /zwłaszcza oficerom/ odpowiednie warunki do praktycznego działania podczas rozwiązywania problemów ćwiczebnego pola walki.

Metoda sytuacyjna powinna być stosowana we wszystkich ćwiczeniach grupowych oraz dowódczo-sztabowych, a także - chociaż w mniejszym stopniu - w ćwiczeniach taktycznych z wojskami. Z doświadczeń wynika, że nauczanie metodą sytuacyjną jest tym skuteczniejsze, im bardziej stwarzane sytuacje odzwierciedlają skomplikowany charakter współczesnego pola walki oraz przedstawiają przyszłe działania bojowe w całej ich złożoności i różnorodności.

Posługiwanie się wyłącznie abstrakcją i umownymi sytuacjami może jednak wywołać u ćwiczących wrażenie zbyt daleko idącej fikcyjności. Dlatego w celu zapobieżenia tego rodzaju zjawisku i maksymalnego uprawdopodobnienia rozgrywanych sytuacji taktyczno-operacyjnych wprowadza się do treści ćwiczeń elementy inscenizacji. Metoda inscenizacji polega zatem na wkomponowywaniu w umowne tło sytuacji fragmentów bojowych realnie występujących w rzeczywistości.

W szkoleniu taktycznym metodę inscenizacji stosuje się już w ćwiczeniach szkieletowych. Prowadzi się je bowiem w rzeczywistych warunkach terenowych, wyposażając ćwiczące sztaby w środki transportu i dowodzenia. Pewne elementy inscenizacji mogą być stosowane również w grach wojennych prowadzonych w pomieszczeniach /np. w wypadku rozmieszczenia ćwiczących dowódców i oficerów sztabów w stacjonarnych ośrodkach dowodzenia/. W tym wypadku sztaby wprawdzie nadal pracują w salach, ale odpowiednie wyposażenie miejsc pracy oficerów wprowadza do ćwiczenia elementy realności. W najszerszym zakresie metodę inscenizacji stosuje się w czasie ćwiczeń z wojskami.

Metoda instruktażu jest stosowana w ćwiczeniach taktycznych w ograniczonym zakresie. Niemniej jednak metoda ta spełnia bardzo ważną rolę, zwłaszcza przy wykonywaniu czynności związanych z organizowaniem ćwiczeń z wojskami i dowódczo-sztabowych. W szczególności metodę instruktażu wykorzystuje się w celu przygotowania aparatu kierowniczo-rozjemczego oraz obsługującego do udziału w ćwiczeniu. Zastosowanie tej metody umożliwia kierownikowi ćwiczenia lub jego pomocnikom danie członkom kierownictwa, rozjemcom i dowódcom jednostek obsługujących ćwiczenia oraz dowódcom i szefom ćwiczących wojsk i sztabów ścisłych wytycznych

co do sposobów prowadzenia i zabezpieczenia ćwiczenia, a także zasad i przepisów dotyczących ćwiczących.

Metoda problemowa w ćwiczeniach taktycznych stanowi jeden ze sposobów aktywizowania żołnierzy oraz wyrabiania w nich, szczególnie w oficerach, umiejętności samodzielnego myślenia, a także rozwiązywania praktycznych i teoretycznych zadań taktycznych. W tym sensie każde ćwiczenie taktyczne daje dużo okazji do zastosowania tej metody, a z obserwacji wynika, że elementy problemowości, często wprowadzane do zajęć na zasadzie intuicji dydaktycznej i wyczucia dowódczego, występują w wielu przedsięwzięciach szkoleniowych.

Nie należy jednak sądzić, że ćwiczenia taktyczne są jak gdyby z góry i poniekąd automatycznie skazane na stosowanie metody problemowej. Wykorzystanie tej metody jest uzależnione od szeregu czynników, a zwłaszcza od stopnia zrozumienia jej istoty przez organizatorów ćwiczenia oraz umiejętności rozwiązywania za jej pomocą problemów taktycznych przez samych ćwiczących. Trzeba ponadto zaznaczyć, że niezrozumienie w pełni walorów i istoty wspomnianej metody powoduje, iż stosuje się ją niekiedy w sposób przypadkowy i niepełny, co w konsekwencji nie gwarantuje pożądanych efektów.

Należy wobec tego określić, co rozumiemy przez metodę problemową w ćwiczeniach taktycznych oraz jakie są jej wskaźniki /cechy charakterystyczne/, poprzedzając właściwe rozważania zinterpretowaniem znaczenia takich terminów, jak: "problem" oraz "problem dydaktyczny".

Przez "problem" należy rozumieć trudność teoretyczną lub praktyczną o charakterze otwartym, dla której rozwiązania należy twórczo /operatywnie/ zastosować posiadaną wiedzę, a często nawet rozszerzyć zakres opanowanych uprzednio w danej dziedzi-

nie wiadomości.

Natomiast "problem dydaktyczny" - to również trudność, ale o charakterze dydaktycznym, to znaczy trudność w pewnym sensie pozorna stworzona przez wykładowcę /grupę wykładowców/ dla celów dydaktycznych.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że w szeregu ćwiczeń dowódczo-sztabowych, a zwłaszcza w ćwiczeniach z wojskami, niektóre rozwiązywane trudności występują rzeczywiście. W praktyce we wszystkich prawie ćwiczeniach problemy rzeczywiste współistnieją z problemami dydaktycznymi, przy czym te ostatnie dotyczą w szczególności zagadnień taktycznych i znajdują odzwierciedlenie w sytuacjach taktycznych oraz zadaniach bojowych /ćwiczebnych/.

Istota metody problemowej polega na stwarzaniu podczas ćwiczeń sytuacji poznawczych i praktycznych obfitujących w trudności dydaktyczne i rzeczywiste, które zmuszałyby ćwiczących do zwiększania aktywności i pobudzały do twórczego myślenia w poszukiwaniu pozytywnego rozwiązania.

Wiadomo jednak, że nie każda trudność zmusza ćwiczących do głębokiego zastanawiania się. Dlatego też każde rozwiązywane zadanie dydaktyczne powinno w swej treści zawierać szereg niejasności lub niepewności. Decydują one dopiero łącznie o charakterze danej trudności. W taktyce zatem sytuacja problemowa /zadanie problemowe/ - to sytuacja /zadanie/, którą charakteryzuje nowość, a jednocześnie trudność, niepełność, niepewność i wreszcie konfliktowość - zarówno pod względem użyteczności, jak też z punktu widzenia oddziaływania emocjonalnego[3]. W schematycznym

---

3 Józef Kozielecki wymienia tylko trzy składniki sytuacji problemowej: nowość, trudność, niepewność. Por. Józef Kozielecki: Rozwiązywanie problemów. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969, s. 16.

ujęciu sytuację problemową obrazuje rysunek 1.

Rys. 1. Cechy sytuacji problemowej

Niewątpliwie zasadniczą cechą sytuacji problemowej /zadania problemowego/ jest niepowtarzalność w stosunku do już zastosowanych układów lub schematów. Tak na przykład problemowe ćwiczenie taktyczne nie może być powtórzeniem poprzedniego, a więc nie powinno być prowadzone w tym samym terenie lub na takim samym tle taktycznym, gdyż nie pobudzi ono ćwiczących do aktywnego, produktywnego myślenia i działania. Ćwiczenie problemowe powinno być tak zbudowane, aby wprowadzone do niego elementy nowości wywierały istotny wpływ na sposób rozwiązania danego problemu taktycznego lub organizacyjnego czy to z punktu widzenia nowatorskiego zastosowania taktycznych zasad organizowania i prowadzenia działań bojowych, czy też przyjęcia systemu dowodzenia lub metody pracy dowódcy i sztabu odmiennych od typowych. Wprowadzanie do ćwiczeń nowych elementów musi dopingować ćwiczących do krytycznej oceny dotychczasowych wzorów działania i szukania nowych rozwiązań.

Nie każda jednak nowa sytuacja /nowy teren, nowe tło taktyczne/ pobudzi dowódców do samodzielnego działania. Dlatego sytuacja ta powinna być odpowiednio trudna i skomplikowana tak, ażeby ćwiczący uświadomili sobie, że nabyte przez nich doświadczenie i posiadana wiedza w danej dziedzinie są niewystarczające, a w związku z tym zachodzi konieczność przyswojenia sobie nowych wiadomości i umiejętności. Utrudnieniem charakterystycznym dla każdego problemowego zadania taktycznego jest najczęściej brak pełnego rozeznania w położeniu. Z reguły więc posiadane przez ćwiczących informacje o nieprzyjacielu powinny być niepełne, a częstokroć nawet mylne lub sprzeczne. Również dane o położeniu wojsk własnych, zwłaszcza w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych, mogą być niepełne lub niejasne.

Ważnym wskaźnikiem problemowości jest zaliczenie danej sytuacji /zadania/ do klasy sytuacji niepewnych /ryzykownych/, czyli takich, które mogą mieć wiele rozwiązań i w których prawdopodobieństwo wyników oraz konsekwencje działań są nieznane lub trudne do przewidzenia. Dowódca i jego sztab muszą więc z wielu potencjalnych możliwości i sposobów działania wybrać jeden najbardziej, ich zdaniem, odpowiadający danej sytuacji, mimo iż nie mogą z całą pewnością stwierdzić, że ich decyzja w praktyce okaże się rzeczywiście najlepsza.

Istotną cechą sytuacji problemowej powinna być jej konfliktowość zarówno z punktu widzenia użyteczności zastosowanego rozwiązania, jak i ze względu na zaangażowanie emocjonalne decydującego.

Konfliktowość, jeśli chodzi o użyteczność rozwiązania, polega na tym, że decyzja - wobec różnorodności czynników oddziałujących na ćwiczebnym polu walki - powinna mieć cechy kompromi-

su, to jest oscylować między pozytywami i negatywami danego działania. Na przykład dowódca wybierając kierunek głównego uderzenia w terenie najwygodniejszym do działań musi wziąć pod uwagę fakt, że na tym właśnie kierunku opór nieprzyjaciela będzie największy. Decydując się natomiast na obejście tego kierunku, może się spodziewać, że natrafi na mniejsze siły nieprzyjaciela, ale z drugiej strony, w związku z niedogodnym terenem, musi się liczyć z możliwością opóźnienia działań.

Założona w sytuacji konfliktowość emocjonalna /na przykład w sytuacji, gdy istnieje wyraźna celowość wykonania uderzenia jądrowego na nieprzyjaciela, przy możliwości porażenia jednak ludności cywilnej/ powinna wyrabiać w dowódcy poczucie odpowiedzialności.

Wskazane jest, by wprowadzana do ćwiczenia sytuacja konfliktowa wywoływała u ćwiczących psychologiczną i intelektualną rozterkę, polegającą na walce motywów. Osoba decydująca powinna jednak umieć w odpowiednim momencie położyć jej kres, wybierając ostatecznie jeden z wariantów działania.

Metoda problemowa, jako trudna i skomplikowana, nie może być nadużywana. Zakres jej wykorzystania powinien być uzależniony od celów szkoleniowych i stopnia wyszkolenia żołnierzy. Jeżeli na przykład celem zajęcia /ćwiczenia/ jest dopiero uczenie żołnierzy, to należy zastosować raczej takie metody, jak: naśladowcza, pytaniowa lub zadaniowa. Dopiero po opanowaniu przez szkolonych określonego zasobu wiedzy oraz zdobyciu potrzebnych umiejętności można przez odpowiednie komplikowanie kolejnych ćwiczeń przejść do wyższego etapu nauczania, stosując coraz szerzej metodę problemową. W pełnym zakresie wykorzystuje się ją w grach wojennych oraz w dwustronnych ćwiczeniach z wojskami.

W ćwiczeniu nie można się jednak ograniczać do posługiwania się jedną, chociażby najlepszą, metodą. Wartość każdego ćwiczenia zależy między innymi od wszechstronności i różnorodności zastosowanych w nim metod nauczania. Należy zatem, w zależności od charakteru ćwiczenia i jego celów, korzystać szeroko z zalet różnych metod.

Dotychczasowe publikacje poświęcone metodyce ćwiczeń koncentrowały się zazwyczaj na zagadnieniach związanych z opracowywaniem, organizowaniem i prowadzeniem ćwiczeń. Jednakże ujęcie przedmiotu metodyki ćwiczeń jedynie w tych aspektach jest zdecydowanie niewystarczające. Powinna ona bowiem, jeżeli ma spełniać właściwą rolę w rozwoju i doskonaleniu praktyki szkoleniowej wojsk i sztabów, odzwierciedlać nie tylko doświadczenie jednostek wojskowych w tym względzie, lecz jednocześnie twórczo je uogólniać, umożliwiając głębsze wniknięcie w istotę procesów dydaktycznych i wychowawczych, wykrycie rządzących nimi prawidłowości oraz formułowanie i popularyzowanie takich reguł praktycznego działania, których stosowanie zapewni uzyskiwanie najwyższych efektów szkoleniowych.

Działy składowe metodyki ćwiczeń taktycznych ilustruje tabela 4.

DZIAŁY METODYKI ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

Metodyka ćwiczeń taktycznych ma zatem charakter dyscypliny stosowanej, koncentrującej swoje wysiłki na dość wąskim odcinku praktycznej działalności szkoleniowej. Jednakże nawet tak potraktowana nie może ona ograniczać się jedynie do opisowego przedstawiania i odtwarzania przykładów rzeczywistej działalności szkoleniowej. Metodyka ta powinna wywierać wpływ na praktykę, ukierunkowując działalność szkoleniową w ramach ćwiczeń taktycznych oraz sugerując nowatorskie rozwiązania, które rokują możliwość uzyskania lepszych wyników. Tylko tak pojmowana metodyka ćwiczeń taktycznych pozwoli na właściwe zrozumienie jednego z jej najważniejszych działów - metodyki opracowywania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń.

ROZDZIAŁ II

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA POSZCZEGÓLNYCH RODZAJÓW ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

1. Ćwiczenia grupowe

Ćwiczenie grupowe jest rodzajem ćwiczenia ~~taktycznego~~ operacyjnego lub stosowanego w indywidualnym szkoleniu ~~taktycznym~~ oficerów. W ramach ćwiczenia grupowego oficerowie pogłębiają i ugruntowują wiedzę ~~taktyczną~~ operacyjną oraz opanowują wstępne umiejętności z zakresu rozwiązywania zadań bojowych i wykonywania określonych czynności dowódczych i sztabowych na tle konkretnej sytuacji.

Istota ćwiczenia grupowego polega na tym, że wszyscy szkoleni wchodzący w skład danej grupy szkoleniowej pod nadzorem wykładowcy /kierownika/ występującego w zależności od potrzeb w określonej roli /np. dowódcy, szefa bądź oficera sztabu określonego szczebla dowodzenia/ rozwiązują te same zadania na tle jednolitej dla wszystkich uczestników zajęcia sytuacji taktycznej, sprawując w toku zajęć identyczne funkcje: dowódcy, szefa lub oficera sztabu ogólnowojskowego bądź też danego rodzaju wojsk lub służby. W ćwiczeniu grupowym szkolonym nie wyznacza się jednak stałych funkcji. Kierownik grupy może w każdej chwili zmienić funkcyjne obowiązki ćwiczących.

Podczas ćwiczeń grupowych w celu przygotowania uczestników do działania zespołowego mogą być sporadycznie wprowadzane elementy ćwiczenia dowódczo-sztabowego /w zasadzie gry wojennej/. W tym wypadku kierownik grupy wyznacza szkolonym różnorodne funkcje, tworząc w ten sposób w ramach grupy jeden lub kilka zespołów sztabowych. Tok pracy w takim zespole /zespołach/ reguluje wyznaczony przez wykładowcę dowódca /szef/.

W ćwiczeniach grupowych wykorzystuje się różnorodne metody szkolenia. Szerokie zastosowanie znajduje w nich metoda sytuacyjna. Umożliwia ona jak najbardziej realne i obiektywne przedstawienie umownego położenia wyjściowego wojsk własnych i obcych, a następnie zilustrowanie zmian, jakie zaszły w tym położeniu w toku prowadzenia walki. Podczas zajęć główną rolę spełniają metody działania praktycznego oraz dyskusji. Przed rozpoczęciem zajęć szkoleni oficerowie samodzielnie rozwiązują zadania taktyczne lub opracowują odpowiednie dokumenty sztabowe, a na samych zajęciach referują swoje rozwiązania, co dla wykładowcy może stanowić sposobność do wywołania dyskusji. Do ćwiczeń grupowych należy również wprowadzać elementy metody problemowej, zwiększając zakres jej stosowania w miarę wzrostu poziomu przygotowania taktycznego szkolonych.

Ćwiczenia grupowe nie są skomplikowane pod względem organizacyjnym i nie wymagają wcale /lub tylko w niewielkim stopniu/ zabezpieczenia materiałowego.

Ćwiczenia grupowe opracowane na jednym tle taktycznym dzieli się na kilka lub kilkanaście zajęć: dwu-, cztero- lub sześciogodzinnych. Ćwiczenie grupowe bądź poszczególne jego zajęcia prowadzi się w pomieszczeniach stałych, a w niektórych wypadkach - w terenie, w zasadzie bez środków łączności.

Przed ćwiczeniem /poszczególnymi zajęciami/ lub w czasie jego trwania kierownik grupy /wykładowca/ ustala role, w jakich mają wystąpić szkoleni, a następnie w określonym logicznym układzie na kolejnych zajęciach przerabia z nimi poszczególne zagadnienia będące tematem ćwiczenia. Na jego polecenie szkoleni oficerowie samodzielnie wykonują różnorodne czynności i prace /oceniają położenie, dokonują kalkulacji, podejmują

decyzje, organizują zabezpieczenie bojowe działań, opracowują dokumenty bojowe itp./.

Ćwiczenia grupowe są szczególnie szeroko stosowane w wyższym szkolnictwie wojskowym, a niekiedy - ze względu na swe walory poznawcze i naukowe - również w instytucjach wojskowych. W jednostkach wojskowych i sztabach przydatność ćwiczeń grupowych jest mniejsza, chociaż mogą one również spełniać pożyteczną rolę w indywidualnym szkoleniu dowódców i oficerów sztabu.

2. Trening sztabowe

Trening sztabowy jest rodzajem ćwiczenia taktycznego stosowanego w praktycznym szkoleniu oficerów sztabów różnych rodzajów wojsk i służb. Celem treningu sztabowego może być: doskonalenie umiejętności indywidualnych oficerów sztabu w zakresie wykonywania obowiązków funkcyjnych; usprawnianie pracy zespołowej wewnątrz poszczególnych komórek /organów/ sztabu oraz zgrywanie działalności całego sztabu przez wykonywanie praktycznych zadań sztabowych na tle określonej sytuacji taktycznej.

Treść treningów sztabowych stanowi najczęściej: zbieranie, studiowanie i analizowanie danych do decyzji dowódcy; przeprowadzanie kalkulacji taktycznych; opracowywanie dokumentów mobilizacyjnych, alarmowych i bojowych; wykonywanie operatywnych zadań sztabowych w terenie z zakresu organizowania dowodzenia, współdziałania i zabezpieczenia działań; organizowanie systemów mobilizacyjnego i alarmowego oraz udział w ich uruchamianiu; nabycie wprawy w posługiwaniu się technicznymi środkami dowodzenia z przestrzeganiem zasad tajności; organizowanie i przeprowadzenie marszu kolumny sztabowej; przesuwanie i rozwijanie punktów dowodzenia; przekazywanie dowodzenia z jednego stanowiska na drugie i przejmowanie dowodzenia przez sztab niższego

/wyższego/ szczebla dowodzenia itp.

W treningu sztabowym główną metodą nauczania jest metoda działania praktycznego. Poza tym stosuje się metodę sytuacyjną oraz metodę treningu polegającą na powtarzaniu określonych czynności praktycznych aż do osiągnięcia pożądanego stopnia umiejętności lub nawyków. W treningu sztabowym mogą już występować elementy metody inscenizacji, zwłaszcza na zajęciach w terenie.

W zależności od tematu i celów szkoleniowych trening sztabowy może być prowadzony w pomieszczeniach stałych lub w terenie - z praktycznym rozwinięciem wszystkich lub niektórych punktów dowodzenia, z zastosowaniem środków łączności lub bez nich. Treningi sztabowe organizuje się zarówno w związkach taktycznych, jak i oddziałach. Sztaby batalionów szkolą się w zasadzie jednocześnie ze sztabami pułków. Liczba szczebli dowodzenia biorących udział w treningu decyduje o tym, czy jest on jednoszczeblowy, czy dwuszczeblowy.

Ze względu na zakres przerabianej problematyki treningi sztabowe dzielą się na szczegółowe i ogólne.

Szczegółowy trening sztabowy przeprowadza się oddzielnie w poszczególnych organach danego sztabu lub z określoną kategorią oficerów sztabu /na przykład z szefami wydziałów i szefami rodzajów wojsk i służb związku taktycznego/. Cele tego rodzaju treningu są ograniczone. Sprowadzają się one w zasadzie do doskonalenia oficerów w wykonywaniu zadań służbowych lub pełnieniu funkcji zastępczych oraz w działaniu zespołowym. Szczegółowe treningi sztabowe odbywają się zwykle w pomieszczeniach stałych.

Ogólny trening sztabowy organizuje się pod wspólnym kie-

rownictwem w zasadzie dla całego stanu osobowego lub znacznej części dowództwa czy sztabu związku taktycznego /oddziału/. Celem takiego treningu jest przede wszystkim zgranie sztabów jednostek, przygotowanie ich do ćwiczeń dowódczo-sztabowych lub ćwiczeń z wojskami.

Szczegółowe i ogólne treningi sztabowe powinny się wzajemnie uzupełniać. W większości wypadków przygotowując oficerów sztabów do przerabiania nowych tematów ćwiczeń dowódczo-sztabowych lub z wojskami najpierw należy zorganizować i przeprowadzić szczegółowe treningi w różnych komórkach danego sztabu, w następnej zaś kolejności - trening ogólny z całością sztabu.

Treningi, będąc niezbyt skomplikowaną formą szkolenia taktycznego, nie wymagają większego zabezpieczenia materiałowego. Mają one jednak niezmiernie duże znaczenie w przygotowywaniu sztabów związków taktycznych i oddziałów do wykonywania bardziej skomplikowanych przedsięwzięć szkoleniowych oraz w zapewnieniu wysokiej gotowości bojowej sztabów.

3. Ćwiczenia dowódczo-sztabowe

Ćwiczenie dowódczo-sztabowe jest to rodzaj ćwiczenia taktycznego /operacyjnego/ stosowanego w szkoleniu oficerów dowództw i sztabów. Ćwiczenie takie odbywa się z zasady bez wojsk i tylko niekiedy z ich odpowiednimi zamiennikami. Na niższych szczeblach dowodzenia /w batalionach, dywizjonach/ ćwiczeń dowódczo-sztabowych się nie organizuje. Odnośni dowódcy i sztaby szkolą się na ćwiczeniach dowódczo-sztabowych wyższego szczebla lub też mogą być angażowani przez organizatorów ćwiczeń-ia do zespołów podgrywających.

Istota ćwiczenia dowódczo-sztabowego polega na tym, że zespół ćwiczący stanowi jednolity w swej strukturze organ dowodze-

nia wojskami, który w toku ćwiczenia doskonali swą pracę, przy czym każdy z ćwiczących pełni inną funkcję - zgodnie z zajmowanym przez niego stanowiskiem służbowym lub rolą wyznaczoną mu na okres ćwiczenia.

Celem ćwiczenia dowódczo-sztabowego może być: doskonalenie dowództw i sztabów w zespołowym działaniu oraz podnoszenie ich umiejętności w zakresie dowodzenia podległymi sztabami, organizowania i utrzymania współdziałania między organami dowodzenia różnych rodzajów sił zbrojnych, wojsk i służb; sprawdzanie słuszności założeń teoretycznych różnych wariantów organizowania i prowadzenia działań bojowych /z uwzględnieniem realnych warunków przyszłego pola walki/; studiowanie teatru działań wojennych. Ponadto ćwiczenia dowódczo-sztabowe stanowią sprawdzian przygotowania sztabów do pracy, przyczyniając się do podnoszenia poziomu wyszkolenia zespołowego i indywidualnego oficerów.

Skład uczestników ćwiczenia określa się na podstawie faktycznego lub ćwiczebnego etatu danego sztabu.

W jednostkach liniowych udział w ćwiczeniach biorą w zasadzie faktyczne dowództwa i sztaby. W niektórych jednak wypadkach - w zależności od tematu i celów ćwiczenia - mogą być tworzone sztaby o składzie całkowicie zmienionym /zmniejszonym, zwiększonym/ i odmiennej niż etatowa strukturze organizacyjnej.

Podczas ćwiczeń dowódczo-sztabowych prowadzonych w wyższych szkołach wojskowych w każdym wypadku organizuje się ćwiczące dowództwa i sztaby o innym składzie. Chodzi tu bowiem o to, aby szkoleni słuchacze /oficerowie/ w toku poszczególnych ćwiczeń wykonywali różnorodne funkcje, co pozwoli im głębiej zrozumieć istotę współczesnej walki oraz wszechstronniej opanować problematykę pracy sztabowej.

Ćwiczący dowódcy i sztaby organizują swoją pracę na podstawie założonych sytuacji taktycznych i otrzymanych zadań, wykonując obowiązki wypływające z pełnionych funkcji. Zakłada się przy tym, że podstawą działalności wszystkich szkolonych /sztabów/ są decyzje ćwiczących dowódców odpowiednich szczebli. Dlatego też w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych, w odróżnieniu od grupowych, ingerencja kierownictwa ćwiczenia w rozgrywane sytuacje powinna być możliwie ograniczona.

Czas trwania ćwiczenia dowódczo-sztabowego zależy od zakładanych celów i tematu ćwiczenia. Okres ten musi być na tyle długi, aby wszystkie ważniejsze problemy można było rozwiązać w warunkach jak najbardziej zbliżonych do warunków rzeczywistego przyszłego pola walki. Dlatego też na poszczególne fragmenty ćwiczenia należy wyznaczać tyle czasu, ile wymagałaby tego sytuacja bojowa. Na tych etapach ćwiczenia czas operacyjny byłby zgodny z czasem astronomicznym, a ćwiczenie przebiegałoby od jednego epizodu /sytuacji/ do drugiego. Między zasadniczymi sytuacjami, dzielącymi ćwiczenie na wyraźne fragmenty lub etapy, dokonuje się zazwyczaj "skoku" w czasie operacyjnym. Pozwala to na przerobienie w stosunkowo krótkim czasie większej liczby pouczających zagadnień szkoleniowych. Zaleca się, aby dla osiągnięcia większego zgrania szkolonych w działaniach zespołowych ćwiczenie dowódczo-sztabowe trwało przez kilka dni bez przerwy. W konsekwencji stwarza się we wspomnianych ćwiczeniach warunki szkoleniowe zbliżone bardziej niż w ćwiczeniach grupowych do realnej sytuacji pola walki.

Ćwiczenia dowódczo-sztabowe dzielą się na gry wojenne[4] oraz ćwiczenia szkieletowe.

---

4 W terminologii dotychczasowej zamiast terminu gra wojenna stosowano nazwę ćwiczenie na mapach.

a/ Gry wojenne

Istotą gier wojennych jest umowne /bez uwzględnienia ćwiczebnej sytuacji taktycznej/ rozmieszczenie ćwiczących dowództw i sztabów. Gry odbywają się w pomieszczeniach stałych /salach/. Podczas tego rodzaju ćwiczeń dowódczo-sztabowych wszystkie działania wojsk i sztabów są rozgrywane na mapach. Gry wojenne mogą być organizowane z zastosowaniem lub bez zastosowania środków łączności.

Treścią gier wojennych są przede wszystkim szkoleniowe zagadnienia taktyczne z zakresu organizowania i prowadzenia działań bojowych. W grze wojennej działania bojowe można usytuować w dowolnym miejscu, bez względu na istniejące granice państwowe. Kierownictwo gry wojennej oraz ćwiczące dowództwa i sztaby mają zatem pełną swobodę postępowania podczas rozwiązywania skomplikowanych problemów taktycznych współczesnego pola walki. Mogą oni staczać umowne walki z wojskami przypuszczalnego nieprzyjaciela /przy uwzględnieniu jego faktycznej organizacji i uzbrojenia/ oraz zakładać ich prowadzenie na kierunkach i w rejonach najbardziej prawdopodobnych z punktu widzenia przyszłych działań zbrojnych. Gry wojenne umożliwiają ponadto weryfikację niektórych teoretycznych założeń taktyczno-operacyjnych, lepsze poznanie możliwości potencjalnego przeciwnika i wypracowanie nowych koncepcji prowadzenia z nim walki.

W grach wojennych, podobnie jak w ćwiczeniach grupowych, bardzo szerokie zastosowanie mają metody: sytuacyjna i praktycznego działania wyrabiająca w ćwiczących umiejętności o charakterze umysłowym /sensorycznym/. W grach wojennych może być również w całej pełni wykorzystana metoda problemowa. Właśnie w tego rodzaju ćwiczeniach istnieje szczególnie duża możliwość

kształtowania wyobraźni taktyczno-operacyjnej i zdolności przewidywania poprzez rozwiązywanie skomplikowanych problemowych sytuacji taktycznych - z uwzględnieniem całej złożoności warunków przyszłego pola walki.

Gry wojenne z punktu widzenia organizacji są nieskomplikowane, toteż nie wymagają one większych nakładów finansowych, dużego aparatu kierowniczo-rozjemczego oraz zabezpieczenia materiałowo-technicznego. Z drugiej jednak strony gry wojenne cechuje duża umowność i nie stwarzają one pełnej możliwości praktycznego przygotowania dowódców i sztabów do organizowania działań bojowych i dowodzenia wojskami.

Zależnie od liczby ćwiczących stron rozróżnia się gry wojenne jednostronne lub dwustronne.

W jednostronnej grze wojennej szkoli się i działa faktycznie tylko jedna strona, natomiast druga strona przedstawiona jest umownie. Działa ona według organizacji i taktyki wojsk jednej z armii przewidywanego nieprzyjaciela. Zazwyczaj w celu stworzenia stronie ćwiczącej realnych i pouczających sytuacji oraz dla podgrywania nieprzyjaciela powołuje się specjalny zespół działający w ramach sztabu kierownictwa /grupy operacyjnej/. Jednostronna gra wojenna jest dość prosta pod względem organizacyjnym. Łatwo nią także kierować. Tego rodzaju ćwiczenie należy jednak stosować tylko w niektórych wypadkach, na przykład w razie nie wystarczającego wyszkolenia dowództw i sztabów lub z uwagi na zakładane cele szkoleniowe /m.in. naukowo-badawcze/.

W dwustronnej grze wojennej szkolą się jednocześnie dwie przeciwstawne strony. Prowadzą one przeciwko sobie umowne działania bojowe, organizując je według zasad obowiązujących w

siłach zbrojnych PRL albo też jedna ze stron działa zgodnie z organizacją i taktyką przewidywanego przeciwnika. Dwustronne gry wojenne, mimo że ich organizacja jest dość skomplikowana, są bardzo pouczające. Wprowadzają one do ćwiczenia elementy rywalizacji, co umożliwia obu stronom wykazanie się umiejętnościami taktyczno-operacyjnymi. Takie gry wojenne stwarzają również lepsze warunki do zwiększania samodzielności myślenia i inicjatywy oraz kształtowania wyobraźni dowódczej. W praktyce szkoleniowej związków taktycznych i dowództw okręgów wojskowych powinny raczej przeważać dwustronne taktyczne gry wojenne. Natomiast dowództwa i sztaby oddziałów w zasadzie nie organizują samodzielnych gier wojennych, a biorą jedynie udział w grach wojennych wyższego szczebla.

Gry wojenne stanowią zazwyczaj etap przygotowawczy do bardziej skomplikowanych i kosztownych ćwiczeń, a mianowicie - ćwiczeń szkieletowych.

b/ <u>Ćwiczenia szkieletowe</u>

Ćwiczenia szkieletowe prowadzi się wyłącznie w terenie. Podczas tych ćwiczeń wszystkie czynności dowódców i sztabów w zakresie organizowania i prowadzenia walki są wykonywane na "rzeczywistym" polu walki. Istota ćwiczenia szkieletowego polega więc na tym, że dowództwa i sztaby ćwiczące są rozmieszczone w terenie zgodnie z umowną sytuacją taktyczną. Ćwiczenie szkieletowe prowadzi się w zasadzie z wykorzystaniem środków łączności i transportu.

W ćwiczeniach szkieletowych biorą niekiedy <u>epizodyczny udział wojska</u>. Polega on na włączaniu do ćwiczenia pododdziałów czy oddziałów różnych rodzajów wojsk w celu przerobienia jednego lub kilku /ale nie wszystkich/ etapów /zagadnień szkoleniowych/ ćwiczenia.

Jeśli włączane do ćwiczeń wojska występują w zmniejszonym składzie, to mówimy o ćwiczeniach szkieletowych z oznaczonymi wojskami. W tym wypadku ćwiczące pododdziały lub oddziały jednego lub kilku rodzajów wojsk imitują posiadanymi siłami i środkami znacznie większe ugrupowanie bojowe wojsk własnych lub nieprzyjaciela przyjęte faktycznie w ćwiczeniu oraz pozorują ich rzeczywiste działanie. Pododdziały /oddziały/ te uczestniczą w ćwiczeniu przez cały czas jego trwania lub też w określonych etapach ćwiczenia.

Udział w ćwiczeniu szkieletowym rzeczywistych wojsk umożliwia sprawdzenie realności różnych kalkulacji taktyczno-operacyjnych i celowości podejmowanych decyzji. Poza tym dowódcy i sztaby nabierają większej wprawy w dowodzeniu faktycznie działającymi wojskami, a pododdziały uczestniczące w takich ćwiczeniach szkolą się w prowadzeniu działań bojowych.

W celu urealnienia sytuacji taktycznych oraz zmuszenia ćwiczących sztabów do przestrzegania porządku i dyscypliny, w ćwiczeniach szkieletowych może być zorganizowane pozorowanie działalności grup dywersyjno-rozpoznawczych nieprzyjaciela.

W niektórych wypadkach ćwiczenia szkieletowe łączone są z grami wojennymi. Może to nastąpić między innymi wtedy, gdy myśl przewodnia ćwiczenia obejmuje działania także poza granicami państwa. Wówczas w obrębie własnego kraju prowadzi się ćwiczenie szkieletowe, które z chwilą rozpoczęcia umownego prowadzenia działań na terytorium innego państwa przekształca się w grę wojenną. Łączenie ćwiczenia szkieletowego z grą wojenną celowe jest również podczas rozwiązywania takich zagadnień, jak: przegrupowywanie wojsk /marsz/ na duże odległości, wysadzanie desantów morskich i powietrznych itp.

Możliwe jest także łączenie gier wojennych i ćwiczeń szkieletowych z ćwiczeniami z wojskami. Może to mieć miejsce szczególnie wtedy, gdy teren jest ograniczony /granicą państwa/ lub limit kilometrów, jakim dysponujemy dla wozów bojowych i pojazdów mechanicznych, jest nie wystarczający.

Treść ćwiczeń szkieletowych stanowią przede wszystkim problemy organizacji dowodzenia. Fakt, że dowództwa i sztaby ćwiczą w terenie, są odpowiednio urzutowane oraz wykorzystują techniczne środki dowodzenia i transportu - stwarza w ćwiczeniach szkieletowych dobrą sposobność i znakomite warunki do doskonalenia umiejętności dowódców i oficerów sztabu organizowania dowodzenia i rozwiązywania taktycznych problemów pola walki. Ćwiczenia tego rodzaju stwarzają możliwość nabywania przez sztaby wprawy w zespołowym działaniu, kierowaniu działaniami niższych sztabów, organizowaniu przemarszu kolumn sztabowych, przemieszczaniu i rozwijaniu punktów dowodzenia. Stwarzają one także warunki do sprawdzenia prawidłowości organizacji oraz funkcjonowania w praktyce różnych systemów dowodzenia, zweryfikowania odmiennych koncepcji rozmieszczenia w terenie punktów dowodzenia i wypracowania efektywniejszych sposobów pracy sztabów.

W ćwiczeniach szkieletowych wykorzystuje się takie same metody szkolenia /sytuacyjną, działania praktycznego i problemową/, jak w grach wojennych, w stosowaniu ich jednak występują istotne różnice. Podczas ćwiczeń szkieletowych wspomniane metody przyczyniają się bowiem przede wszystkim do wyrabiania w szkolonych umiejętności praktycznych, w tym zwłaszcza organizacyjnych i sprawnościowych. Ponadto w ćwiczeniach szkieletowych, szczególnie prowadzonych z epizodycznym udziałem wojsk lub z wojskami oznaczonymi, znajduje stosunkowo szerokie zasto-

sowanie metoda inscenizacji.

Ćwiczenia szkieletowe mogą być organizowane jako jednostronne lub dwustronne.

Najczęściej stosowane są jednostronne ćwiczenia szkieletowe. W ćwiczeniach tych chodzi bowiem nie tylko o konfrontację rozwiązań i ewentualną weryfikację teoretycznych zasad taktycznych, ale i o doskonalenie funkcjonowania systemów dowodzenia w terenie oraz nabywanie przez dowódców i oficerów sztabu wprawy w organizowaniu dowodzenia. Te zaś cele można z powodzeniem osiągnąć głównie podczas ćwiczeń jednostronnych.

Na wariant dwustronnych ćwiczeń szkieletowych decydujemy się najczęściej w razie konieczności jednoczesnego przeszkolenia kilku sztabów podległych i w wypadku zbyt mało pojemnego /wąskiego/ pasa przewidywanych działań ćwiczących sztabów. Korzyści są ewidentne, gdyż to samo kierownictwo przy nieznacznym zwiększeniu środków materiałowych może przeprowadzić jedno większe dwustronne ćwiczenie szkieletowe zamiast rozłożonych w czasie kilku ćwiczeń jednostronnych.

Z uwagi na znaczny koszt ćwiczeń szkieletowych powinny być one starannie przygotowane oraz poprzedzone treningami sztabowymi i grami wojennymi.

Rozróżniamy także kontrolne i doświadczalne ćwiczenia dowódczo-sztabowe.

Kontrolne /inspekcyjne/ ćwiczenie dowódczo-sztabowe prowadzi się w celu sprawdzenia stopnia gotowości bojowej dowództw i sztabów oraz ustalenia poziomu ich wyszkolenia i zgrania.

Doświadczalne /eksperymentalne/ ćwiczenie dowódczo-sztabowe prowadzi się w celu zbadania i sprawdzenia nowych założeń,

zasad i norm taktyczno-operacyjnych, systemów dowodzenia, struktur organizacyjnych wojsk, nowych ustaleń w zakresie metodyki ćwiczeń itp. Ćwiczenia takie są organizowane na rozkaz i polecenie wyższych dowódców i sztabów i wymagają specjalnego przygotowania. Niemniej jednak i w toku normalnych programowych ćwiczeń dowódczo-sztabowych ich organizatorzy i kierownicy powinni uwzględniać elementy o charakterze doświadczalnym.

4. <u>Ćwiczenia taktyczne z wojskami</u>

Ćwiczenie taktyczne z wojskami jest to rodzaj ćwiczenia, stosowanego przede wszystkim do przygotowania wojsk do działań na współczesnym polu walki oraz utrzymania ich wysokiej gotowości bojowej. Celem ćwiczeń z wojskami jest doskonalenie umiejętności dowódców i sztabów w zakresie kierowania wojskami oraz zgrywanie działania pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych różnych rodzajów sił zbrojnych, wojsk i służb w warunkach najbardziej zbliżonych do rzeczywistej walki. Podczas wspomnianych ćwiczeń wyrabia się właściwe nawyki działania oraz wytrzymałość fizyczną szeregowców, podoficerów i oficerów. Ćwiczenia z wojskami stwarzają najlepsze warunki do sprawdzenia stanu gotowości wojsk pod względem szkoleniowym, moralno-bojowym, techniczno-zaopatrzeniowym, a także do oceny poprawności funkcjonowania systemu mobilizacyjnego i alarmowego oraz systemu dowodzenia.

Istota ćwiczeń taktycznych z wojskami polega na tym, że ćwiczący dowódcy, sztaby i wojska /pododdziały, oddziały i związki taktyczne/ szkolą się według jednolitej taktycznej myśli przewodniej w zakresie prowadzenia różnorodnych działań bojowych w skomplikowanych warunkach terenowych, o różnych porach roku, doby itp.

W ćwiczeniach z wojskami stosuje się całą gamę metod szkolenia. Zasadniczymi z nich są takie metody, jak: metoda działania praktycznego, problemowa, sytuacyjna oraz inscenizacji. Do pomocniczych metod stosowanych w tych ćwiczeniach należy zaliczyć metody: treningu, pokazu, instruktażu, a w czasie omówienia ćwiczenia - również metodę wykładu.

Rozróżnia się następujące rodzaje ćwiczeń z wojskami: kompanijne /równorzędne/, batalionowe /równorzędne/, pułkowe, brygadowe i dywizyjne. Wymienione ćwiczenia w zależności od celów szkolenia mogą być: zgrywające i doskonalące, kontrolne, pokazowe i doświadczalne. Z punktu widzenia liczby ćwiczących stron ćwiczenia z wojskami dzielą się na jednostronne i dwustronne. Wszystkie ćwiczenia z wojskami są wieloszczeblowe. Rodzaj ćwiczenia i skład wojsk biorących w nim udział ustala wyższy przełożony: w ćwiczeniach z kompanią - dowódca batalionu, z batalionem - dowódca pułku, z pułkiem - dowódca dywizji itd.

<u>Ćwiczenia zgrywające i doskonalące</u> organizuje się zgodnie z aktualnym planem szkolenia danej jednostki. Na ich treść składają się kolejne zagadnienia programowe, zakładające coraz bardziej skomplikowane i trudne rodzaje działań bojowych. Celem ćwiczeń zgrywających jest przede wszystkim uzyskanie wstępnego zgrania w działaniu poszczególnych elementów ugrupowania bojowego w ramach realizacji wspólnych zadań na danym szczeblu dowodzenia. Ćwiczenia zgrywające przeprowadza się zazwyczaj jako pierwsze, po zrealizowaniu przez pododdziały cyklu zajęć w ramach musztry bojowej. W następnej kolejności prowadzi się ćwiczenia doskonalące. Ćwiczenia zgrywające i doskonalące prowadzi dowódca danej jednostki ćwiczącej.

Kontrolne /inspekcyjne/ ćwiczenia taktyczne z wojskami mają przede wszystkim na celu sprawdzenie stopnia gotowości bojowej wojsk, a zwłaszcza: skuteczności i poprawności działania systemu mobilizacyjnego i alarmowego, szybkości i sprawności zajmowania przez wojska rejonów alarmowych, ocenę wyszkolenia bojowego pododdziałów, oddziałów, związków taktycznych i sztabów oraz ustalenie poziomu indywidualnych umiejętności dowódców i oficerów sztabu w zakresie organizowania i prowadzenia działań bojowych. Ćwiczenia tego rodzaju prowadzą oficerowie kontrolujący /inspekcjonujący/ aktualnie daną jednostkę lub dowódcy posiadający uprawnienia do organizowania ćwiczeń taktycznych z wojskami danego szczebla.

Pokazowe ćwiczenia taktyczne z wojskami organizuje i prowadzi zazwyczaj dowódca o dwa szczeble wyższy od dowódcy szczebla ćwiczącego. Celem tych ćwiczeń może być pokaz: wzorowego wykonywania czynności mobilizacyjnych lub alarmowych; organizowania i prowadzenia różnorodnych działań bojowych /na przykład pokonywania silnej obrony przeciwpancernej, forsowania przeszkody wodnej, rozwijania wojsk i staczania boju spotkaniowego/; wzorowego organizowania ćwiczeń pod względem metodycznym lub takich działań bojowych, w których demonstruje się doskonalsze rodzaje uzbrojenia i sprzętu bojowego oraz zmiany w organizacji wojsk. Pododdziały wyznaczone do udziału w ćwiczeniu pokazowym powinny być uprzednio tak przygotowane, aby przedsięwzięcie to było przeprowadzone rzeczywiście wzorowo. Rozjemców do ćwiczeń pokazowych - z wyjątkiem sytuacji, kiedy mają być demonstrowane metody organizowania i prowadzenia działań - nie wyznacza się.

Doświadczalne ćwiczenia taktyczne z wojskami organizuje się w celu: zbadania nowych założeń i zasad z zakresu taktyki, organizowania i prowadzenia działań bojowych oraz organizacji wojsk; ustalenia najwłaściwszych metod opracowywania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń; zbadania nowych rodzajów /wzorów/ uzbrojenia i sprzętu bojowego oraz najefektywniejszych sposobów ich użycia w toku działań bojowych. Niektóre z tych celów mogą być również realizowane w czasie programowych ćwiczeń doskonalących lub nawet ćwiczeń pokazowych. Z wojskami biorącymi udział w ćwiczeniu doświadczalnym w zasadzie nie organizuje się żadnych treningów i nie prowadzi innych specjalnych przygotowań.

W jednostronnym ćwiczeniu z wojskami biorą udział wojska tylko jednej strony, zaś wojska drugiej strony i ich działania są pozorowane przez wyznaczone w tym celu siły pozoracji pola walki. Ćwiczący działają zgodnie z taktyką i organizacją wojsk własnych, natomiast siły pozoracji organizują i prowadzą działania według zasad taktycznych umownego nieprzyjaciela.

Ćwiczenia jednostronne są proste w sensie organizacyjnym i umożliwiają kierownikowi ćwiczenia wnikliwe śledzenie działań dowódców i wojsk oraz dokładne przerobienie zagadnień szkoleniowych - do treningowego powtarzania niektórych sytuacji ćwiczebnych włącznie. Z drugiej jednak strony ćwiczenia jednostronne nie mobilizują ćwiczących do przejawiania większej inicjatywy i nie mają istotnego wpływu na wyrabianie samodzielności oraz kształtowanie wyobraźni taktyczno-operacyjnej. W ćwiczeniach jednostronnych brak realnego przeciwnika powoduje, że wysiłek rozpoznania jest nierzadko kierowany na niewłaściwe tory, a mianowicie na rozszyfrowywanie treści ćwiczenia i koncepcji kierownictwa.

Niemniej jednak jednostronne ćwiczenia z wojskami są na określonych etapach szkolenia niezbędne. W praktyce szkoleniowej ma to miejsce zwłaszcza w wypadku braku poligonów i ich ograniczonej pojemności oraz przy niewystarczających zasobach materiałowych. W związku z tym poważnego znaczenia nabiera doskonalenie metod prowadzenia jednostronnych ćwiczeń z wojskami. Ćwiczenia takie zmuszają przede wszystkim ćwiczące wojska do pokonywania pasów niszczeń, pól minowych, zapór przeciwpancernych i przeciwpiechotnych, a także stref ogniowych oraz stref skażeń chemicznych i promieniotwórczych. Dla zwiększenia efektu szkoleniowego zaleca się również wykorzystywanie jednostronnych ćwiczeń z wojskami jako podstawy do zorganizowania samodzielnych ćwiczeń rozpoznawczych, prowadzonych z pododdziałami rozpoznawczymi albo przy użyciu różnych rodzajów wojsk pod kierownictwem organów rozpoznawczych.

Dzięki temu zyskuje się podwójną korzyść szkoleniową. Dla pododdziałów rozpoznawczych lub pododdziałów występujących w roli rozpoznawczych stwarza się doskonałe warunki do doskonalenia się w prowadzeniu rozpoznania, zaś dla strony prowadzącej działania bojowe powstają warunki ćwiczebne zmuszające ją do zwalczania rozpoznania przeciwnika, zwiększenia czujności oraz przestrzegania zasad maskowania.

<u>Na dwustronnych ćwiczeniach z wojskami</u> szkolą się jednocześnie obydwie strony, prowadząc faktyczne "działania" przeciwko sobie zgodnie w zasadzie z taktyką i organizacją wojsk własnych. Ćwiczenia te są bardzo pouczające, ponieważ realne istnienie "walczących" stron pozwala tworzyć skomplikowane i dynamiczne sytuacje, a tym samym maksymalnie zbliżyć warunki szkoleniowe do warunków rzeczywistego pola walki. Ćwiczący

dowódcy, sztaby i wojska mając realnego przeciwnika praktycznie przekonują się o efektywności swoich decyzji i działań oraz widzą konsekwencje realizacji tych decyzji. Ćwiczenia dwustronne sprzyjają w dużym stopniu kształtowaniu takich cech charakteru i umysłu, jak: samodzielność myślenia i działania, uporczywość w realizowaniu zamiaru, przedsiębiorczość i inicjatywa, dokładność oraz wytrzymałość fizyczna i psychiczna.

Istnienie dwóch stron umożliwia jednej z nich postawienie drugiej strony /przeciwnika/ w niekorzystnej sytuacji, a następnie pokonanie jej. Ingerencja kierownictwa w działania stron powinna zatem być ograniczona do minimum i sprowadzać się do uzasadnionego arbitrażu.

Dwustronne ćwiczenia z wojskami - jako bardziej skomplikowane i trudniejsze, ale wnoszące znacznie więcej elementów realności - stanowią raczej końcową fazę szkolenia praktycznego, wieńczącą całokształt działalności dydaktycznej.

Ćwiczenia taktyczne z wojskami ze względu na ich koszt muszą być szczególnie pouczające. Dlatego należy je prowadzić w miarę możliwości w terenie nieznanym, tworząc skomplikowaną sytuację naziemną i lotniczą charakterystyczną dla działań początkowego okresu wojny. W takich bowiem warunkach ćwiczący dowódcy muszą się wykazać cechami osobowości umożliwiającymi osiągnięcie powodzenia w trudnej i napiętej walce z silnym, aktywnym i dobrze uzbrojonym nieprzyjacielem.

Podczas ćwiczeń z wojskami skład osobowy ćwiczących jednostek powinien wykonywać praktycznie wszystkie czynności związane z działaniem na współczesnym polu walki, jak: sprawne zajmowanie rejonów alarmowych; szybkie dokonywanie przegrupowań; odpowiednie urządzanie rejonów wyczekiwania i wyjściowych;

wykonywanie zadań inżynieryjnych przez rozbudowę rubieży obronnych, stanowisk ogniowych i stanowisk dowodzenia oraz ich maskowanie, a także budowanie zapór i ich usuwanie; prowadzenie różnorodnych działań bojowych; wykorzystywanie rezultatów użycia broni masowego rażenia; likwidowanie skutków uderzeń jądrowych wykonanych przez przeciwnika; organizowanie oddziałów zbiorczych oraz wykonywanie innych prac odpowiednio do zaistniałej sytuacji. W działaniach wojsk należy również szeroko uwzględniać przedsięwzięcia z dziedziny zaopatrywania materiałowego, zabezpieczenia technicznego oraz pomocy medycznej /zabiegi sanitarne, ewakuacja rannych i porażonych itp./.

Wskazane jest, by każde ćwiczenie taktyczne z wojskami cechowały ciągłość działań oraz możliwie duży rozmach. Planując tego rodzaju przedsięwzięcie należy jednocześnie dostosowywać czas jego trwania oraz tempo i głębokość przewidzianych działań do tematu oraz przyznanego na ćwiczenie limitu kilometrów dla pojazdów mechanicznych i wozów bojowych, a także do możliwości terenowych poligonów. Gdy warunki terenowe oraz zasoby materiałowe są ograniczone, dwustronne ćwiczenia taktyczne z wojskami mogą być prowadzone na niedużą głębokość, a następnie na pewnym etapie przekształcone w ćwiczenia jednostronne /w rezultacie wyeliminowania jednej strony z ćwiczeń/ lub nawet w ćwiczenia dowódczo-sztabowe.

Ćwiczenia taktyczne z wojskami są z zasady kompleksowe, tzn. obejmują szereg różnorodnych rodzajów działań /tematów/. Zwiększa to stopień zbliżenia sytuacji ćwiczebnej do rzeczywistych warunków przyszłej walki oraz zmusza ćwiczących do przejawiania maksymalnej aktywności, samodzielności i inwencji.

ROZDZIAŁ III

CELE I TEMATYKA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

1. Cele ćwiczeń taktycznych

Cele ćwiczeń taktycznych są określone zazwyczaj w dyrektywie szkoleniowej Ministra Obrony Narodowej. W rozkazach i zarządzeniach kolejnych szczebli dowodzenia następuje konkretyzacja celów i treści szkolenia oraz rozwinięcie nakazów dyrektywy Ministra Obrony Narodowej przez uzupełnienie jej niezbędnymi wytycznymi wykonawczymi, związanymi ściśle z potrzebami poszczególnych ogniw organizacyjnych sił zbrojnych. Na tej podstawie opracowuje się na każdy rok plany szkolenia, zgodnie z którymi wykonawcy różnych szczebli i specjalności realizują zamierzenia szkoleniowe.

W procesie organizowania każdego przedsięwzięcia pierwszym etapem na drodze do jego realizacji jest uświadomienie sobie, a następnie określenie /sformułowanie/ jego celów.

Żadne cele /cel/ ćwiczenia taktycznego, jakie formułuje się obok tematu i głównych zagadnień w planie szkolenia, nie mogą być realizowane jednakowo przez wszystkich uczestników. Na osiągnięcie tych celów /celu/ składa się bowiem działanie wielu ludzi i ogniw organizacyjnych o różnych specjalnościach i różnym przeznaczeniu.

Wobec tego istnieje potrzeba dostosowania celów do konkretnych wykonawców poszczególnych części złożonej całości. Wymaga to odpowiedniego podziału celów. Prosty i funkcjonalny jest podział celów na dwie grupy:

- według treści, które mogą być wyrażone bardziej lub mniej szczegółowo;
- według zakresu i stopnia szczegółowości.

Cele pierwszej grupy określane według reści - to cele szkoleniowe, wychowawcze bądź naukowe.

Cele szkoleniowe wskazują, jakie należy osiągnąć umiejętności lub jaką dziedzinę wiedzy wojskowej opanować. Cele wychowawcze wyrażają zamierzenia w zakresie kształtowania postaw moralno-politycznych oraz cech charakteru. Natomiast cele naukowe przewidują sprawdzenie wypracowanej teorii /dokonanego uogólnienia/ w działaniu praktycznym lub jej teoretyczne uzasadnienie bądź też polegają na badaniu pewnych elementów rzeczywistości pola walki wymagających opracowania teoretycznego /uogólnienia/.

W ramach omawianego podziału mogą jeszcze występować tak zwane cele kontrolne. Wskazują one na potrzeby sprawdzenia wyznaczonego wcześniej do osiągnięcia stanu wyszkolenia lub wychowania. Realizacja w ćwiczeniu tych celów umożliwia ustalenie skuteczności prowadzonej poprzednio działalności szkoleniowo-wychowawczej.

Cele drugiej grupy - poprzez wyodrębnienie zadań dla ściśle określonych wykonawców - dzieli się z kolei na cele całościowe i częściowe. Podział ten dotyczy również celów dzielonych według treści.

Cele całościowe ćwiczeń taktycznych powinny wskazywać przewidziany do osiągnięcia przez wszystkich uczestników kompleksowy stan /poziom/ wyszkolenia. Ustala się je najczęściej w okresie planowania szkolenia jako wytyczne do działania na okres konkretnego ćwiczenia w całości.

Cele częściowe warunkują realizację celów całościowych. Cele częściowe wskazują konkretnego wykonawcę i przeznaczoną dla niego część ogólnego zadania. Można wśród nich wyróżnić tak zwane cele bezpośrednie i pośrednie, co w praktyce oznacza

konieczność zachowania określonej kolejności osiągania celów częściowych - najpierw celów pośrednich, a następnie bezpośrednich.

Wyboru celów częściowych należy dokonywać na podstawie analizy celu całościowego i oceny sytuacji własnej.

Analiza celu całościowego polega na wyjaśnieniu sobie, czyich działań i o jakiej treści wymaga osiągnięcie tego celu. W konsekwencji można ustalić szereg celów częściowych, które ułatwią skupienie uwagi na najbardziej istotnych fragmentach treści ćwiczenia.

Ocena sytuacji własnej - to określenie przede wszystkim w świetle obowiązujących wytycznych przełożonych dotychczasowego stanu wyszkolenia przyszłych uczestników ćwiczenia. Na tej podstawie ustala się konkretne potrzeby w zakresie nabywania, utrwalania i rozwijania wiedzy i umiejętności, a w rezultacie - szereg celów częściowych.

Innym istotnym elementem oceny sytuacji własnej jest ustalenie wielkości koniecznych nakładów materiałowo-finansowych oraz wybór właściwej bazy szkoleniowej i odpowiedniego terenu. Inaczej mówiąc - należy sprawdzić, czy zamiary nie przerastają sił. Skrajnie negatywnym przykładem będzie tu próba wyznaczenia celu: "doskonalenie sposobów forsowania" przy braku przeszkody wodnej w wybranym rejonie ćwiczenia bądź "doskonalenie pułku w przegrupowaniu na dużą odległość" wobec wydzielenia na jeden pojazd nie więcej niż 150 kilometrów.

Następnie należy ustalone cele częściowe porównać ze sobą i - jeśli jest to możliwe - połączyć w większe całości. Podstawą takiego łączenia jest podobieństwo lub tożsamość treści wyznaczanych przez cele działań. W dalszym postępowaniu powinno się

również ustawić cele częściowe w kolejności odpowiadającej zamiarowi ich realizacji w całym ćwiczeniu lub jego etapach.

Należy ponadto zwrócić uwagę na fakt, że szereg celów częściowych może ciągle jeszcze charakteryzować mała szczegółowość i że mogą one wyznaczać rozległy zakres działań. Na przykład cel: "uczyć wojska stosowania manewru i wykorzystywania skutków własnego ognia w natarciu z forsowaniem rubieży wodnej" nie wskazuje konkretnych wykonawców, bowiem przez termin "wojska" można rozumieć wszelkie i różnych specjalności pododdziały. Powstaje więc pytanie, do jakiej szczegółowości należy doprowadzać podział celów. Otóż podział ten można, a często nawet trzeba ograniczyć do wskazania grupie wykonawców pewnej sumy dość ogólnie określonych działań.

W praktyce ćwiczeń taktycznych oprócz celów z góry zamierzonych mogą wystąpić również cele początkowo nie planowane.

Takie trudne do przewidzenia cele mogą nawet zaskoczyć organizatorów i ćwiczących, gdy uświadomią oni sobie, że są realizowane inne niż ustalone wcześniej cele. Nie zawsze zjawisko takie świadczy o braku gruntownych przemyśleń. Może być ono po prostu konsekwencją zmiany sytuacji lub zbiegu okoliczności, jakie wystąpią w czasie samego ćwiczenia.

Ustalenie i sformułowanie dodatkowego celu będzie uzasadnione wówczas, gdy powstanie ciekawa i pouczająca sytuacja taktyczna, stanowiąca źródło korzystnych doświadczeń. Oczywiście nie jest dobrze, jeżeli treść nie planowanych wcześniej celów będzie dotyczyć działań podstawowych, wynikających bezpośrednio z zadań /dyrektyw/ przełożonych lub najpilniejszych potrzeb własnych. Taki wypadek świadczy niepochlebnie o organizatorach ćwiczenia i utrudnia osiągnięcie w nim maksymalnych efektów szkoleniowych.

Każdy rodzaj ćwiczenia stwarza inne możliwości osiągania określanych stanów lub sytuacji wskazywanych przez cele o różnym zakresie treści i działań. Między innymi w ćwiczeniach grupowych nie można realizować celów wymagających udziału wojsk, a w ćwiczeniach na salach /grach wojennych/ takich celów, których osiągnięcie możliwe jest wyłącznie w terenie. Inne cele osiągać można podczas szkolenia oficerów, inne w toku szkolenia całych sztabów, a jeszcze inne - w ćwiczeniach z wojskami itd.

Tak więc dostępność /realność/ celów zależy w znacznym stopniu od rodzaju ćwiczenia, w którym mają być one realizowane. Ze stwierdzenia tego wypływa wniosek, że cele proste, a więc o wąskim zakresie treści i działań, mogą być osiągane w prostych rodzajach ćwiczeń. Natomiast cele złożone, o rozległym zakresie działań i treści, realizuje się w bardziej złożonych rodzajach ćwiczeń.

2. Tematyka ćwiczeń taktycznych

Temat ćwiczenia taktycznego zależy głównie od celu /celów/ tego ćwiczenia. Nie można bowiem ustalić treści i zakresu działania bez uświadomienia sobie, jakiemu celowi ma ono służyć.

Na wybór tematyki ćwiczeń oprócz celów wpływa również szereg innych czynników, a przede wszystkim:

- rodzaj ćwiczenia;
- czas przeznaczony na przeprowadzenie ćwiczenia;
- skład i liczba ćwiczących.

Czynniki te nie mają tak dyrektywnego znaczenia dla wyboru tematyki ćwiczeń, jak cele ćwiczenia, nie decydują one bowiem o istocie treści, ale ograniczają lub zwiększają pojemność tematyczną ćwiczenia.

Rodzaj ćwiczenia zmniejsza lub zwiększa możliwości realizacji szeregu zagadnień. Na przykład problematykę natarcia w grze wojennej realizuje się najczęściej wyłącznie w sferze kalkulacji i decyzji dowództw i sztabów. Natomiast w ćwiczeniu z wojskami należy problematykę tę rozszerzyć o szereg przedsięwzięć praktycznych, takich na przykład, jak: rekonesans przedniego skraju obrony nieprzyjaciela lub współdziałanie piechoty z czołgami podczas walki o kolejne punkty oporu.

Czas przeznaczony na ćwiczenie może zapewnić pełną możliwość realizacji tematyki wskazanej celami, ale może również zmusić do racjonalniejszej selekcji i pewnych ograniczeń na rzecz ważniejszych zagadnień.

Podobny wpływ na tematykę ćwiczeń wywiera skład i liczba ćwiczących. Im więcej jest uczestników ćwiczenia, a ich skład bardziej różnorodny pod względem specjalności, tym większe są możliwości realizowania bogatszych w treści przedsięwzięć; na przykład udział batalionu remontowego w ćwiczeniu pozwoli na rozpracowanie tematyki z zakresu ewakuacji i napraw sprzętu, a brak pododdziałów pontonowych uniemożliwi przerobienie zagadnień związanych z urządzeniem przepraw.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na takie czynniki rzutujące na dobór tematyki ćwiczeń, jak: stan wyszkolenia ćwiczących, a zwłaszcza potrzeby w zakresie uzupełniania ich wiedzy i umiejętności, oraz możliwości materiałowo-finansowe i stan bazy szkoleniowej, w tym głównie bazy terenowej /poligonowej/.

W dokumentach tematykę ćwiczenia przedstawia się w postaci zapisu tematu i zagadnień szkoleniowych.

Temat stanowi uogólnienie treści zasadniczego przedmiotu ćwiczenia, wyrażającego w syntetycznej formie określony zakres

wiedzy i umiejętności, które powinny być przez ćwiczących aktywnie i świadomie przyswojone.

Zagadnienia szkoleniowe są elementami treści ćwiczenia, to jest węższymi tematami o pewnej swoistej odrębności i układzie opartym na logicznym ich powiązaniu z tematem ogólniejszym. Należy i można traktować je również jako zbiór zadań odzwierciedlających cele ćwiczenia.

Elementarna i najbardziej widoczna rola zagadnień szkoleniowych w ćwiczeniu sprowadza się do wyliczenia podtematów podporządkowanych tematowi ogólniejszemu. Ale rola zagadnień nie ogranicza się do formalnego przedstawienia podtematów i błędem byłoby traktowanie ich jako szczegółowego "spisu treści". Wiedza o roli zagadnień niezbędna jest przede wszystkim w praktyce opracowywania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń, ponieważ treść, układ i czas realizacji tych zagadnień wywierają wpływ na osiągnięcie celów danego ćwiczenia.

Odpowiednio opracowane, dobrane i ustawione zagadnienia szkoleniowe tworzą logiczną i funkcjonalną konstrukcję całego ćwiczenia oraz spełniają w nim kolejno dwie funkcje: dyrektywną i koordynacyjną.

Funkcja dyrektywna polega na określeniu i wskazaniu zadań, których realizacja powinna doprowadzić do najpełniejszego osiągnięcia celów ćwiczenia. Jest to równoznaczne z rozwiązaniem wyrażonego w temacie problemu. Aby zagadnienia dobrze tę funkcję spełniały, muszą pozostawać w całkowitej zgodności z treścią celów.

Funkcja koordynacyjna odnosi się do struktury tematu i ćwiczenia jako jednostki dydaktycznej. Zagadnienia porządkują bowiem treść tematu przez wyodrębnienie problematyki cząstkowej.

Inaczej mówiąc, dzielą one złożoną całość na logicznie podporządkowane jej części. Jednocześnie połączenie tych zagadnień w grupy w praktyce ćwiczebnej traktowane jako etapy ułatwia utrzymanie ładu w strukturze ćwiczenia i ustalenie najbardziej celowej kolejności jego prowadzenia.

Podział na zagadnienia porządkuje również strukturę ćwiczenia pod względem czasowym dzięki wydzieleniu na ich realizację odpowiednio wyważonych części funduszu czasu przeznaczonego na przeprowadzenie całego ćwiczenia.

Metodycznym punktem wyjścia przy ustalaniu tematyki ćwiczeń jest analiza treści tematycznej celów. Analiza ta powinna umożliwić określenie, jakich działań wymaga osiągnięcie stanu wskazanego celami, inaczej mówiąc - jaką wiedzę i jakie umiejętności powinni przyswoić sobie szkoleni, aby cele zostały osiągnięte. Dopiero na tej podstawie oprzeć można proces wnioskowania, polegający na wyodrębnieniu szeregu konkretnych zagadnień jako zadań dla wszystkich uczestników bądź też osób funkcyjnych i ogniw organizacyjnych różnych specjalności.

Podczas opracowywania każdego ćwiczenia taktycznego bardzo ważną czynność stanowi selekcja zagadnień szkoleniowych. Dokonuje się jej na podstawie oceny ich ważności dla osiągnięcia celów oraz znajomości rzeczywistych umiejętności szkolonych.

Wszystko, co ważne i nieznane oraz mniej ważne i nieznane powinno być w ćwiczeniu uwzględniane. Natomiast to, co znane i mniej ważne może być pominięte. W ten sposób można zrezygnować z części objętych zakresem celów zagadnień na rzecz gruntownego przyswojenia i utrwalenia umiejętności w innych dziedzinach.

Powodem ograniczenia treści lub eliminowania zagadnień szkoleniowych może być brak odpowiednich środków i właściwej bazy szkoleniowej. Jeszcze innym powodem ograniczenia czy eliminacji może być skład ćwiczących. Brak w tym składzie odpowiednich specjalistów wyklucza niekiedy całkowicie możliwość wykonywania określonych zadań.

W sumie właściwa selekcja sprowadza się nie tylko do wyłonienia najważniejszych zagadnień szkoleniowych, ale również do zapobiegania "przeładowania" ćwiczenia problemami. Przeładowanie takie prowadzi do sytuacji, w której sprawy istotne mogą być w pośpiechu potraktowane marginesowo.

Następnie należy dokonać analizy możliwości dodatkowego uwzględnienia w ćwiczeniu zagadnień spoza sfery wyznaczonej celami. Idea tej czynności polega na wykorzystaniu ćwiczenia do utrwalenia lub sprawdzenia innej,niż przewiduje temat, problematyki. Podstawą uwzględnienia tych zagadnień są zatem konkretne potrzeby, a warunkiem - podobieństwo do głównych zagadnień. Wprowadzenie nowych zagadnień nie może jednak utrudniać lub wykluczać przerobienia tematyki podstawowej.

ROZDZIAŁ IV

CZYNNIKI RZUTUJĄCE NA OPRACOWANIE, ORGANIZOWANIE I PROWADZENIE ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

1. Zespół czynników obiektywnych

Czynniki obiektywne rzutujące na opracowywanie, organizowanie i prowadzenie ćwiczeń taktycznych wyznaczają głównie zakres i stopień umowności tych ćwiczeń. Do najważniejszych czynników obiektywnych tego rodzaju należą:

- teren;
- zapewnienie bezpieczeństwa podczas ćwiczeń;
- stany osobowe oraz możliwości materiałowo-technicznego zabezpieczenia ćwiczeń;
- czas przeznaczony na przeprowadzenie ćwiczeń.

a/ Teren

Współczesne pole walki wymaga, aby warunki przeprowadzenia możliwie wszystkich ćwiczeń taktycznych zbliżone były w maksymalnym stopniu do rzeczywistości. Ćwiczenia prowadzi się zatem w różnorodnym terenie /w lesie, w górach, w terenie bagnistym lub zurbanizowanym itp./, bez względu na porę roku oraz warunki atmosferyczne.

Realizacja powyższych wymagań nastręcza autorom i organizatorom ćwiczenia poważnych trudności. Występują one przede wszystkim w wypadku ćwiczeń taktycznych z wojskami - zwłaszcza dwustronnych połączonych ze strzelaniem amunicją bojową - i wiążą się głównie z ograniczonymi możliwościami wykorzystania do tego celu terenu poza poligonami i placami ćwiczeń, a także małą pojemnością tych poligonów i placów. Trudności są tym

większe, im wyższy jest szczebel dowodzenia, dla którego organizuje się ćwiczenie. O ile ćwiczenia taktyczne z wojskami na szczeblu plutonu-kompanii, a nawet w niektórych wypadkach batalionu można przeprowadzić na przykoszarowych placach ćwiczeń, na terenie garnizonowych ośrodków szkolenia lub lokalnych /dywizyjnych/ poligonach /jak na przykład na OC Czarne, OC Rembertów/, o tyle realizacja ćwiczeń pułkowych, a zwłaszcza dywizyjnych /równorzędnych/ wymaga większych obszarów od tych, jakimi dysponują jednostki wojskowe w pobliżu garnizonów. Organizowanie znowu ćwiczeń taktycznych z wojskami na terenach pól uprawnych i lasów nie wchodzi w rachubę, gdyż zabraniają tego określone przepisy. Istnieje jedynie możliwość korzystania z takich terenów w pewnych okresach, na przykład późną jesienią lub zimą i to pod warunkiem uwzględnienia wielu zastrzeżeń. Wojska mogą także niekiedy ćwiczyć na nieużytkach lub w terenie słabo zagospodarowanym.

Powyższe ograniczenia powodują, że przemarsz wojsk z rejonu alarmowego do rejonu wyjściowego do ćwiczenia /na teren poligonu/ oraz z jednego poligonu na drugi jest wykonywany bez rozwijania jednostek i stwarzania im sytuacji dynamicznych, a przemarsz i przegrupowania pododdziałów /zwłaszcza czołgów i innych wozów czy pojazdów o trakcji gąsienicowej/ odbywają się nie po drogach asfaltowych i o twardej nawierzchni, lecz jedynie po z góry wyznaczonych drogach polnych, tzw. "czołgowych".

Wymienione okoliczności sprawiają, iż manewr, okopywanie się, minowanie i niszczenie oraz rozwijanie wojsk mogą być wykonywane tylko na poligonach. Faktyczna więc głębokość i szerokość pasów działania oddziałów i związków taktycznych w czasie ćwiczenia oraz ich możliwości manewru i praktycznego działania

/strzelania, niszczenia/ są uzależnione od wielkości poligonów i stopnia ich zagospodarowania, co obowiązkowo należy brać pod uwagę przy opracowywaniu i organizowaniu ćwiczeń.

Coraz częściej przeprowadza się także ćwiczenia z wojskami wykorzystując dwa-trzy, a nawet więcej poligonów, na przykład poligony: Dęba - Lipa; Czerwony Bór, Orzysz; Ustka, Marianowo, Drawsko itd. Ponadto poszukuje się nowych, bardziej racjonalnych rozwiązań. Między innymi w Śląskim Okręgu Wojskowym zastosowano w tym zakresie innowację polegającą na prowadzeniu ćwiczeń taktycznych na placach ćwiczeń i poligonach według tzw. metody "pętli" lub "koła". Metoda ta ogólnie rzecz biorąc polega na tym, że w czasie ćwiczenia taktycznego na niewielkiej przestrzeni poligonu wojska realizując kolejno zagadnienia szkoleniowe dokonują manewru kołowego i wracają do punktu wyjścia. Metodę tę można stosować prowadząc kompanijne, batalionowe, a w niektórych wypadkach nawet pułkowe ćwiczenia, oczywiście przy ograniczeniu działań wojsk do rozmiarów poligonu. Maksymalne wykorzystanie terenu w wypadkach, gdy jest to konieczne, umożliwia również przeprowadzanie na szerszą niż dotychczas skalę ćwiczeń z wojskami w zimie, zwłaszcza przy istnieniu pokrywy śnieżnej.

Jak więc widać, warunki terenowe mają przede wszystkim wpływ na opracowywanie, organizowanie, a w konsekwencji i prowadzenie ćwiczeń taktycznych z wojskami oraz ćwiczeń dowódczo-sztabowych realizowanych w polu, to jest ćwiczeń szkieletowych. W innych rodzajach ćwiczeń taktycznych, na przykład w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych będących grami wojennymi, teren nie odgrywa tak ważnej roli. W tym wypadku wyboru terenu, na którym umownie rozgrywane są działania bojowe, dokonuje się wyłącznie na podstawie map. Powinien on odpowiadać tematowi ćwi-

czenia i zapewniać możliwość przerobienia wszystkich zakładanych zagadnień szkoleniowych.

Do ćwiczeń szkieletowych teren powinien być przez autora ćwiczenia wybrany w ten sposób, aby obok zaspokojenia wymienionych już wymagań zapewniał ćwiczącym:

- możliwość rozwinięcia stanowisk dowodzenia i pododdziałów zabezpieczających;
- odpowiednią drożnię umożliwiającą dojazd do stanowisk dowodzenia zarówno w rejonach wyjściowych do działań, jak i na osi ich przesunięć.

Wyboru odpowiedniego terenu w wypadku taktycznych ćwiczeń szkieletowych i ćwiczeń z wojskami dokonuje się wyłącznie w granicach naszego kraju.

Wpływ terenu na opracowywanie i organizowanie, a zatem i prowadzenie /przebieg/ ćwiczeń taktycznych /zwłaszcza ćwiczeń z wojskami i szkieletowych/ wiąże się ściśle z oddziaływaniem warunków meteorologicznych. Na przykład występowanie deszczów i pokrywa śnieżna komplikują poważnie wykorzystanie terenu i wpływają w konsekwencji na dobór zagadnień szkoleniowych ćwiczenia.

b/ <u>Zapewnienie bezpieczeństwa podczas ćwiczeń</u>

Czynnikiem wpływającym pośrednio na zapewnienie bezpieczeństwa w czasie ćwiczeń jest odpowiednie przeszkolenie wojsk w tym zakresie oraz dobre przygotowanie pojazdów, sprzętu i środków uzbrojenia jeszcze przed rozpoczęciem ćwiczenia. W wyniku odpowiedniego przeszkolenia wszyscy uczestnicy ćwiczenia powinni dokładnie znać swe obowiązki, umieć posługiwać się przydzielonym im sprzętem /uzbrojeniem/ i rozumieć konieczność

i znaczenie ścisłego przestrzegania ustalonych zasad zachowania bezpieczeństwa dla dobra społecznego i osobistego.

W celu zapobieżenia ewentualnym nieszczęśliwym wypadkom podczas ćwiczeń w terenie należy przestrzegać następujących zasad ogólnych:

- wyznaczać do pracy z materiałami wybuchowymi i środkami zapalającymi tylko wyspecjalizowane pododdziały rodzajów wojsk;
- dopuszczać do ćwiczeń ze strzelaniem amunicją bojową tylko pododdziały odpowiednio wyszkolone, które wykonały już strzelania programowe;
- zamykać podczas ćwiczeń poligony i place ćwiczebne dla wszelkiego ruchu wojsk i ludności cywilnej, a w okresie strzelań artylerii przeciwlotniczej, moździerzy i artylerii rakietowej - ostrzegać nisko lecące samoloty i śmigłowce oraz wystawiać na terenie ćwiczeń posterunki ochronne;
- wybierać na trasy przemarszu wojsk drogi o najmniejszym ruchu pojazdów i pieszych, a na szczególnie niebezpiecznych odcinkach dróg /skrzyżowaniach, nie strzeżonych przejazdach kolejowych, odcinkach dróg z liniami wysokiego napięcia/ wystawiać służbę regulacji ruchu.

Trzeba jednak wyraźnie podkreślić, że dążenie organizatorów ćwiczenia do zapobiegania ewentualnym wypadkom w czasie ćwiczeń nie może i nie powinno wpływać ograniczająco na dobór treści i zakresu problematyki szkoleniowej oraz na działania pozoracji pola walki w zakresie użycia materiałów wybuchowych i środków zapalających. Ograniczenie bowiem problematyki szkoleniowej lub działań pozoracji z obawy przed zaistnieniem nieszczęśliwego wypadku jest najczęściej przesadnym asekuranctwem lub źle pojętym dążeniem do oszczędności. Praktyka ćwiczeń dowodzi, że bezwzględne egzekwowanie od wszystkich żoł-

nierzy ustalonych zasad bezpieczeństwa zapobiega całkowicie nieszczęśliwym wypadkom podczas ćwiczeń.

c/ Stany osobowe oraz możliwości materiałowo-technicznego zabezpieczenia ćwiczeń

W ćwiczeniach taktycznych, a zwłaszcza ćwiczeniach taktycznych z wojskami, występują pewne trudności obiektywne w związku z brakiem pełnych stanów osobowych w pododdziałach. Również ograniczone możliwości materiałowo-techniczne utrudniają wykorzystanie w ćwiczeniach sprzętu bojowego i uzbrojenia, a co za tym idzie - zbliżenie warunków szkoleniowych do realiów pola walki.

Autorzy i organizatorzy ćwiczeń, szukając dróg wyjścia z tych trudności, często zakładają aplikacyjne działanie pododdziałów, zwłaszcza środków wzmocnienia. Nie rozwiązuje to jednak kwestii urealnienia ćwiczeń, a raczej wprowadza do nich element sztuczności. Słuszniejsze jest już działanie wojsk z oznaczonym sprzętem lub z oznaczonymi elementami ugrupowania bojowego.

Wydaje się, że jednym ze sposobów eliminowania braków w stanie osobowym jest organizowanie ćwiczeń wspólnych /zbiorczych/. Ich organizacja polegać może na tym, że z kilku oddziałów i pododdziałów dywizji tworzy się na okres ćwiczenia jeden oddział wykonujący zadanie na ćwiczebnym polu walki. Dowódca dywizji w tym wypadku planuje przeprowadzenie ćwiczenia z jednym z pułków, którego etatowe stany osobowe pododdziałów nie są pełne, oraz wyznacza do udziału w ćwiczeniu inne pododdziały dywizji, na przykład jeden batalion piechoty z pułku nie biorącego udziału w ćwiczeniu, pododdziały czołgów, artylerii, saperów, łączności, chemiczne i pododdziały

zabezpieczenia, uzupełniając w ten sposób ćwiczący pułk do pełnego stanu etatowego.

Wyrównanie braków etatowych w stanie osobowym jest możliwe również przez uzupełnianie ćwiczących pododdziałów rezerwistami, skierowanie w ramach praktyk na ćwiczenia podchorążych wyższych szkół oficerskich, słuchaczy akademii wojskowych, studentów wyższych uczelni ze studium wojskowego itp.

Niedobory w zakresie materiałowo-technicznego zabezpieczenia ćwiczenia wiążą się najczęściej z limitowaniem kilometrów dla środków transportowych i czołgów oraz motogodzin dla sprzętu przeprawowego i maszyn inżynieryjnych. Obowiązujące w chwili obecnej kalkulacyjne normy naliczeniowe środków materiałowych dla zabezpieczenia procesu szkolenia[5] ujednolicają gospodarkę tymi środkami oraz ułatwiają planowanie ich użycia.

Normy te ustalają: limity kilometrów dla wozów bojowych /czołgów/, limity kilometrów dla pojazdów samochodowych i transporterów opancerzonych, środki pozorowania pola walki-ogniowe, inżynieryjne, chemiczne i medyczne.

I tak na przykład limity kilometrów na okres kompleksowego ćwiczenia taktycznego z wojskami wynoszą:

- w ćwiczeniu taktycznym batalionu wzmocnionego kompanią czołgów: 100 km dla transporteru opancerzonego i 60 km dla czołgu;

- w ćwiczeniu pułkowym: 100 km dla czołgu i 200 km dla samochodu;

- w ćwiczeniu dywizyjnym: 150 km dla czołgu i 300 km dla samochodu.

---

5 Kalkulacyjne normy naliczeniowe środków materiałowego zabezpieczenia procesu szkolenia pododdziałów pułku zmechanizowanego i pododdziałów szkolnych piechoty. Sygn.-szkol.343/69, Drukarnia Sztabu Generalnego, Warszawa 1969 r.

Natomiast środki pozorowania pola walki i inne środki materiałowe przydziela się - zgodnie ze wspomnianymi normami - oddzielnie każdemu pododdziałowi lub każdemu żołnierzowi biorącemu udział w ćwiczeniu.

Przeprowadzone badania ćwiczeń taktycznych z wojskami wykazują, że przyznawane ilości środków materiałowych, chociaż zapewniają możliwości realizacji celów szkoleniowych, to jednak nie zaspokajają w pełni potrzeb wojsk. Z tych to powodów w ćwiczeniach wykorzystuje się z reguły tylko część sprzętu bojowego /np. oznaczone wozy bojowe/. Poza tym dla zaoszczędzenia kilometrów wyprowadzony sprzęt bojowy rozmieszcza się niekiedy w rejonach fikcyjnych, w pobliżu poligonu lub w jego granicach. Podczas samej walki organizatorzy ćwiczenia często zmuszeni są także rezygnować z udziału sprzętu bojowego i środków wyposażenia /zwłaszcza czołgów, maszyn inżynieryjnych i sprzętu przeprawowego/ w marszu do rejonów wyjściowych, przerzucając je przeważnie transportem kolejowym i sukcesywnie włączając do akcji. W żadnym jednak wypadku nadmierna troska o oszczędność kilometrów lub motogodzin nie powinna stać się przyczyną wcześniejszego zakończenia ćwiczeń.

Ćwiczenia taktyczne z wojskami są przedsięwzięciem bardzo kosztownym. Między innymi wydatki na kompleksowe kompanijne ćwiczenie w pułku czołgów /przy założonym przydziale 100-200 km na samochód oraz 70-100 km na wóz bojowy/ kształtują się w granicach 400 000 zł. Nakłady finansowe na pułkowe ćwiczenie taktyczne wyrażają się już liczbą kilku milionów złotych, a na ćwiczenie dywizyjne - dziesiątków milionów złotych.

Zmniejszenie wydatków finansowych powinno stanowić ważny kierunek działania organizatorów ćwiczeń. Niemniej jednak słuszna idea oszczędzania nie może stać się argumentem uzasadnia-

jącym poczynania zmierzające do uproszczenia ćwiczeń lub do rezygnacji z ich przeprowadzenia. Oszczędzanie powinno być realizowane przez umiejętne gospodarowanie, a nie kosztem zmniejszenia skuteczności szkolenia wojsk.

d/ Czas przeznaczony na przeprowadzenie ćwiczeń

Na umowność ćwiczeń taktycznych wpływa poważnie czas trwania ćwiczenia.

W programach szkolenia czas ćwiczeń z wojskami jest ściśle uzależniony od szczebla ćwiczącej jednostki i jest on zwykle krótszy niż rzeczywisty czas trwania działań bojowych przerabianych w danym ćwiczeniu. Ćwiczenie kompanijne prowadzi się najczęściej jako jednodobowe, natomiast czas trwania ćwiczenia batalionowego nie przekracza dwóch, trzech dni. Czas trwania ćwiczenia pułkowego waha się w granicach od dwóch do czterech dni, zaś dywizyjnego - od trzech do pięciu, nie wliczając czasu na omówienie. Ograniczenie czasu stosuje się również w odniesieniu do pozostałych rodzajów ćwiczeń, zwłaszcza dowódczo-sztabowych. W konsekwencji podczas wszystkich z zasady ćwiczeń występują te czy inne ograniczenia w czasie, co siłą rzeczy prowadzi do nieuniknionego zwiększenia umowności pola walki.

Dlatego też zarówno organizatorzy ćwiczenia, jak i dowódcy ćwiczących związków taktycznych i oddziałów /pododdziałów/ dążą do przedłużenia czasu zaplanowanego na przeprowadzenie ćwiczenia. Wydaje się, że jest to tendencja słuszna, zwłaszcza w wypadku przebywania wojsk wraz z całym sprzętem bojowym i uzbrojeniem na poligonie oraz przeprowadzania ćwiczeń /np. szkieletowych/, których duży koszt usprawiedliwia właśnie kompleksowe przerabianie /to jest przerabianie wyma-

gające również więcej czasu/ tematyki ćwiczebnej. W miarę możliwości należy zatem zwiększać ilość czasu przewidzianego na ćwiczenie. Nie powinno to jednak zasadniczo naruszać planu i powodować dodatkowych nakładów finansowych.

Ważne jest także, by oficerowie organizujący ćwiczenie i kierujący nim maksymalnie wykorzystali czas przeznaczony na przeprowadzenie tego ćwiczenia w celu zapewnienia wysokiej intensyfikacji szkolenia. Często bowiem w ćwiczeniach różnych szczebli zbyt dużo czasu pochłaniają czynności nie związane bezpośrednio ze szkoleniem, jak: organizowanie przejazdu jednostek na poligony i z poligonów, prace porządkowe w rejonie rozmieszczenia, wcielanie i zwalnianie rezerwistów oraz wykonywanie prac konserwacyjnych ze sprzętem. Duże marnotrawstwo czasu ma ponadto miejsce w toku samych ćwiczeń, zwłaszcza jeśli chodzi o jednostki czy elementy ugrupowania znajdujące się w drugich rzutach lub odwodach. Wreszcie przyczyną niskiej efektywności niektórych ćwiczeń jest nieraz mała intensywność szkolenia pododdziałów przed odbyciem właściwego ćwiczenia taktycznego. Na przykład przed ćwiczeniem z wojskami połączonym ze strzelaniem amunicją bojową należałoby przeprowadzić na poligonie dodatkowe strzelania programowe z pododdziałami biorącymi udział w strzelaniu, na co jednak w planie ćwiczeń nie przewiduje się zazwyczaj czasu. Powoduje to później konieczność przedłużenia całego ćwiczenia lub ograniczenia czasu na przerabianie niektórych zagadnień szkoleniowych.

2. <u>Zespół czynników subiektywnych</u>

Na zespół czynników subiektywnych składają się przede wszystkim czynniki moralno-ideowe oraz określone zasady meto-

dyczne opracowywania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń.

a/ Czynniki moralno-ideowe

Organizatorzy i kierownicy ćwiczenia powinni obowiązkowo uwzględniać stan moralno-polityczny uczestniczących w nim wojsk. Toteż istotną sprawą jest trafna ocena wpływu poszczególnych elementów stanu moralno-politycznego różnych grup żołnierzy na przebieg ćwiczenia.

Z punktu widzenia podstawowych decyzji określających ogólne ramy organizacyjne ćwiczenia największe znaczenie mają trwałe elementy stanu moralno-politycznego, jak: wartości ideowo-moralne, poziom świadomości politycznej oraz zgranie i jedność kolektywów. Te cechy i wartości są na tyle trwałe, że planowanie na krótko przed ćwiczeniami dokonania w nich radykalnych zmian nie dałoby pożądanych rezultatów.

Dlatego też konsekwencją analizy wyjściowej podstawowych wartości moralno-politycznych zespołów żołnierskich powinny być ocena ich postaw oraz podział na poszczególne grupy z określeniem, którym z nich należy powierzyć bardziej, a którym mniej odpowiedzialne role i zadania /i to zarówno ze względu na ich możliwości, jak też w formie uznania za wcześniejsze osiągnięcia, co będzie miało pożądany wydźwięk wychowawczy/. Następną czynnością będzie ustalenie celów wychowawczych ćwiczeń w miarę realnych możliwości składu osobowego.

Jednym z ważnych źródeł wiedzy organizatorów ćwiczeń o poszczególnych elementach stanu moralno-politycznego i ewentualnych deformacjach w świadomości żołnierzy będą przewidywania co do bezpośrednich reakcji na sytuacje ćwiczebne. Przyczyną i tłem wielu niekorzystnych, lecz niezbyt groźnych nastrojów i postaw żołnierzy wobec przedsięwzięć planowanych ćwiczeń

mogą być nie tylko różne oceny celów oraz ról i zadań wyznaczonych poszczególnym zespołom i osobom, ale także subiektywna ocena trudności i złożoności tych zadań, niebezpieczeństw związanych z ich wykonywaniem, własnych możliwości, posiadanego wyposażenia, istniejących w garnizonie i spodziewanych na ćwiczeniu warunków socjalno-bytowych, sytuacji rodzinnej i wielu innych spraw.

Rezultatem oceny tych mniej trwałych elementów stanu moralno-politycznego powinno być ustalenie nie tylko najbardziej optymalnych rozwiązań, ale również niezbędnych przedsięwzięć wychowawczych na etapie organizowania ćwiczenia w celu zapewnienia sprzyjających nastrojów podczas prac przygotowawczych i w toku samego ćwiczenia.

Ćwiczebne pole walki stwarza organizatorom ćwiczeń rozległe możliwości kształtowania wielu walorów moralno-bojowych, fizycznych i świadomościowych zarówno u pojedynczych żołnierzy, jak też kolektywów wojskowych. Zadaniem organizatorów jest także rozbudzenie zaangażowania ideowego, wpływanie na aktywizację pożądanych postaw, a między innymi koleżeństwa wyrażającego się w udzielaniu sobie wzajemnej pomocy w grupach, zespołach czy pododdziałach oraz w koleżeńskiej rywalizacji o szybsze i solidniejsze wykonanie zadań.

Konkretne zadania w tym zakresie oraz hierarchia ich ważności będą zależały od warunków, miejsca i czasu ćwiczenia. Z reguły jednak powinny one być ukierunkowane na:

- mobilizowanie żołnierzy do ponoszenia wysiłku, trudu i niewygód ćwiczebnych, w dążeniu do zdobycia pożądanych na polu walki cech i walorów;

- budzenie czujności politycznej oraz nieufności do politycznego i klasowego przeciwnika przez pogłębianie wiedzy

o jego potencjale militarnym, o zasadach, metodach i formach działania bojowego i psychologicznego, a następnie kształtowanie w oparciu o nie odporności moralnej i psychicznej żołnierzy;

- pobudzanie żołnierzy do przejawiania aktywnej postawy wyrażającej się w utrzymaniu wysokiego poziomu dyscypliny, w ochronie tajemnicy wojskowej, w zrozumieniu grożących niebezpieczeństw oraz przestrzeganiu zasad bezpieczeństwa podczas działania;

- kształtowanie śmiałości i zdecydowania w podejmowaniu decyzji o działaniach i uporu w ich realizacji oraz bezwzględnego zaufania do przełożonych i odwagi w działaniu;

- wyrabianie nawyków stałej troski o sprzęt bojowy, uzbrojenie i wyposażenie, o ich niezawodność oraz poszanowanie mienia społecznego, prywatnego i środowiska naturalnego;

- umacnianie socjalistycznej i patriotycznej postawy żołnierzy przez pogłębianie historycznej i społeczno-politycznej wiedzy o regionie, w którym odbywa się ćwiczenie.

W realizacji zadań ideowo-wychowawczych biorą udział wszyscy dowódcy i przełożeni, aparat partyjno-polityczny, organizacje partyjne i ZSMW. Wynika to bezpośrednio z roli pracy partyjno-politycznej jako integralnej części dowodzenia i kierowania wojskami.

Warunki ćwiczebne szkolenia wojsk powinny być jednocześnie wykorzystywane dla weryfikacji metod wychowawczych stosowanych podczas garnizonowego szkolenia żołnierzy. Warunki te stanowią bowiem w okresie pokoju najbardziej ostre kryterium oceny faktycznych wartości wszystkich żołnierzy oraz talentów i umiejętności dowódców.

Wszelkie ćwiczenia taktyczne, a zwłaszcza ćwiczenia taktyczne z wojskami i szkieletowe, mają swój zewnętrzny wydźwięk polityczny i powodują określone reperkusje moralno-polityczne wśród ludności zamieszkującej teren objęty ćwiczeniami. Dyktuje to ich organizatorom konieczność dokonania zawczasu wszechstronnej i wnikliwej analizy wpływu ćwiczeń na nastroje ludności cywilnej. Wpływ ten może być pod względem wartości ideowo-politycznych różny - od bardzo korzystnego do negatywnego.

Do czynników społeczno-politycznych, które będą ułatwiały bądź utrudniały zadanie organizatorów i realizatorów ćwiczenia, należy zaliczyć:

- sytuację międzynarodową;
- społeczno-ekonomiczną sytuację ogólnokrajową;
- społeczno-polityczny mikroklimat rejonu ćwiczenia oraz jego charakter demograficzny, gospodarczy, socjologiczny i kulturalny.

W świetle wyżej wymienionych czynników społeczno-politycznych rzutujących na przebieg ćwiczenia wymagają analizy takie zagadnienia, jak:

- wybór ogólnego terenu ćwiczenia, a w nim: miejsc dłuższych postojów wojsk, rejonów ześrodkowania oddziałów, tras przemarszu, odcinków forsowania przeszkód wodnych /przepraw przez nie/, rubieży rozwinięcia;
- przygotowanie terenu ćwiczenia i całego systemu pozoracji pola walki;
- trening lub sprawdzian elementów systemu mobilizacyjnego i wiążące się z tym przeszkolenie rezerwistów.

Należy także rozważyć, czy planowane /prowadzone/ działania wojsk nie spowodują wytworzenia się pozorów wybuchu wojny lub faktycznej walki zbrojnej w bezpośredniej bliskości osied-

li, sytuacji zagrażającej życiu lub zdrowiu osób cywilnych albo też powstania szkód w mieniu i środowisku naturalnym.

Dokonywana analiza musi dać ponadto odpowiedź na pytanie, czy przeprowadzenie ćwiczenia przyniesie pewne korzyści społeczne /na przykład budowa odcinków dróg, mostów itp./.

Rozwiązanie tej problematyki powinno doprowadzić do oceny trafności wyboru miejsca i czasu przerabiania etapów i zagadnień szkoleniowych ćwiczenia oraz zastosowania form działania wpływających na więź wojsk ze społeczeństwem.

Wnioski z wszechstronnej i wnikliwej analizy oraz trafnej i odpowiedzialnej oceny sytuacji społeczno-politycznej ćwiczeń formułowane są w postaci sugestii, zadań lub wręcz nakazów czy też zakazów w odniesieniu do trzech kierunków działania:

- opracowywania i organizowania ćwiczeń;
- pracy partyjno-politycznej i wychowawczej z żołnierzami przed rozpoczęciem ćwiczeń i w czasie ich trwania;
- pracy polityczno-wyjaśniającej z określonymi grupami ludności cywilnej podczas ćwiczeń.

Ćwiczenia taktyczne z wojskami stanowią doskonałą okazję do pogłębiania więzi wojska ze społeczeństwem, kształtowania patriotycznych postaw młodzieży zarówno wojskowej, jak i cywilnej oraz obywatelskiego stosunku ludności do problemów szeroko pojętej obronności kraju, popularyzowania dorobku wojska i wysiłku żołnierskiego. Dlatego też wojsko nie powinno rezygnować z możliwości osiągnięcia niewielkim dodatkowym nakładem sił i środków tak poważnych korzyści ogólnospołecznych i wychowawczych.

b/ Zasady metodyczne opracowywania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń

W wyniku kumulowania się doświadczeń w działalności praktycznej ukształtował się określony system zaleceń i reguł prakseologicznych, zwanych metodami dydaktycznymi i metodycznymi. Ich przestrzeganie umożliwia ograniczenie wpływu czynników negatywnych, a wyeksponowanie pozytywnych i jest warunkiem - chociaż nie jedynym - skuteczności działania dydaktycznego.

Do zasad dydaktycznych zaliczamy prawidłowości typu najogólniejszego, które mają moc obowiązkowych wytycznych w odniesieniu do każdego, a więc nie tylko wojskowego, procesu nauczania. Można wyróżnić następujące zasady: aktywności i świadomego udziału szkolonych w procesie nauczania, poglądowości, realizmu szkolenia wojskowego, jedności szkolenia indywidualnego i zespołowego, związku teorii z praktyką, systematyczności, trwałości wiedzy i umiejętności oraz przystępności. Wszystkie wymienione zasady powinny być, i to jest w ogólnym sensie zgodne z praktyką, przestrzegane również w ćwiczeniach taktycznych.

Nie ma potrzeby wyjaśniania wymienianych zasad, gdyż są one raczej powszechnie znane. Istnieje natomiast szczególnie uzasadniona potrzeba sprecyzowania reguł prakseologicznych bardziej praktycznych, odzwierciedlających specyficzne właściwości ćwiczeń taktycznych, a które umownie - jako odnoszące się do konkretnych przedsięwzięć szkoleniowych - możemy nazywać zasadami metodycznymi dotyczącymi opracowywania, organizowania i prowadzenia ćwiczeń taktycznych. W tym wypadku przez pojęcie "zasady metodyczne" należy rozumieć określone prawidłowości postępowania praktycznego, których uwzględnianie zapewnia uzyskanie wysokiej skuteczności szkoleniowej ćwiczeń

taktycznych. Z analizy rezultatów badań efektywności ćwiczeń taktycznych przeprowadzonych przez zespoły naukowe ASG w latach 1964-1968,[6] potwierdzonej przez aktualną praktykę ćwiczebną, wynika, że należałoby wyodrębnić następujące zasady metodyczne:

a/ realizmu ćwiczeń taktycznych;

b/ prowadzenia ćwiczeń według decyzji ćwiczących dowódców;

c/ równości szans stron ćwiczących /dotyczy ćwiczeń dowódczo-sztabowych i ćwiczeń z wojskami/;

d/ zachowania koncepcji ćwiczenia w tajemnicy.

Zasada realizmu ćwiczeń taktycznych, zwana również zasadą maksymalnego zbliżenia sytuacji ćwiczebnej do rzeczywistych warunków pola walki, ma na celu:

- po pierwsze, zwalczanie zbyt daleko posuniętej umowności i uproszczeń oraz przejawów łatwizny;

- po drugie, wyrabianie w oficerach poczucia odpowiedzialności i twórczej wyobraźni.

Wymaganie przestrzegania zasady realizmu odnosi się zarówno do aparatu kierowniczo-rozjemczego, jak i do samych ćwiczących.

W koncepcji i celach ćwiczeń taktycznych występuje pewna sprzeczność: ćwiczenia te, z jednej strony, powinny przygotowywać do walki, trudów i niebezpieczeństw życia polowego i działań bojowych, z drugiej zaś są one tylko namiastką praktyki, nie zakładają zazwyczaj istnienia rzeczywistego niebezpieczeństwa i w zasadzie nie wywołują u żołnierzy większego napięcia psychicznego tak charakterystycznego dla rzeczywistych działań zbrojnych. Dlatego też powstające u żołnierzy w toku szkolenia taktycznego, a zwłaszcza w ćwiczeniach taktycznych, poczucie fikcyjności i umowności może wywołać tendencję do

---

6 Por. "Zbiór Prac Akademii", nr 1/1965 i nr 3/1967.

omijania trudności, popełniania niedokładności lub do niecałkowitego wykonywania zadań ćwiczebnych. Owa fikcyjność i umowność sytuacji taktycznej szczególnie negatywnie może oddziaływać w ćwiczeniach grupowych i dowódczo-sztabowych, to jest w szkoleniu oficerów. Podjęcie decyzji taktycznej na mapie czy w terenie, nawet o największym ciężarze gatunkowym - nie licząc związanego z wykonywaną pracą napięcia - nie pociąga przecież za sobą żadnych konsekwencji praktycznych, gdyż czynność tego rodzaju ma charakter działania dydaktycznego i nie jest związana w zasadzie z faktyczną odpowiedzialnością. W ćwiczeniach grupowych i dowódczo-sztabowych odpada również problem liczenia się z własnymi stratami: bojowymi, materialnymi i psychologicznymi, poniesionymi wskutek czy to uderzeń jądrowych nieprzyjaciela i własnych, czy też popełnienia określonych błędów taktycznych. Tylko w ćwiczeniach z wojskami - z uwagi na rzeczywiste działania jednostek wojskowych i użycie sprzętu bojowego - dowódcy i sztaby odczuwają ciężar odpowiedzialności, który szczególnie wzrasta we fragmentach ze strzelaniem amunicją bojową, przy forsowaniu przez wojska przeszkód wodnych, przekraczaniu pasów zapór minowych lub ogniowych oraz prowadzeniu rzeczywistych działań desantowych. Niemniej jednak i w tych wypadkach chodzi przede wszystkim o uniknięcie wypadków nadzwyczajnych i zapewnienie niezawodności sprzętu. Natomiast względy taktyczne odgrywają zazwyczaj rolę mniejszą.

Dla maksymalnego upodobnienia sytuacji szkoleniowej do sytuacji na rzeczywistym polu walki zespół autorski i kierownictwo ćwiczenia, posługując się metodami sytuacyjną i inscenizacji, wprowadzają do ćwiczenia czynniki w możliwie naj-

większym stopniu zmniejszające umowność przyjętej koncepcji tła taktycznego, sprzyjające nadaniu umownym działaniom bojowym optymalnej autentyczności zgodnie z wyobrażalnym charakterem ewentualnej przyszłej wojny.

Przedsięwzięcia zmierzające w tym kierunku mogą polegać na:

a/ W zakresie tematyki ćwiczeń:

- wzbogacaniu i rozwijaniu treści ćwiczeń przez kompleksowe ujęcie problematyki taktycznej w powiązaniu z realizacją praktycznych przedsięwzięć z zakresu gotowości bojowej /w tym mobilizacyjnej i alarmowej/;

- uwzględnianiu szczególnie skomplikowanych form działań bojowych, takich jak: forsowanie przeszkód wodnych, prowadzenie walki w trudnych warunkach /w nocy, w zimie/, pokonywanie głęboko rozbudowanej obrony przeciwpancernej;

- umiejętnym wplataniu do taktycznej treści ćwiczeń z wojskami strzelań amunicją bojową[?] oraz uwzględnianiu całokształtu zagadnień z zakresu zabezpieczenia techniczno-kwatermistrzowskiego;

- zwracaniu znacznie większej uwagi na realistyczne przedstawienie sił i możliwości potencjalnego nieprzyjaciela, zwłaszcza w aspekcie ilości jego środków ogniowych i sił oraz żywotności systemu obrony przeciwpancernej, a także maksymalnym zmniejszeniu liczby danych przekazywanych w trybie aplikacyjnym.

b/ W zakresie bazy szkoleniowej:

- rozbudowywaniu i unowocześnianiu wyposażenia przykoszarowej bazy szkoleniowej /ośrodków szkolenia specjalistycznego,

---

[?] W niektórych ćwiczeniach powyższe fragmenty wprowadza się w sposób mechaniczny, niezależnie od aktualnej sytuacji taktycznej, co rozbija ciągłość ćwiczenia i zwiększa jego umowność

torów i pasów taktycznych/, urządzaniu rejonów alarmowych itp.;

- doskonaleniu wyposażenia sztabowego, zwłaszcza środków dowodzenia /wozów dowodzenia, środków łączności, automatyzacji itp./;

- dalszym rozbudowywaniu urządzeń poligonowych i zwiększaniu dzięki temu intensyfikacji szkolenia.

c/ W zakresie metodyki organizowania i prowadzenia ćwiczeń:

- umiejętnym stosowaniu w praktyce szkoleniowej różnych rodzajów ćwiczeń taktycznych optymalnie wydobywając ich pozytywne strony i zwracając szczególną uwagę na szersze uwzględnianie w szkoleniu oficerów, sztabów i wojsk ćwiczeń dwustronnych;

- wypracowywaniu doskonalszych metod pracy aparatu kierowniczo-rozjemczego, zapewniających aktywizację ćwiczących i umożliwiających pełną realizację celów szkoleniowych;

- zwiększaniu intensywności wykorzystania przykoszarowych placów i ośrodków szkolenia, poligonów i terenów nadających się do prowadzenia ćwiczeń przez umiejętne stosowanie środków pozoracji oraz metod umożliwiających osiągnięcie wyższych efektów szkoleniowych /na przykład metody "pętli"/.

Praktyka ćwiczeń oraz badania przeprowadzone w tym względzie potwierdzają, że o stopniu realności ćwiczeń decyduje ich strona metodyczna na równi z treścią taktyczną. Tak np. treść taktyczną ćwiczeń można wzbogacić przez umiejętne łączenie kilku tematów ze szkolenia taktycznego i przerabianie ich w obowiązującej kolejności i wzajemnej zależności. W ten sposób pododdziały i oddziały mogą w ćwiczeniach wykonywać różnorodne zadania, działać na przemian w pierwszym lub drugim rzucie, prowadzić działania zaczepne, odpierać kontrataki czy też

bronić się i wycofywać na określoną głębokość bądź prowadzić bój spotkaniowy.

Do ćwiczeń z wojskami powinno się wprowadzać elementy metody problemowej, a więc sytuacje pełne napięć, zaskakujących oraz raptownych zmian położenia. Z obserwacji ćwiczeń wynika, że szczególnie duży wpływ na realność ćwiczenia wywiera istnienie "realnego" przeciwnika prowadzącego działania w sposób zdecydowany i taktycznie uzasadniony. Postulat ten dotyczy wszystkich ćwiczeń taktycznych, a nie tylko ćwiczeń z wojskami. W związku z tym wzrasta znaczenie rozpoznania. W ćwiczeniach z wojskami powinno się zmuszać ćwiczących do prowadzenia rzeczywistego rozpoznania, a jego wyniki traktować jako jeden z podstawowych czynników decydujących o powodzeniu stron. Kierownictwo ćwiczenia i rozjemcy powinni zwrócić szczególną uwagę na urealnienie samego mechanizmu przekazywania wiadomości ćwiczącym. W tym celu należy wykorzystywać rozmaite techniczne środki przekazywania informacji, śmielej stosować dostarczone ćwiczącym dokumenty strony przeciwnje,umożliwiać wzięcie jeńca itd.

Szczególnie dodatni wpływ na realność niektórych ćwiczeń wywierają działania grup dywersyjno-rozpoznawczych. Ich akcje wnoszą do sytuacji ćwiczebnej element rzeczywistego zagrożenia indywidualnego, które automatycznie - bez interwencji dowódców i rozjemców - prowadzi do pełnego realizowania zasad bezpieczeństwa bojowego, zachowania tajemnicy wojskowej itp. Poważną rolę do spełnienia mają ponadto działania wojsk w nocy, wyrabiające w żołnierzach wiarę we własne siły, śmiałość i inne walory bojowe niezbędne każdemu żołnierzowi w walce. Noc sprzyja również nauczeniu żołnierzy sposobów przenikania

w ugrupowanie bojowe nieprzyjaciela, na jego przedni skraj lub głębokie tyły.

Bardzo dobre wyniki uzyskuje się zmuszając wojska do prowadzenia działań bojowych w terenie trudno przekraczalnym, nasyconym zaporami minowymi, chemicznymi i przeciwpancernymi. Przekraczając te zapory żołnierze przyzwyczają się do działania w trudnych warunkach, zdobywają odporność psychiczną i umiejętność właściwego reagowania na niebezpieczeństwa pola walki.

Funkcją zasady prowadzenia ćwiczeń według decyzji ćwiczących dowódców jest nie tylko urealnienie ćwiczenia, lecz również, i przede wszystkim, pobudzenie aktywności i inicjatywy ćwiczących, zachęcenie ich do samodzielnego rozwiązywania problemów ćwiczebnego pola walki oraz wprowadzenie do ćwiczenia czynnika współzawodnictwa koleżeńskiego. W pełnym zakresie wspomniana zasada dotyczy ćwiczeń dwustronnych. Niemniej jednak - przy właściwym ustawieniu pracy kierownictwa ćwiczenia, a w szczególności grup podgrywających nieprzyjaciela - może się ona odnosić również do ćwiczeń jednostronnych, zwłaszcza gier wojennych.

Z obserwacji ćwiczeń wynika, że stosowanie zasady ich prowadzenia według decyzji ćwiczących dowódców ma niekiedy charakter formalny. Najczęściej bowiem przyjęte przez kierownictwo założenie, iż dane ćwiczenie będzie prowadzone zgodnie z decyzjami dowódców, nie znajduje potwierdzenia w celach i zagadnieniach szkoleniowych, metodach oceniania ćwiczących oraz sposobach kierowania przebiegiem ćwiczenia. Koncepcja prowadzenia ćwiczenia według wymienionej zasady staje się bowiem fikcją, jeżeli przewiduje się jeden wariant ćwiczenia i mechanicznie dąży do pełnej zgodności treści ćwiczenia z uprzed-

nio opracowanym planem jego przeprowadzenia. Takie założenia z góry przesądzają o przebiegu ćwiczenia, ponieważ określają jeszcze przed jego rozpoczęciem, której stronie zostanie przyznane powodzenie, a która ponie sie umownie "klęskę".

Rzecz jasna sprawa nie polega na tym, aby ćwiczącym dawać pełną swobodę działania i w zupełności dostosowywać przebieg ćwiczenia do ich decyzji. Z uwagi na szereg uwarunkowań /~~warunki obiektywne~~/ i konieczność realizacji podstawowych celów szkoleniowych,pełne przestrzeganie wspomnianej zasady jest w praktyce niemożliwe. Niemniej jednak w każdym ćwiczeniu należy dążyć do uwzględnienia decyzji ćwiczących. Stopień dostosowania ćwiczenia do rozwiązań ćwiczących uzależniony jest od charakteru danego przedsięwzięcia szkoleniowego.

Możliwości uwzględnienia powyższej zasady są zwłaszcza ograniczone w ćwiczeniach grupowych, z uwagi na konieczność przerabiania w nich kolejnych zagadnień według uprzednio opracowanej dokumentacji i występowania wszystkich ćwiczących w tej samej roli. Niemniej jednak i w tym wypadku kierownik /prowadzący/ zajęcie powinien przed podaniem właściwego /obowiązującego/ rozwiązania, opracowanego przez autora, omówić i przedyskutować te decyzje szkolonych, które odznaczają się poprawnością koncepcji taktycznej.

Znacznie większe możliwości stosowania omawianej zasady występują w grach wojennych, zwłaszcza dwustronnych. Należy dążyć do tego, aby przebieg niektórych ich etapów był obowiązkowo uzależniony od decyzji ćwiczących. Praktyczne uwzględnienie powyższego wymagania zależy od kierownictwa ćwiczenia oraz od umiejętności zespołów operacyjnych i podgrywających, które muszą błyskawicznie - w zależności od decyzji podejmowanych przez ćwiczących dowódców - regulować przebieg dalszej rozgrywki.

Szczególnie wdzięczne zadania przy stosowaniu zasady prowadzenia ćwiczeń według decyzji szkolonych dowódców wyłaniają się w dwustronnych ćwiczeniach z wojskami. Trudność polega jedynie na tym, że w związku z koniecznością korzystania w czasie przemarszu i przesunięć wojsk z określonych dróg, posiadania niewystarczającej liczby poligonów, a także w związku z potrzebą odpowiedniego przygotowania ćwiczebnego pola walki działania wojsk ćwiczących obu stron są do pewnego stopnia zdeterminowane co do kierunków przegrupowań /przemarszów/ i rubieży starć. Niemniej jednak, jeśli o tę trudność chodzi, to istnieją poważne możliwości zachęcania dowódców i wojsk do przejawiania w decyzjach i działaniach odpowiedniej inicjatywy.

W oryginalny sposób problem powyższy został rozwiązany w ćwiczeniu "POMORSKA JESIEŃ" przeprowadzonym kilka lat temu w POW z udziałem dwóch związków taktycznych. Kierownictwo tego ćwiczenia nie nastawiło się na zwycięstwo określonej dywizji i nie starało się reżyserować biegu wydarzeń. W zamiarze ćwiczenia opracowano dwa podstawowe jego warianty, uwzględniając możliwość zwycięstwa obydwu stron i odpowiednio do tego przygotowano dwie wersje prowadzenia dalszych działań. Ustalono również dość precyzyjnie kryteria, które miały decydować o przyznaniu powodzenia jednej z ćwiczących dywizji. Zaliczono do nich:

- czas osiągnięcia umownej granicy państwowej przez wojska stron;
- wyniki strzelań amunicją bojową;
- zakres uzyskanych informacji o nieprzyjacielu i stopień ich dokładności;
- wyniki boju spotkaniowego.

Tak ustalone kryteria, podane następnie do wiadomości ćwiczących, wyraźnie pobudziły ich do zwiększenia wysiłku, przejawienia inicjatywy taktycznej i "chytrości" wojennej. Na podstawie obserwacji ćwiczenia uznano, iż strona "Wschodnia" uzyskała lepsze wyniki. W związku z tym jej przyznano powodzenie.

Zasada stworzenia równych szans ćwiczących /walczących/ stron polega na przydzieleniu poszczególnym stronom w ćwiczeniu sił i środków, które umożliwiłyby im wykonanie przewidzianych zadań bojowych. A więc przy zadaniach podobnego typu /takich jak rozbicie przeciwnika w ~~boju~~ spotkaniowym/ siły obu stron powinny być mniej więcej równe. Zwycięstwo przyznaje się jednostce, która wykazała większe umiejętności prowadzenia działań bojowych. Poważniejsze różnice w siłach mogą być usprawiedliwione jedynie przeciwstawnym charakterem zadań bojowych strony /na przykład natarcie i obrona/. Ale i w tym wypadku wskazane jest, by każda ze stron, a więc i silniejsza, i słabsza, miała jednakową szansę wykonania zadania /na przykład dla strony słabszej opóźnienie działań zaczepnych prowadzonych przez silniejszego przeciwnika/. Zadania dla obydwu stron powinny być wreszcie tak sformułowane, aby można było później określić, która z nich wykonała postawione zadanie lepiej.

Zasadniczym warunkiem stworzenia ćwiczącym równych szans jest określenie obowiązujących obie strony przepisów dotyczących sposobu prowadzenia danego ćwiczenia oraz ustalenie kryteriów oceny ich działań.

Wspomniane przepisy regulowane są dla każdego ćwiczenia w rozkazach organizacyjnych i założeniach taktycznych. Niektóre zaś kwestie tego typu mogą być sformułowane oddzielnie i przekazane rozjemcom ustnie, a niekiedy również w formie pisemnej. W ten sposób na przykład można określić:

- zasady wzajemnego zadawania strat /jak dotychczas problem raczej pomijany, między innymi z tego względu, że nie ma ustalonych odnośnych reguł/;

- sposoby brania do "niewoli" oraz przesłuchiwania "jeńców" itd.;

- zasady wykorzystywania "uszkodzonego" sprzętu zdobycznego;

- sposoby działań pozoracji pola walki /na przykład stosunek sił pozoracji do sił umownego przeciwnika/.

O wiele bardziej skomplikowane są kryteria oceny działań stron. Można tu - podobnie jak to miało miejsce w ćwiczeniu "POMORSKA JESIEŃ" - przyjąć za podstawę oceny takie czynniki, jak: czas, ogień /wyniki strzelań/ oraz kryterium taktyczne - wyniki rozpoznania i działań.

Dwa pierwsze czynniki nie przysparzają kłopotu, ponieważ są to wartości wymierne, jeżeli oczywiście przyjmiemy, że warunki działania obydwu stron są identyczne.

Trzecie kryterium - taktyczne wymaga głębszej analizy. Należałoby bowiem odpowiedzieć na pytanie, czy dotychczasowy system oceniania stwarza ćwiczącym rzeczywiście równe szanse. Wydaje się, że nie zawsze. W ostatnich dopiero latach nastąpiła pod tym względem pewna poprawa, gdyż coraz bardziej uzależnia się działania bojowe od wyników rozpoznania, a w niektórych wypadkach ocenia się również ćwiczących /zwłaszcza prowadzących działania obronne/ w zależności od przygotowania odpowiedniego systemu ognia.

Wydaje się także, że przy ocenie działań wojsk powinno się ponadto zastosować takie kryteria, jak: stopień uzyskanego maskowania, umiejętność dokonania manewru na polu walki oraz

siła i celność ognia umownego.

Czy zatem wobec braku precyzyjnych systemów oceniania nie należałoby ustalić dokładniejszych kryteriów /wskaźników taktycznych/ i zasad metodycznych oceniania działań ćwiczących stron? Z uwagi na złożoność problemu zwrócono się z konkretnymi pytaniami do praktyków we wszystkich trzech okręgach wojskowych[8]. Na podstawie zgłoszonych wówczas propozycji oraz późniejszych badań sporządzono rejestr najczęściej branych pod uwagę wskaźników taktycznych decydujących o ewentualnym przyznaniu sukcesu jednej ze stron. Zbiór tych wskaźników jest następujący /w ćwiczeniach z wojskami/:

- szybkość i zdecydowane działanie wojsk, uprzedzenie przeciwnika w rozwinięciu i otwarciu ognia;
- decyzja dowódcy /jej prawidłowość i realizm, szybkość podjęcia/;
- wyniki rozpoznania;
- ciągłość dowodzenia, organizacja współdziałania;
- stan zabezpieczenia materiałowo-technicznego, ciągłość zaopatrywania;
- manewr wojskami;
- stopień uzyskania zaskoczenia;
- użycie własnej broni jądrowej;
- zabezpieczenie bojowe działań;
- system ognia i gotowość ogniowa.

Rzecz jasna, podanego zbioru wskaźników nie należy traktować jako wyczerpującego czy też w całości ściśle obowiązującego. W zależności od charakteru ćwiczenia /jego celów szkoleniowych/ może wyniknąć potrzeba zmniejszenia liczby wskaźników lub wzbo-

8 Por. Zbiór Prac Akademii, nr 1/1965, s. 81-82.

gacenia ich wykazu nowymi elementami. Ponadto należy się wystrzegać uznawania w sposób mechaniczny wyszczególnionych wskaźników za równowartościowe. Dlatego też w zależności od warunków ćwiczebnych należy w każdym konkretnym wypadku określić dla każdego z nich rangę maksymalnej wartości. Ale i w tym wypadku ustalony system kryteriów może mieć tylko charakter zbioru wskaźników orientacyjnych, ułatwiających kierownictwu danego ćwiczenia właściwą ocenę działania ćwiczących wojsk.

Zasada zachowania koncepcji ćwiczenia w tajemnicy zapobiega o przenikaniu do ćwiczących danych dotyczących zamierzeń organizatorów ćwiczenia.

Z obserwacji ćwiczeń oraz z relacji samych ćwiczących /z badań ankietowych/ wynika, że uzyskują oni informacje o treści ćwiczenia zarówno od niektórych niesumiennych pracowników sztabu wyższego szczebla lub przedstawicieli aparatu kierowniczo-rozjemczego, jak również dzięki własnej, nieraz szczególnie intensywnej, działalności "wywiadowczej". Działalność ta może polegać na:

- bezpośredniej penetracji zamierzeń sztabów nadrzędnych;
- rozpoznawaniu jeszcze przed ćwiczeniem rzeczywistego rejonu jego przeprowadzenia, a zwłaszcza tras marszu i przegrupowań, rubieży wodnych i rejonów przyszłych przepraw, a w ćwiczeniach ze strzelaniem amunicją bojową - również pól tarczowych itd.

Przenikanie danych o ćwiczeniach tego rodzaju jest mankamentem wielu przedsięwzięć szkoleniowych, zwłaszcza ćwiczeń taktycznych z wojskami, wywiera ono bowiem negatywny wpływ na skuteczność ćwiczeń i wywołuje szkodliwe następstwa o charakterze psychologicznym. Przede wszystkim powstaje wypaczony obraz okresu przy-

gotowawczego do walki, zwłaszcza jeśli chodzi o prawidłowość decyzji i sprawność jej przekazania wykonawcom. Możliwość zaś uzyskania przez niektóre ćwiczące strony danych o koncepcji kierownictwa powoduje obniżenie zainteresowania ćwiczeniem, a także niewłaściwe ukierunkowanie wysiłków ćwiczących.

Skala ujemnych następstw przenikania danych jest uzależniona od założonych celów szkoleniowych i samej koncepcji prowadzenia ćwiczenia. Skutki przenikania najmniej dają się odczuć w ćwiczeniach dwustronnych, prowadzonych rzeczywiście według decyzji ćwiczących. W tym wypadku ewentualne przedostanie się pewnych szczegółów do ćwiczących może tylko ułatwić im opracowanie samej decyzji. Nie powinno ono natomiast wywrzeć większego wpływu na dalszy przebieg ćwiczenia, chyba że był on ściśle określony.

Znacznie większe szkody wyrządzają wspomniane nielegalne informacje o ćwiczeniach prowadzonych ściśle według jednego wariantu działania. W tym wypadku strony, znając doskonale wzajemne zadania, drogi posuwania się, rubieże obronne, przewidywany charakter zwrotów zaczepnych, kolejność, a nawet czas rozegrania poszczególnych fragmentów ćwiczenia, nie przejawiają większej inicjatywy prowadząc działania według przewidywanego wariantu.

Taki stan rzeczy jest sprzeczny z zasadą realizmu szkolenia wojskowego, zabija samodzielność myślenia i działania oraz wpływa ujemnie na rezultaty ćwiczeń taktycznych. Problem ten jest ważny również z punktu widzenia potrzeb gotowości bojowej wojsk. Dlatego też walka ze zjawiskiem nieprzestrzegania tajemnicy koncepcji ćwiczeń jest koniecznością. Stanowi ona jeden z warunków zwiększenia realności i skuteczności procesu szkolenia wojskowego.

ROZDZIAŁ V

ZASADY OPRACOWYWANIA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

Skuteczność ćwiczenia zależy od poprawnego wypracowania jego koncepcji taktyczno-metodycznej oraz opracowania wartościowej dokumentacji ćwiczebnej. Zakres związanej z tym pracy zależy z kolei od rodzaju ćwiczenia oraz jego skali i rozmachu.

W związku z tym, że zasady opracowywania ćwiczeń /bez względu na ich rodzaj/ mają wiele cech wspólnych, niniejszy rozdział potraktowano jako uogólniający zasady opracowywaniawszystkich ćwiczeń na szczeblach taktycznych. Jednakże z uwagi na największą skalę trudności za podstawę przeprowadzonych analiz przyjęto ćwiczenia taktyczne z wojskami. Pozostałe ćwiczenia omówiono jedynie z punktu widzenia ich specyfiki.

1. Obowiązki dowódcy w zakresie opracowywania ćwiczenia

Zadanie opracowania ćwiczenia dowódca odnośnego szczebla dowodzenia organizującego ćwiczenie powierza najczęściej swemu zastępcy do spraw liniowych lub szefowi sztabu. Zanim jednak przystąpi się do opracowywania i organizowania ćwiczenia, dowódca /traktowany dalej jako kierownik ćwiczenia/ powinien uświadomić sobie treść tematu i rodzaj ćwiczenia, zrozumieć jego cel /cele/, przeanalizować istniejące warunki i potrzeby jednostki /instytucji, uczelni, szkoły/, która organizuje lub bierze udział w ćwiczeniu oraz zastanowić się nad jego stroną organizacyjną.

Dokładne zrozumienie treści tematu, rodzaju i celu /celów/ ćwiczenia pozwala dowódcy na uzmysłowienie sobie tego, co w danym ćwiczeniu jest najistotniejsze, oraz jakie wymagania muszą być spełnione, aby osiągnąć jego cel /cele/.

Przeanalizowanie istniejących warunków i potrzeb jednostki /instytucji, uczelni, szkoły/ sprzyja określeniu realnych celów i zagadnień szkoleniowych oraz umożliwia właściwe zorganizowanie ćwiczenia.

Żadne ćwiczenie nie może obejmować wszystkich zagadnień szkoleniowych związanych z danym tematem. W związku z tym należy najpierw ustalić, jakie zagadnienie były już przerobione w poprzednich ćwiczeniach i w jakim stopniu zostały one opanowane przez szkolonych. Następnie konkretyzuje się, które zagadnienia mają być obowiązkowo przerobione w danym ćwiczeniu, a które można będzie przerobić w następnych ćwiczeniach. Przy tym trzeba dążyć do tego, aby zagadnienia przerabiane w danym ćwiczeniu nawiązywały do zagadnień przerobionych w poprzednim ćwiczeniu i je uzupełniały.

Do danych podlegających analizie, a wywierających bezpośredni wpływ na powstanie koncepcji ćwiczenia, zalicza się zatem następujące główne elementy wyjściowe do pracy myślowej dowódcy:

- temat /treść/ ćwiczenia;
- cele szkoleniowe ćwiczenia;
- wytyczne szkolenia bojowego na dany rok szkolny;
- obowiązujące zasady prowadzenia działań bojowych wojsk własnych i armii obcych;
- rodzaj ćwiczenia;
- skład ćwiczących i poziom ich wyszkolenia;
- czas trwania ćwiczenia;
- warunki materiałowe /limit kilometrów dla wozów bojowych i pojazdów mechanicznych, środki pozoracji pola walki, amunicja bojowa, transport, łączność itp./;
- warunki terenowe;

- porę roku.

W wyniku przeprowadzonej pracy myślowej dowódca ustala koncepcję /ideę/ taktyczno-metodyczną ćwiczenia, to jest ogólny plan i warunki działania wojsk własnych i nieprzyjaciela oraz podstawy metodyczne przebiegu tego ćwiczenia. Koncepcja zatem powstaje w umyśle dowódcy. Może on jednakże wyrazić ją graficznie /na papierze/; naszkicowuje wówczas miejsce oddziałów obydwóch stron oraz w ogólnych zarysach ich plan działania. Przykładową koncepcję taktyczno-metodyczną jednostronnego i dwustronnego ćwiczenia taktycznego z wojskami na temat: "Działania bojowe pułku zmechanizowanego" ilustrują załączniki 1 i 2[9].

Następnie dowódca przekazuje wytyczne do opracowania ćwiczenia wyznaczonej przez siebie osobie /osobom/.

W wytycznych - oprócz koncepcji taktyczno-metodycznej ćwiczenia - można podać ogólne cele i niektóre zagadnienia szkoleniowe, które powinny zostać osiągnięte i odpowiednio przerobione w ćwiczeniu. W wytycznych ustala się także termin przeprowadzenia ćwiczenia, ewentualnie jego rejon oraz terminy przedstawienia do zatwierdzenia poszczególnych dokumentów.

2. Czynności autora ćwiczenia /zespołu autorskiego/[10]

a/ Czynności wstępne

Opracowanie ćwiczenia w zależności od ćwiczącego szczebla i rodzaju ćwiczenia można powierzyć jednemu oficerowi lub

---

9 Załącznik 2 - jeśli chodzi o jego ideę taktyczną, zakładane pododdziały, oddziały i związki taktyczne biorące udział w ćwiczeniu oraz ich strukturę organizacyjną - wchodzi w skład załączników ujmujących całościowo dokumentację ćwiczenia na temat:"Działania bojowe pułku zmechanizowanego".

10 Czynności /praca/ autora /zespołu autorskiego/ ćwiczenia zostały przedstawione w załączniku 3.

zespołowi oficerów. Oficera opracowującego ćwiczenie nazywa się autorem, a grupę oficerów - zespołem autorskim. W tym ostatnim wypadku kierownik zespołu jest równocześnie głównym autorem[11]. W ćwiczeniach pododdziałów piechoty i czołgów, oddziałów zmechanizowanych i czołgów oraz ogólnowojskowych związków taktycznych i wszystkich sztabów ogólnowojskowych jako autora wyznacza się z zasady oficera o specjalności ogólnowojskowej.

W skład zespołu autorskiego, oprócz oficerów ogólnowojskowych, wchodzą zazwyczaj także przedstawiciele poszczególnych rodzajów wojsk i służb. Opracowują oni na tle ogólnej sytuacji taktycznej zagadnienia według potrzeb reprezentowanej przez siebie specjalności.

Podstawę do opracowania ćwiczenia stanowią:

- obowiązujące dyrektywy, wytyczne szkolenia na dany rok szkolny oraz programy i plany szkolenia, a także regulaminy, instrukcje i inne obowiązujące wydawnictwa wojskowe;
- wytyczne przełożonego;
- warunki organizowania ćwiczenia.

Przed rozpoczęciem opracowywania ćwiczenia autor /zespół autorski/ powinien wykonać szereg czynności wstępnych.

Przede wszystkim należy przeanalizować temat i wytyczne przełożonego dotyczące koncepcji ćwiczenia. Podczas dokonywania analizy tych wytycznych niezbędne jest uzmysłowienie sobie treści tematu ćwiczenia, określającej charakter działań wojsk własnych i nieprzyjaciela, oraz rodzaj ćwiczenia, a więc czy ma to być na przykład ćwiczenie zgrywające, czy po-

---

11 W celu uproszczenia rozważań zarówno autora, jak i głównego autora w dalszej treści podręcznika nazywa się zazwyczaj autorem ćwiczenia.

kazowe lub kontrolne itp. Ponadto trzeba uświadomić sobie cel /cele/ ćwiczenia i z kim będzie ono prowadzone. Niezbędne także jest zastanowienie się nad tym, jakie sprawy zostały rozstrzygnięte w wytycznych przełożonego, a jakie trzeba rozwiązać samodzielnie. Należy podkreślić, że w praktyce dowódca często nie sprecyzuje układu przewidywanego ćwiczenia. Wówczas koncepcję taktyczno-metodyczną określa sam autor ćwiczenia.

Następnie autor sporządza plan opracowania ćwiczenia, w którym uwzględnia się takie zagadnienia, jak:

- termin opracowania ćwiczenia;
- skład ćwiczących wojsk /sztabów/;
- skład kierownictwa i aparatu rozjemczego;
- termin przygotowania rejonu /miejsca/ ćwiczenia;
- termin przygotowania kierownictwa ćwiczenia i aparatu rozjemczego, a w razie potrzeby - sił i środków pozoracji pola walki;
- organizacja łączności kierownictwa;
- organizacja materiałowo-technicznego zabezpieczenia ćwiczenia;
- przedsięwzięcia mające na celu zapewnienie warunków bezpieczeństwa, tajnego dowodzenia oraz tajemnicy państwowej i wojskowej;
- organizacja regulacji ruchu oraz służby porządkowo-ochronnej;
- przygotowanie ćwiczących /pododdziału, oddziału, związku taktycznego, sztabu/ do ćwiczenia;
- kontrola i pomoc w przygotowaniu wojsk do ćwiczenia.

W planie opracowania ćwiczenia wskazuje się ponadto osoby odpowiedzialne za wykonanie poszczególnych przedsięwzięć.

Plan opracowania ćwiczenia jest zatem odzwierciedleniem koncepcji organizacyjnej dowódcy. Na podstawie tego planu sztab przygotowuje odpowiednie zarządzenia.

Do czynności wstępnych autora i zespołu autorskiego ćwiczenia należy także dobranie i przestudiowanie obowiązujących materiałów szkoleniowych. Podczas ich gromadzenia trzeba - jeśli to możliwe - wyszukać odpowiednie przykłady historyczne z drugiej wojny światowej lub prowadzonych ostatnio wojen lokalnych oraz pouczające przykłady z odbywających się aktualnie ćwiczeń, stosownie do tematu opracowywanego ćwiczenia. Studiowanie wybranych materiałów umożliwia zorientowanie się w obowiązujących poglądach na dany temat oraz pozwala wyodrębnić wszystkie zagadnienia specyficzne dla tego tematu i uwzględnić je w ćwiczeniu. Studiowanie materiałów jest niezbędne wreszcie do sformułowania odpowiednich wniosków teoretycznych, które z kolei powinny stać się podstawą do skonstruowania pouczającej myśli przewodniej ćwiczenia.

Po przeanalizowaniu wytycznych przełożonego oraz zebraniu i przestudiowaniu odpowiednich materiałów ułatwiających opracowanie ćwiczenia przystępuje się do ustalenia i ostatecznego sformułowania celów i zagadnień szkoleniowych, które stanowią bezpośrednią podstawę do opracowania myśli przewodniej ćwiczenia, oraz innych dokumentów niezbędnych podczas organizowania i prowadzenia ćwiczenia[12].

---

12 Autorzy niniejszego podręcznika przestrzegają przed odwróceniem kolejności czynności podczas opracowywania celów i zagadnień szkoleniowych oraz myśli przewodniej ćwiczenia, to jest przed opracowywaniem tej ostatniej wcześniej, niż nastąpi ustalenie celów i zagadbień szkoleniowych. Tak odwrócona kolejność pracy może spowodować sztuczne "dopasowywanie" celów i zagadnień szkoleniowych do opracowanej na mapie koncepcji taktycznej ćwiczenia.

Ustalając cele i zagadnienia szkoleniowe należy przede wszystkim brać pod uwagę rodzaj ćwiczenia, jego temat, wymagania określone w programach oraz konkretne warunki i potrzeby jednostki.

W ćwiczeniach jednostronnych możliwe jest ustalenie celów i zagadnień szkoleniowych wspólnych dla wszystkich szkolonych lub odrębnych dla określonych zespołów ćwiczących. W tym ostatnim wypadku wyznacza się, między innymi, inne cele dla dowództw i sztabów ogólnowojskowych, rodzajów wojsk i służb, a inne dla oddziałów, pododdziałów itp.

W ćwiczeniach dwustronnych należy ustalić cele i zagadnienia szkoleniowe osobno dla obu ćwiczących stron. W wypadku gdy dla obu stron przewidziany jest ten sam temat ćwiczenia, na przykład: "Marsz i bój spotkaniowy dywizji", wówczas - ze względu na potrzebę zapewnienia obydwu stronom równych szans - można ograniczyć się tylko do określenia ogólnych celów i zagadnień szkoleniowych /jednakowych dla obu ćwiczących stron/.

Przykładowe cele i zagadnienia szkoleniowe jednostronnego oraz dwustronnego ćwiczenia z wojskami, których tematem są działania bojowe pułku zmechanizowanego, ilustrują załączniki 4 i 5.

Następnie autor ćwiczenia sporządza plan pracy zespołu autorskiego. Plan ten powinien uwzględniać zasadnicze czynności członków zespołu związane z opracowaniem ćwiczenia oraz terminy ich realizacji.

Autor ćwiczenia zwraca również baczną uwagę na wybór odpowiedniego rejonu ćwiczenia oraz warunki terenowe panujące w wybranym rejonie. Rejon ten powinien:

- odpowiadać tematowi ćwiczenia;

- umożliwiać właściwe przerobienie wszystkich zaplanowanych zagadnień szkoleniowych, a tym samym przyczynić się do osiągnięcia postawionych celów szkoleniowych;

- stwarzać ćwiczącym utrudnienia terenowe i zapewnić rozwijanie umiejętności taktyczno-operacyjnej analizy właściwości terenu /obiektów i kierunków terenowych/;

- wykluczać możliwości niszczenia lasu, zasiewów, plonów itp.

W ćwiczeniach grupowych i dowódczo-sztabowych prowadzonych [illegible] częściowo w terenie oraz podczas ćwiczeń z wojskami należy ponadto uwzględnić limit kilometrów ustalony dla pojazdów mechanicznych i wozów bojowych oraz limit motogodzin dla sprzętu i maszyn inżynieryjnych. Trzeba się także liczyć z koniecznością poniesienia kosztów związanych z dojazdem na ćwiczenia.

b/ <u>Opracowanie myśli przewodniej ćwiczenia</u>

Najważniejszą i zasadniczą czynnością autora /zespołu autorskiego/ jest opracowanie dokumentu zwanego myślą przewodnią ćwiczenia.

W myśli przewodniej ćwiczenia wyraża się jego koncepcję taktyczno-metodyczną. Innymi słowy - myśl przewodnia stanowi ideę treści planowanego ćwiczenia i służy za podstawę do stworzenia skomplikowanych i pouczających sytuacji taktycznych umożliwiających właściwe rozegranie /przerobienie/ w czasie ćwiczenia wszystkich ustalonych przedtem zagadnień szkoleniowych, a tym samym osiągnięcie zamierzonych celów szkoleniowych. Myśl przewodnia ćwiczenia zawiera także elementy organizacyjne. Określa ona bowiem terminy i sposoby pokonywania przez wojska terenu między poligonami, metody współdziałania faktycz-

nego z terenowymi jednostkami OT, system organizacji łączności dla kierownictwa ćwiczenia, tryb kierowania samym ćwiczeniem itp. Na myśli przewodniej opiera się ponadto opracowywanie wszystkich dokumentów niezbędnych do przeprowadzenia ćwiczenia. Zatwierdza ją przełożony jednostki organizującej ćwiczenie lub jeszcze wyższy przełożony.

Myśl przewodnią wykonuje się w formie graficznej i opisowej. Część opisowa stanowi uzupełnienie części graficznej; sporządza się ją zazwyczaj jako oddzielny dokument tekstowy. Niekiedy jednak /z zasady na niższych szczeblach/ treść części opisowej wpisuje się na mapę części graficznej myśli przewodniej.

Część graficzna myśli przewodniej składa się z takich elementów, jak:

- zamiar stron;
- decyzja stron;
- położenie wyjściowe stron;
- zarys dynamiki walki.

Wszystkie wspomniane elementy graficznej części myśli przewodniej ćwiczenia opracowuje się na mapach w skali zależnej od szczebla, na którym będzie się odbywało ćwiczenie. Ponieważ decyzje ćwiczących dowódców wrysowuje się z dokładnością do dwóch szczebli w dół, to skala map musi być tak dobrana, aby wszystkie wrysowane na nie szczegóły były dobrze widoczne, a ogólne tło nie zaciemniało danej sytuacji taktycznej, na przykład: zamiar stron można opracować na mapie w skali 1:100 000, a pozostałe elementy części graficznej myśli przewodniej - na mapie /mapach/ w skali 1:50 000.

Zamiar stron odzwierciedla ogólnie decyzję i przewidywany plan działania stron[13]; na tym tle umiejscawia się ćwiczący oddział /związek taktyczny/.

Zamiar stron opracowuje się w zasadzie o jeden szczebel wyżej od szczebla ćwiczącego. Między innymi w odniesieniu do ćwiczenia pułkowego poświęconego działaniom zaczepnym przedstawia się: z jednej strony zamiar dowódcy dywizji dotyczący natarcia, z drugiej zaś - zamiar dowódcy brygady /pułku/ dotyczący obrony. Uwzględnić przy tym należy wszystkie zasadnicze elementy ugrupowania bojowego obu stron. W powyższym wypadku zamiar dowódcy brygady /pułku/ może być uzupełniony niektórymi elementami zamiaru dowódcy dywizji dotyczącego obrony /ale tylko niezbędnymi do rozegrania poszczególnych sytuacji na całą głębokość działania ćwiczącego pułku/. Na styku z ćwiczącym oddziałem /związkiem taktycznym/ wrysowuje się ponadto decyzje i planowane działania sąsiedniego pododdziału /oddziału/. Pozwoli to na stworzenie dla tego oddziału sytuacji niezbędnych do podejmowania decyzji przez dowódców ćwiczących szczebli. Zamiar stron przedstawia się na całą głębokość przeprowadzanego ćwiczenia.

Dla objaśnienia zamiaru stron wskazane jest opracowanie do niego legendy zawierającej dane, których nie można przedstawić graficznie. W legendzie można podać: skład stron, siły i środki wzmocnienia i wsparcia, ewentualne nasycenie wojskami i stosunek sił, warunki organizowania działań i inne niezbędne dane. W wypadku gdy niezależnie od części graficznej opracowuje się oddzielnie opisową część myśli przewodniej ćwi-

---

13 Strony - to działające przeciwko sobie pododdziały /oddziały, związki taktyczne/.

czenia, legendy na mapie można nie zamieszczać.

Odpowiednie warianty zamiaru stron w jednostronnym i dwustronnym ćwiczeniach taktycznych z wojskami poświęconych działaniom bojowym pułku zmechanizowanego przedstawiają załączniki 6 i 7.

Następnym elementem graficznej części myśli przewodniej jest decyzja dowódców najwyższego ćwiczącego szczebla obydwu stron. Na przykład w ćwiczeniu pułkowym, którego treścią są działania zaczepne, należy przedstawić dla jednej strony decyzję dowódcy pułku o natarciu, a dla strony przeciwnej - decyzję dowódcy pułku /brygady/ o obronie.

Decyzję stron dowódców najwyższego ćwiczącego szczebla opracowuje się w zasadzie tylko w wypadku ćwiczeń grupowych. Nie prowadzi się ich bowiem według decyzji ćwiczących, gdyż decyzji tych będzie zazwyczaj tyle, ilu jest w grupie szkolonych występujących w jednej i tej samej roli /np. dowódcy pułku/. Podejmując optymalną decyzję za dowódcę ćwiczącego pododdziału /oddziału/, autor ćwiczenia wrysowuje na mapę wszystkie elementy ugrupowania bojowego, zadania, stanowiska dowodzenia, drogi marszu itd.

Natomiast we wszystkich pozostałych ćwiczeniach wspomnianego elementu graficznej części myśli przewodniej się nie opracowuje. Spowodowane jest to tym, że w celu zwiększenia realizmu prowadzi się je zgodnie z decyzjami ćwiczących dowódców.

Niezależnie od takiego postawienia sprawy, w poszczególnych rodzajach ćwiczeń taktycznych /między innymi w ćwiczeniach doświadczalnych, pokazowych i innych/, nie licząc wspomnianych ćwiczeń grupowych, decyzję stron opracowuje się niekiedy dla celów szkoleniowych. W przypadku opracowywania decyzji stron powinna ona mieć legendę zawierającą te dodatkowe

dane, których nie można wyrazić graficznie.

Decyzja stron może być opracowana na tej samej mapie co zamiar stron.

Następny element myśli przewodniej - położenie wyjściowe stron obrazuje sytuację taktyczną lub taktyczno-operacyjną w momencie rozpoczęcia ćwiczenia. Między innymi w ćwiczeniu pułkowym z wojskami, którego treść stanowią działania zaczepne, można ćwiczący pułk ustawić w drugim rzucie dywizji, a jej pozostałe pułki - w pierwszym rzucie. w styczności z nieprzyjacielem. Ćwiczący pułk może także znajdować się w styczności z nieprzyjacielem. Stronę przeciwną należy przedstawić odpowiednio do położenia wojsk własnych, z uwzględnieniem poprzednich działań i zadań, które będą realizowane od momentu rozpoczęcia ćwiczenia. Położenie stron przedstawia się w sposób pełny /rozwinięty/.

"Ustawienie" stron w położeniu wyjściowym zależy w dużej mierze od celów szkoleniowych ćwiczenia. Jeżeli na przykład jednym z celów ćwiczenia jest doskonalenie w organizowaniu i prowadzeniu natarcia z marszu, to w położeniu wyjściowym można przedstawić stronę ćwiczącą w czasie pościgu za wycofującym się nieprzyjacielem lub w trakcie podchodzenia do rubieży obrony przeciwnika. Jeśli chodzi o położenie wyjściowe stron, to autor powinien nie tylko przedstawić położenie pododdziałów /oddziałów/ ogólnowojskowych, lecz również obowiązkowo uwzględnić zasadnicze oddziały /lub elementy ugrupowania/ rodzajów wojsk i służb. Dotyczy to zarówno ćwiczących i własnych wojsk sąsiadów, jak też nieprzyjaciela.

W ćwiczeniu dwustronnym położenie wyjściowe powinno tak być opracowane, aby stworzyć ćwiczącym równe szanse uzyskania powodzenia i realizacji celów szkoleniowych.

Położenie wyjściowe stron opracowuje się na mapie zamiaru stron lub na oddzielnej mapie. Niezależnie jednak od sposobu wykonania dokumentu stanowi on podstawę do opracowania szkicu położenia wojsk własnych i wiadomości o nieprzyjacielu, stanowiącego załącznik do założenia taktycznego.

Wzory położenia wyjściowego stron w jednostronnym i dwustronnym ćwiczeniu taktycznym z wojskami na temat: "Działania bojowe pułku zmechanizowanego" ilustrują załączniki 8 i 9.

Zarys dynamiki walki jest dokumentem składowym graficznej części myśli przewodniej ćwiczenia, wyrażającym koncepcję rozegrania poszczególnych sytuacji taktycznych w czasie trwania ćwiczenia oraz przedstawiającym rozwój działań wojsk własnych i nieprzyjaciela. Opracowuje się go w ten sposób, że na mapę zamiaru stron albo na oddzielną mapę wrysowuje się ogólnie zasadnicze sytuacje, które mają być rozegrane w ćwiczeniu, oraz podaje czas występowania tych sytuacji i wymienia zagadnienia szkoleniowe związane z daną sytuacją. Na przykład gdy autor zamierza rozegrać w ćwiczeniu odparcie kontrataku, to w zarysie dynamiki walki na określonej rubieży wrysowuje zarys położenia wojsk i tworzy sytuację zamiaru wykonania kontrataku przez stronę przeciwną, zmuszając tym samym dowódcę strony ćwiczącej do podjęcia określonej decyzji.

Nie zawsze istnieje konieczność opracowywania zarysu dynamiki walki: zachodzi ona między innymi w ćwiczeniu dwustronnym, w którym rozwój działań zależy od podejmowanych decyzji i ich realizacji przez ćwiczących. Natomiast w ćwiczeniu grupowym opracowuje się szczegółowo dynamikę walki na oddzielnej mapie. Dlatego też autor ćwiczenia powinien - w zależności od rodzaju ćwiczenia i konkretnych potrzeb - zadecydować o tym,

czy należy opracować zarys dynamiki walki,czy też nie.

Podkreślić należy, że omawiany element myśli przewodniej ćwiczenia zmusza zespół autorski do przemyślenia rozwoju działań w toku ćwiczenia. Pomaga on także przy opracowywaniu planu przeprowadzenia ćwiczenia.

Zarys dynamiki walki można opracować na mapie zamiaru stron.

Przykładowy zarys dynamiki walki w jednostronnym i dwuszczeblowym ćwiczeniu taktycznym z wojskami dotyczącym działań bojowych pułku zmechanizowanego przedstawiono w załącznikach 10 i 11.

W wypadku gdy na mapę wrysowana jest tylko graficzna część myśli przewodniej ćwiczenia /bez części opisowej/, mapę taką można zatytułować: "Tło taktyczne". Jest to umowna nazwa dla wszystkich graficznych elementów myśli przewodniej, opracowywanej bez części opisowej /por. załączniki 12 i 13/. Jeżeli natomiast na mapie, na której opracowano graficzne elementy myśli przewodniej, znajduje się także opisowa jej część, to mapę taką zatytułujemy: "Myśl przewodnia ćwiczenia" /por. załącznik 14/.

Część opisowa myśli przewodniej stanowi rozwinięcie tła taktycznego. Należy w niej podać:

- temat ćwiczenia;
- cele i zagadnienia szkoleniowe;
- ogólny rejon ćwiczenia;
- czas przeprowadzenia ćwiczenia;
- etapy ćwiczenia;
- ogólny zamiar i plan działania stron;
- warunki organizowania działań.

Temat, cele i zagadnienia szkoleniowe, ogólny rejon i czas przeprowadzenia ćwiczenia wpisuje się zgodnie z ustaleniami, o których była mowa przy przedstawianiu wstępnych czynności autora /zespołu autorskiego/.

Podziału ćwiczenia na etapy dokonuje się po opracowaniu wszystkich elementów graficznej części myśli przewodniej[14]. Podstawą podziału ćwiczenia na etapy są cele i zagadnienia szkoleniowe.

Każdy etap ma specyficzne i odrębne cechy oraz wymaga stosowania określonych zasad taktycznych i metod pracy. Stanowi on jak gdyby odrębny temat, będący częścią ogólnego tematu i zawierający własne szczegółowe cele i zagadnienia szkoleniowe. Poszczególne etapy ćwiczenia umiejscawiane są także w określonym czasie operacyjnym. Podział ćwiczenia na etapy zapewnia kierownikowi ćwiczenia właściwe pod względem metodycznym prowadzenie ćwiczenia i umożliwia mu przerobienie z ćwiczącymi w odpowiednim miejscu i czasie wszystkich zagadnień szkoleniowych.

Pierwszy etap ćwiczenia odpowiada najczęściej okresowi przygotowawczemu do działań. Etap ten może na przykład otrzymać wtedy nazwę: "organizacja natarcia". Pierwszy etap zazwyczaj pokrywa się z tym okresem, ponieważ realizowane w nim cele i zagadnienia szkoleniowe stanowią odrębną całość.

Okres prowadzenia walki, zwłaszcza w ćwiczeniu kompleksowym, ze względu na różnorodność celów i zagadnień szkoleniowych nie daje się raczej zamknąć w ramy jednego etapu. W związku z tym wspomniany okres dzielimy najczęściej na kilka etapów. Nie można ich jednak utożsamiać z etapami walki, ponieważ etap

---

14 Dotyczy to w zasadzie tylko ćwiczeń dowódczo-sztabowych i ćwiczeń z wojskami.

walki odpowiada w swej treści kolejnemu zadaniu danego pod-oddziału /oddziału, związku taktycznego/.

Po dokonaniu podziału ćwiczenia na etapy oraz ustaleniu nazwy i czasu ich trwania, ustala się następnie zagadnienia szkoleniowe planowane do przerobienia w poszczególnych etapach.

W odróżnieniu od ćwiczeń dowódczo-sztabowych i z wojskami, ćwiczenie grupowe dzieli się nie na etapy, a na zajęcia. Każde z zajęć ma swój temat /rozumiany jako "podtemat" w stosunku do ogólnego tematu całego ćwiczenia/, cele i zagadnienia szkoleniowe oraz ściśle wyznaczony czas, w którym dane zajęcie ma być przerobione. W praktyce szkoleniowej temat, cel i zagadnienia szkoleniowe oraz czas trwania każdego z zajęć danego ćwiczenia grupowego tworzą zazwyczaj strukturę tego ćwiczenia /por. załącznik 15/. Liczbę i treść poszczególnych zajęć ćwiczenia grupowego oraz czas ich trwania uzależnia się od ogólnych celów szkoleniowych oraz od liczby godzin przeznaczonych na całe ćwiczenie.

Część opisowa myśli przewodniej dotycząca ogólnego zamiaru i planu działania stron zawiera sformułowanie słowne tego zamiaru i planu. Wspomnianą część uzupełnia się także przez podanie w skrócie przebiegu dotychczasowych działań.

We fragmencie części opisowej myśli przewodniej dotyczącej warunków organizowania działań przedstawia się sytuację, w jakiej poszczególne strony przystępują do działań. W sytuacji tej między innymi uwzględnia się takie zagadnienia /dane/, jak: wyniki dotychczasowych działań; głębokość zadań i szerokość pasów /odcinków/ natarcia, obrony; stosowanie broni masowego rażenia /jądrowej/; tempo działań; warunki atmosferyczne itp.

Przykłady opisowej części myśli przewodniej jednostronnego i dwuszczeblowego ćwiczenia taktycznego z wojskami przedstawiają załączniki 16 i 17.

W czasie opracowywania myśli przewodniej ćwiczenia, które w całości lub częściowo ma być prowadzone w terenie, autor /główny autor/ ćwiczenia powinien przeprowadzić rekonesans rejonu ćwiczenia. Rekonesans ten ma na celu porównanie treści mapy z terenem. Może bowiem zaistnieć konieczność uwzględnienia zmian, które nastąpiły w jego topografii /na przykład wyrąb lasu, nowy układ komunikacyjny, nowe budowle itp./. Należy również umiejscowić w terenie wszystkie elementy myśli przewodniej ćwiczenia.

W rekonesansie biorą udział oficerowie wchodzący w skład zespołu autorskiego oraz oficer przewidziany do pełnienia funkcji zastępcy kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji pola walki lub przyszły kierownik pozoracji pola walki.

Podczas rekonesansu, konfrontując myśl przewodnią z terenem, należy przede wszystkim rozpoznać:

- rejony i warunki rozmieszczenia wojsk i sztabów w położeniu wyjściowym, w czasie działań bojowych oraz rejony i warunki rozmieszczenia wojsk po zakończeniu ćwiczenia;
- drogi marszu /dowozu i ewakuacji/;
- poszczególne rejony i rubieże walki - z rozpatrzeniem ewentualnych wariantów rozegrania zasadniczych sytuacji taktycznych;
- przeszkody wodne i miejsca ich przekraczania /forsowania/.

W toku rekonesansu dokonuje się wyboru lotnisk i lądowisk dla samolotów i śmigłowców /w wypadku ich udziału w ćwiczeniu/ oraz rozstrzyga zagadnienia związane z pozorowaniem

pola walki, dotyczące: zapór chemicznych, rubieży ogniowych, zapór przeciwpancernych, rejonów skażeń promieniotwórczych, rejonów uderzeń broni jądrowej i zniszczeń itp.

Ponadto w wyniku rekonesansu powinny być ustalone: miejsca rozmieszczenia i punkty obserwacyjne sztabu kierownictwa; organizacja łączności kierownictwa ćwiczenia; stan sanitarny terenu /warunki korzystania ze źródeł wody, możliwości kąpieli itp./; warunki bezpieczeństwa i przeciwpożarowe.

Podczas rekonesansu należy wreszcie uzgodnić z miejscowymi organami władzy oraz administracji lasów państwowych sprawę pobytu wojsk i sztabów w określonym rejonie oraz rozwiązać inne problemy wynikłe z aktualnej sytuacji i potrzeb.

Jeśli w czasie rekonesansu /w terenie/ okaże się, że nie ma możliwości zrealizowania wszystkich przedsięwzięć przewidywanych w opracowanych dotychczas dokumentach, dokonuje się w nich odpowiednich poprawek, uwzględniając faktyczny stan rzeczy.

c/ Opracowanie założenia taktycznego

Po zatwierdzeniu myśli przewodniej ćwiczenia opracowuje się założenie taktyczne. Ma ono na celu dostarczenie niezbędnych danych wyjściowych o położeniu wojsk własnych i nieprzyjaciela oraz pozwala ćwiczącym uzmysłowić warunki, w jakich przebiegać będzie organizowanie i prowadzenie walki. Założenie taktyczne stanowi zatem podstawę do przygotowania się szkolonych do ćwiczenia. W niektórych wypadkach /z zasady w ćwiczeniach grupowych/ założenie może ponadto zawierać dane niezbędne do powzięcia decyzji związanej z otrzymanym przez szkolonych zadaniem bojowym.

Założenie taktyczne opracowuje się na podstawie myśli przewodniej ćwiczenia, a w szczególności na podstawie położenia wyjściowego stron. W ćwiczeniu jednostronnym założenie wykonuje się dla jednej, a w ćwiczeniu dwustronnym - dla obydwu ćwiczących stron. W ćwiczeniu grupowym mogą być opracowywane założenia do poszczególnych zajęć.

Treść założenia taktycznego zależy od wielu czynników, a głównie od takich, jak: rodzaj ćwiczenia, jego temat oraz czas wręczenia założenia ćwiczącym w stosunku do czasu postawienia zadania. Niemniej jednak we wszystkich wypadkach treść założenia taktycznego powinna w zasadzie uwzględniać dane dotyczące:

- położenia ogólnego wojsk własnych i nieprzyjaciela;
- położenia szczegółowego wojsk własnych i nieprzyjaciela;
- sytuacji rozpoznawczej oraz sytuacji poszczególnych rodzajów wojsk i służb /podawanej również w oddzielnych punktach czy rozdziałach/;
- wiadomości uzupełniających /dodatkowych/.

Dane dotyczące położenia ogólnego zawierają krótki opis dotychczasowego przebiegu działań wojsk własnych i nieprzyjaciela oraz aktualnego ich położenia o określonej godzinie. Podaje się je o jeden ~~lub~~ dwa szczeble wyżej od szczebla ćwiczącego. Położenie ogólne stanowi tło, na którym umiejscawia się ćwiczący pododdział /oddział, związek taktyczny/, i na którego podstawie prowadzić on będzie dalsze działania zgodnie z postawionym mu zadaniem bojowym.

Położenie szczegółowe dotyczy wojsk szczebla ćwiczącego, a w odniesieniu do wojsk nieprzyjaciela - szczebla równorzędnego z ćwiczącym. Podaje się je z dokładnością o dwa szczeble

w dół. Dane zamieszczone w tym rozdziale powinny zawierać opis dotychczasowego przebiegu działań wojsk własnych i nieprzyjaciela, a także opis aktualnego ich położenia.

Sytuacja rozpoznawcza oraz sytuacje poszczególnych rodzajów wojsk i służb opracowywane są w zasadzie przez członków zespołu autorskiego będących specjalistami w tym zakresie. W sytuacjach rodzajów wojsk i służb należy uwzględniać sytuację ogólnowojskową.

Sytuacja rozpoznawcza oraz sytuacje poszczególnych rodzajów wojsk i służb powinny odpowiednio ujmować:

1. Sytuacja rozpoznawcza:

- dane i wiadomości o nieprzyjacielu;
- skład, położenie /działalność/ elementów rozpoznawczych wyższego szczebla działającego na korzyść ćwiczących;
- skład i położenie /działalność/ elementów rozpoznawczych ćwiczącychm

2. Sytuacja wojsk rakietowych i artylerii:

- informacje o działalności artylerii wyższego szczebla w pasie działania ćwiczącego oddziału /związku taktycznego/;
- szczegółowe dane o dotychczasowej działalności pododdziałów /oddziałów/ rakietowych;
- szczegółowe dane o stanie bojowym wojsk rakietowych i artylerii /podając straty określa się liczbę strat bezpowrotnych, a w stosunku do uszkodzonego sprzętu - stopień jego uszkodzenia lub czas potrzebny na dokonanie napraw/;
- dane o stanie i dotychczasowej działalności pododdziałów rozpoznania artyleryjskiego;
- dane o wynikach działalności artyleryjskich grup rozpoznawczych /wykryte odcinki skażonego terenu oraz uszkodzenia dróg i mostów, rozpoznane brody itp./;

- informacje o przybyciu /odejściu/ pododdziałów artylerii lub rozpoznania artyleryjskiego - z podaniem czasu, miejsca oraz sposobu nawiązania łączności z dowódcami przybywających pododdziałów;

- informacje o dotychczasowym podziale artylerii;

- stan zaopatrzenia pododdziałów w amunicję oraz przydział jej na dzień walki lub konieczny stan tej amunicji po zakończeniu działań;

- sytuację napromienienia i skażeń w pododdziałach;

- czas osiągnięcia gotowości do działań przez poszczególne pododdziały /oddziały/ rakietowe i artylerii;

- wiadomości przekazane przez szefa artylerii wyższego szczebla, dotyczące między innymi miejsca i czasu pracy stacji balistycznej, sposób, w jaki dotychczas przekazywano komunikaty meteorologiczne itp.

3. Sytuacja wojsk obrony przeciwlotniczej:

- dane o działalności lotnictwa nieprzyjaciela /kierunki działania, rejony uderzeń, stosowane środki, sposób działania itp./;

- dane o działalności wojsk własnych OPL /główny wysiłek osłony, położenie i zadania realizowane przez wojska OPL na korzyść ćwiczących oddziałów /związków taktycznych/;

- stan ukompletowania i położenie ćwiczącego oddziału /pododdziału/ OPL;

- dane dotyczące współdziałania artylerii przeciwlotniczej z lotnictwem myśliwskim;

- dane dotyczące rozpoznania radiolokacyjnego i powiadamiania;

- dane dodatkowe /inne niezbędne dane/ z zakresu OPL.

4. Sytuacja łączności:

- ogólny charakter i zakres oddziaływania nieprzyjaciela na pracę systemu łączności naszych wojsk;

- stopień aktywności rozpoznania radiowego nieprzyjaciela;

- wykryte urządzenia zakłócające oraz dane charakteryzujące zakres i sposoby prowadzenia przez nieprzyjaciela zakłóceń radiowych;

- oddziaływanie grup rozpoznawczo-dywersyjnych nieprzyjaciela na urządzenia sił i środków łączności;

- stopień zagrożenia węzłów łączności stanowisk dowodzenia uderzeniami bronią masowego rażenia;

- zadania wykonywane przez pododdziały łączności oraz rejony rozmieszczenia tych pododdziałów;

- stan pododdziałów łączności /pod względem osobowym, sprzętowym i materiałowym/;

- potrzeby remontowe sprzętu łączności i możliwości w tym zakresie warsztatów naprawczych łączności;

- organizację łączności z przełożonym dowódcą i sztabem oraz łączności z podwładnymi;

- przerwy występujące w pracy łączności;

- ograniczenia w pracy środków łączności;

- stopień obciążenia eksploatacyjnego systemu łączności;

- niedociągnięcia w zakresie wykorzystania środków i kanałów łączności przez dowódców i oficerów sztabów;

- informacje dotyczące danych techniczno-eksploatacyjnych systemu łączności;

- dane z rozpoznania terenu /rejony dogodne do rozwinięcia węzłów łączności, istnienie miejscowych urządzeń i linii łączności, zdobyczny sprzęt łączności/;

- dane dotyczące etatów ćwiczebnych pododdziałów łączności;

- dodatkowe uzupełnienie sił i środków łączności;

- rozmieszczenie punktów dowodzenia związków operacyjnych i taktycznych, oddziałów lub pododdziałów występujących w ćwiczeniu;

- informacje dotyczące działania czynnego systemu łączności w czasie ćwiczenia;

- inne dodatkowe dane niezbędne do rozwiązania określonych celów szkoleniowych z punktu widzenia potrzeb łączności.

5. Sytuacja inżynieryjna:

- dane o składzie i położeniu wojsk inżynieryjnych;

- dane o działalności wojsk w zakresie realizacji przedsięwzięć inżynieryjnych mających na celu umocnienie terenu /rejony rozbudowy fortyfikacyjnej, system zapór i niszczeń itp./;

- charakterystykę techniczną nowo wprowadzonego do wyposażenia sprzętu i środków inżynieryjnych;

- zadania i prace inżynieryjne wykonywane na korzyść ćwiczących wojsk przez szczebel nadrzędny lub inne formy udzielania pomocy ćwiczącym, z podaniem liczby i rodzaju pododdziałów /oddziałów/, rejonów i terminów przybycia tych pododdziałów oraz czasu ich odesłania po wykonaniu zadań;

- dotychczasową działalność i aktualne położenie elementów ugrupowania bojowego wojsk inżynieryjnych, stan ich ukompletowania /stan osobowy i sprzęt/ oraz czas gotowości do wykonania zadania;

- stan zakładanego w ćwiczeniu zaopatrzenia ćwiczących pododdziałów /oddziałów/ w środki i materiały inżynieryjne oraz wielkość dodatkowego przydziału tych środków przez szczebel nadrzędny, z podaniem rejonów i terminów ich dostarczenia

lub odebrania;

- charakterystykę techniczną nowego sprzętu inżynieryjnego;

- dane dodatkowe /organizacja i wyposażenie pododdziałów i oddziałów wzmocnienia, dane taktyczno-techniczne urządzeń i obiektów komunikacyjnych lub obronnych nieprzyjaciela, a także dane o terenie, terminy składania meldunków o gotowości do działań lub o wykonaniu zadań/.

6. Sytuacja chemiczna:

- zwięzłe dane o stanie broni masowego rażenia w działaniach dotychczasowych i przewidywanych;

- krótką charakterystykę sytuacji powstałej w rezultacie użycia przez nieprzyjaciela broni masowego rażenia;

- dane o przygotowaniu nieprzyjaciela do ćwiczeń w warunkach użycia broni masowego rażenia oraz jego zaopatrzenie w sprzęt i materiały chemiczne;

- inne dane dotyczące broni masowego rażenia;

- stopień wyszkolenia wojsk w zakresie ochrony przed skażeniami oraz sposoby działań wojsk w warunkach skażeń;

- stan wyszkolenia i gotowości do działań pododdziałów chemicznych oraz sposoby wykorzystania wojsk chemicznych w przewidywanych działaniach;

- stan zaopatrzenia wojsk w sprzęt i materiały chemiczne, wysokość zapasów ruchomych i ich urzutowanie oraz sposób i kolejność zaopatrywania wojsk w sprzęt i materiały chemiczne na różnych etapach działań;

- zadania, sposoby, siły i środki do prowadzenia rozpoznania skażeń;

- organizację zabiegów specjalnych i sanitarnych, sposoby, siły i środki do prowadzenia tych zabiegów na różnych etapach

działań oraz przewidywane rejony wykonania tych zabiegów;

- planowane punkty zbiórki skażonego umundurowania /oporządzenia/;

- dane dodatkowe /zadania wykonywane na korzyść wojsk siłami i środkami przełożonego, na przykład: rozpoznawanie skażeń, likwidowanie skażeń itp. oraz inne zadania, które należy wykonać zgodnie z zarządzeniami przełożonego, między innymi: rozpoznawanie skażeń, rubieży wprowadzania do walki drugich rzutów, warunki meteorologiczne i meldunki/.

7. Sytuacja lotnicza[15]:

- działalność lotnictwa nieprzyjaciela;

- działalność lotnictwa na korzyść ćwiczącej dywizji;

- zadania dla dywizyjnej eskadry śmigłowców;

- dane z rozpoznania powietrznego;

- inne niezbędne dane.

8. Sytuacja tyłowa:

- rejony rozmieszczenia oddziałów i pododdziałów tyłowych szczebla ćwiczącego i wyższego;

- stopień ukompletowania i stan techniczny transportu w pododdziałach tyłowych;

- stan środków materiałowych /według zasadniczych ich rodzajów/ przy sprzęcie i transporcie ćwiczącego oddziału /związku taktycznego/;

- stan techniczny sprzętu bojowego/zakres przebiegu międzyremontowego, rozmieszczenie środków remontowych, liczba i rodzaje remontów, przydział środków remontowych/;

- stan sanitarny /ilość i struktura strat sanitarnych, stan zapełnienia punktów medycznych/, możliwości w zakresie

---

15 Sytuacja ta dotyczy tylko ćwiczeń dywizyjnych.

przebiegu transportu sanitarnego oraz przydział sił i środków medycznych;

- limit zużycia zasadniczych środków zaopatrzenia przeznaczonych na pierwszy dzień walki, a w zależności od potrzeb - i na dalsze dni walki;

- dane dodatkowe - o stanie dróg, rejonach działania grup dywersyjnych nieprzyjaciela, awizowanych transportach samochodowych lub kolejowych i inne.

W części założenia dotyczącej wiadomości uzupełniających podaje się te informacje, których ze względu na ich treść nie można było ująć w poprzednich rozdziałach założenia, a które mają bezpośredni wpływ na właściwą ocenę położenia. Mogą to być na przykład dane dotyczące: terminów pracy przełożonego z podwładnymi /kierownika ćwiczenia z ćwiczącymi dowódcami/, charakteru terenu, prognozy pogody i inne. Ze względu na konieczność przestrzegania zasady realizmu dane te powinny odpowiadać faktycznym warunkom.

Problem zamieszczenia w założeniu taktycznym zadań bojowych jest rozwiązywany w różny sposób. Uzależnione to jest przede wszystkim od sposobu rozpoczęcia ćwiczenia. Jeżeli ćwiczenie rozpoczyna się od postawienia zadania ćwiczącym, a założenie zamierza się im wydać kilka godzin lub kilka dni wcześniej /w celu wprowadzenia w sytuację/, to zadań nie podaje się. W przeciwnym wypadku, zwłaszcza jeżeli zamierza się postawić ćwiczącym zadanie orientujące ich równocześnie w położeniu wojsk, w założeniu podaje się zadania bojowe. Charakterystyczne pod tym względem jest ćwiczenie grupowe, którego pierwsze zajęcie rozpoczyna się z reguły od analizy otrzymanego zadania. W tym wypadku, szkoleni, aby móc właściwie przygotować się do zajęcia, powinni zawczasu, a więc w założeniu

taktycznym, otrzymać zadania bojowe.

W każdym założeniu taktycznym informuje się ponadto ćwiczących o zakresie pracy do wykonania. Między innymi określa się, w jakiej roli /tylko w ćwiczeniu grupowym/ szkoleni mają wystąpić i co muszą wykonać w celu przygotowania się do ćwiczenia /zajęcia/, a także wyznacza termin meldowania się w celu otrzymania zadania oraz podaje inne dane, w zależności od potrzeb. W razie konieczności w tym rozdziale założenia taktycznego można również zalecić odpowiednią literaturę do przestudiowania.

Warianty części tekstowej założeń do jednostronnego i dwustronnego ćwiczenia taktycznego z wojskami na temat: "Działania bojowe pułku zmechanizowanego" ilustrują załączniki 18 i 19.

W celu skrócenia treści właściwego założenia taktycznego, a zwłaszcza rozdziału dotyczącego położenia szczegółowego wojsk własnych i nieprzyjaciela oraz dla lepszego przedstawienia sytuacji taktycznej opracowuje się do każdego założenia szkic położenia wojsk własnych i wiadomości o nieprzyjacielu z określonej godziny. Załączniki do założenia stanowią także arkusz identyfikacji nieprzyjaciela oraz różnego rodzaju tabele i zestawienia dotyczące najczęściej stanu ilościowego i organizacji wojsk, dyslokacji punktów zaopatrzenia, ewakuacji medycznej itp.

Szkic położenia wojsk własnych i wiadomości o nieprzyjacielu z określonej godziny jest podstawowym załącznikiem do założenia. Na szkic ten wrysowuje się położenie wojsk własnych i nieprzyjaciela takie, jakie ono było przed rozpoczęciem działań. Położenie wrysowuje się bez zadań. Dane o nieprzyja-

cielu powinny być przedstawione tak, aby ćwiczący musieli sami ocenić skład, ugrupowanie przeciwnika i jego zamiar. Dane te podaje się w sposób zaszyfrowany, pokazując na przykład niektóre tylko elementy ugrupowania bojowego, oznaczenia jeńców lub rannych /z numeracją jednostek/, niektóre środki ogniowe, wykryte radiostacje, stwierdzony przez lotnictwo ruch wojsk /oznaczenie kolumn piechoty, czołgów lub artylerii itp./. Dane mogą być sprzeczne, co zmusi ćwiczących do wykorzystywania różnych źródeł rozpoznania oraz przeprowadzenia wszechstronnej i szczegółowej oceny nieprzyjaciela. Stosunkowo najwięcej danych i stosunkowo najdokładniej przedstawionych powinno dotyczyć rubieży styczności z przeciwnikiem, natomiast mniej danych - głębi obrony nieprzyjaciela itp. Wskazane jest również, aby ważniejsze dane zamieszczone na szkicu /szczególnie w głębi obrony nieprzyjaciela/ były oznaczone symbolem wskazującym na źródło uzyskania danej wiadomości oraz podane ze szczegółowością odpowiadającą rzeczywistej ich znajomości.

Szkic położenia wojsk własnych i wiadomości o nieprzyjacielu opracowuje się na podstawie jednego z elementów myśli przewodniej ćwiczenia, a mianowicie położenia wyjściowego stron. Wariant takiego szkicu przedstawiono w załączniku 6 do założenia taktycznego /tj. do załącznika 19/.

d/ <u>Opracowanie planu przeprowadzenia ćwiczenia</u>

Plan ten jest dokumentem określającym sposób przeprowadzenia ćwiczenia oraz związane z tym czynności aparatu kierowniczo-rozjemczego /szkolących/ i ćwiczących /szkolonych/; stanowi on podstawę przeprowadzenia ćwiczenia. Może on być sporządzony graficznie na mapie /por. załączniki 20 i 21/ bądź pisemnie w formie tabeli /por. załącznik 22/.

Plan opracowany w formie graficznej odpowiada bardziej potrzebom ćwiczeń realizowanych na niższych szczeblach /kompania, batalion, pułk/, a w szczególności ćwiczeń taktycznych z wojskami prowadzonych na tych szczeblach dowodzenia. Forma tabelaryczna jest odpowiedniejsza dla wyższych /następnych/ szczebli dowodzenia i ćwiczeń dowódczo-sztabowych.

Bez względu na formę opracowania planu, jego główną treść stanowią zagadnienia szkoleniowe, działania stron i czynności aparatu kierowniczo-rozjemczego.

Zagadnienia szkoleniowe są punktem wyjścia do sporządzenia każdego planu przeprowadzenia ćwiczenia. Stanowią one podstawę do wypełnienia wszystkich innych rubryk planu.

Działania stron są zawarte w dwóch rubrykach planu przeprowadzenia ćwiczenia: "działanie nieprzyjaciela" /"działanie "Zachodnich"/ oraz "działanie wojsk własnych /"działanie "Wschodnich"/. W rubrykach tych przedstawia się sytuacje taktyczne zgodne z czasem operacyjnym, stosownie do zagadnień szkoleniowych i czasu ich przerabiania lub występowania. Sytuacje podaje się tylko takie, które powstały na skutek dotychczasowej działalności obydwu stron. Działania ich muszą być zgodne z celami i zagadnieniami szkoleniowymi. Dane zawarte w rubryce "działania stron" stanowią także punkt wyjścia i podstawę czynności aparatu kierowniczo-rozjemczego.

W rubrykę planu: "czynności aparatu kierowniczo-rozjemczego" wpisuje się propozycje co do działalności poszczególnych osób kierownictwa ćwiczenia oraz rozjemców. Czynności ujmuje się w czasie i przestrzeni zgodnie z przerabianymi zagadnieniami szkoleniowymi oraz przewidywaniami określonego działania ćwiczących stron.

Plan przeprowadzenia ćwiczenia jednoszczeblowego i jednostronnego charakteryzuje opracowanie w ogólnym zakresie wariantów działania ćwiczących i możliwie dokładne opracowanie działań szczebli umownych /przełożeni, podwładni, sąsiedzi, nieprzyjaciel itp./. Niekiedy dla uzupełnienia tego planu sporządza się jeszcze załącznik przedstawiający ideowy przebieg działań wojsk /por. załącznik 23/.

Plan przeprowadzenia ćwiczenia dwustronnego i wieloszczeblowego może podawać jedynie ogólne dane o położeniu i działaniu wojsk.

W dwustronnych ćwiczeniach taktycznych z wojskami, a nawet w dowódczo-sztabowych, gdzie nie zakłada się z góry powodzenia którejś ze stron, wskazane jest opracowywanie dwóch wariantów planu przeprowadzenia ćwiczenia. Jeden z nich przewidywałby rozwój wydarzeń w razie uzyskania powodzenia przez jedną ze stron, a drugi - w razie uzyskania powodzenia przez drugą stronę.

Żaden plan przeprowadzenia ćwiczenia dowódczo-sztabowego i plan przeprowadzenia ćwiczenia z wojskami nie powinien zawierać propozycji rozwiązań /decyzji/. Może on jedynie określać główne przedsięwzięcia aparatu kierowniczo-rozjemczego i ćwiczących /nie dotyczy to ćwiczeń rodzajów wojsk i służb oraz ćwiczeń taktyczno-specjalnych/.

Oprócz planu opracowanego przez autora ćwiczenia /zespół autorski/ poszczególni szefowie rodzajów wojsk i służb mogą opracować plany z zakresu swoich specjalności, na przykład plan przeprowadzenia ćwiczenia, ze szczególnym uwzględnieniem wojsk rakietowych i artylerii lub wojsk inżynieryjnych itp. Wykonanie takich planów pozwala wyeksponować specyfikę dzia-

łania tych rodzajów wojsk i służb.

Plan przeprowadzenia ćwiczenia uzupełnia się różnymi załącznikami. Mogą to być rozkazy i zarządzenia wręczane ćwiczącym w czasie prowadzenia ćwiczenia, plan podawania wiadomości, plan łączności kierownictwa ćwiczenia, plan działania pozoracji pola walki /w ćwiczeniach z wojskami/, plan podawania wiadomości o zużyciu środków materiałowych i stratach w ludziach i sprzęcie, plan omówienia ćwiczenia i szereg innych dokumentów niezbędnych do właściwego kierowania ćwiczeniem.

Rozkazy i zarządzenia, które stanowią załączniki do planu przeprowadzenia ćwiczenia i mają być wręczone /wydawane/ ćwiczącym w toku prowadzenia ćwiczenia /podczas prowadzonych działań/, opracowuje się zawczasu. Treść tych dokumentów powinna być ogólna, wynikać z planowanego przebiegu ćwiczenia oraz uwzględniać nowe zadania na tle wynikłych /założonych/ sytuacji taktycznych.

Plan podawania wiadomości znajduje z zasady zastosowanie w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych. Na podstawie tego dokumentu rozjemcy podają ćwiczącym wiadomości o działaniu wojsk własnych i nieprzyjaciela. Plan powinien zawierać tylko takie dane, których ze względu na brak możliwości szkoleni /ćwiczący/ nie mogą uzyskać w toku działań, a które w realnych warunkach pola walki napływałyby z różnych źródeł rozpoznania /od przełożonych i podwładnych/. Dane przeznaczone do podawania ćwiczącym układa się systematycznie, zgodnie z przewidywanym rozwojem działań. W planie sygnalizuje się także źródła uzyskania danych.

Przykładowy wzór planu podawania wiadomości w taktycznym ćwiczeniu szkieletowym na temat: "Działania bojowe pułku zmechanizowanego w początkowym okresie wojny" ilustruje załącznik 24.

Plan łączności kierownictwa ćwiczenia opracowuje się we wszystkich ćwiczeniach /oprócz grupowych/. Składa się on z kilku lub kilkunastu dokumentów ujmujących zagadnienia z zakresu organizowania łączności kierownictwa z ćwiczącymi dowódcami i sztabami oraz rozjemcami i elementami pozoracji pola walki, a także dane dotyczące eksploatacji sprzętu łączności, których uwzględnienie zapewnia prawidłową pracę i wykorzystanie tej łączności.

W zależności od stosowanych środków łączności, szczebla i zakresu ćwiczenia wykonuje się następujące dokumenty łączności czynnej:

- schemat łączności radiowej wraz z rozliczeniem środków radiowych /bezpośrednio na tym schemacie lub w oddzielnej tabeli ujmuje się dane dotyczące pracy poszczególnych sieci i kierunków radiowych/;

- schemat łączności radioliniowej /z wykazaniem danych eksploatacyjnych/ i przewodowej wraz z rozliczeniem środków;

- dane do pracy łączności radiotelefonicznej /mogą być one również ujęte w jednym z wyżej podanych schematów/;

- tabelę kryptonimów stacji telefonicznych /telegraficznych/ i tabelę sygnałów rozpoznawczych osób funkcyjnych, które powinny być zgodne z identycznymi dokumentami wydanymi ćwiczącym dowódcom /sztabom/.

W wyszczególnionych schematach uwzględnia się również te wszystkie relacje łączności kierownictwa, do których ćwiczący dowódcy i sztaby włączają swoje środki.

Wzory dokumentów łączności załączanych do planu przeprowadzenia ćwiczenia ilustrują załączniki 25 - 40.

Plan działania pozoracji pola walki jest zasadniczym dokumentem, na którym opiera się kierownik ćwiczenia kierując pozoracją.

Podstawę do opracowania planu działania pozoracji pola walki stanowią: wytyczne kierownika ćwiczenia, plan przeprowadzenia ćwiczenia, limit przydzielonych sił i środków pozoracji oraz wyniki przeprowadzonego rekonesansu rejonu ćwiczenia.

Plan działania pozoracji pola walki powinien w pełni i ściśle uwzględnić myśl przewodnią ćwiczenia, aktualną organizację, uzbrojenie i zasady działania ewentualnego przeciwnika oraz umożliwiać stworzenie sytuacji pozwalających na prowadzenie rozpoznania przez ćwiczące pododdziały /oddziały/, a także na określenie położenia /współrzędnych/ pozorowanych celów, ich rodzaju i charakteru działania. W każdym planie działania pozoracji należy obowiązkowo odzwierciedlić:

- skład i zadania sił pozoracji;
- rozmieszczenie celów, charakter ich działalności i rozbudowy inżynieryjnej oraz stopień zamaskowania;
- współrzędne celów /dla potrzeb oddziałów rakiet i artylerii/;
- sposób oznaczania i pozorowania celów;
- system łączności pozoracji pola walki;
- sygnały.

W planie działania pozoracji pola walki ustala się ponadto szczegółowe zadania dla poszczególnych grup pozoracji i wyznacza orientacyjny czas ich wykonania. Plan opracowuje się w zasadzie na mapie wraz z odpowiednią częścią opisową w postaci wskazówek organizacyjno-technicznych itp. Może on być także sporządzony tylko w formie opisowej.

Jeżeli plan działania pozoracji opracowuje się tylko na mapie, to wrysowuje się na nią:

- pozorowane elementy terenowe /pozycje, rubieże, punkty oporu, obiekty pozoracji, ich numerację lub kryptonimy/;
- pozorowane wojska nieprzyjaciela;
- pododdziały pozorujące działanie wojsk własnych wyższego szczebla i sąsiadów;
- trasy przesuwania się /manewru/ pododdziałów /grup/ pozoracji;
- rejony zbiórek pododdziałów /grup/ pozoracji po wykonaniu zadania na określonych rubieżach;
- tabelę sygnałów dowodzenia, schemat organizacji łączności oraz zestawienia dotyczące zużycia środków i materiałów, a także czasu pozorowania poszczególnych obiektów;
- system ochrony rejonów lub obiektów pozoracji.

Natomiast plan działania pozoracji opracowany w formie opisowej /tabelarycznej/ podaje dane organizacyjno-techniczne dotyczące pozorowania oraz liczby porządkowe lub kryptonimy obiektów pozoracji, sposób pozorowania, siły i środki pozoracji, czas pozorowania, a także sygnały wywołania pozoracji i zaprzestania pozorowania.

Plan działania pozoracji pola walki opracowuje pomocnik kierownika ćwiczenia ds. pozoracji lub autor ćwiczenia /zespół autorski/ z udziałem oficerów rodzajów wojsk i służb oraz wojsk specjalnych, których pododdziały będą bezpośrednio uczestniczyły w pozorowaniu pola walki. Plan pozoracji zatwierdza kierownik ćwiczenia.

Wariantyplanów działania pozoracji w batalionowym i pułkowym ćwiczeniach taktycznych z wojskami poświęconych działaniom

bojowym batalionu piechoty i pułku zmechanizowanego ilustrują załączniki 41-42.

Na podstawie opracowanego planu działania pozoracji pola walki wykonuje się wyciągi dla poszczególnych dowódców grup /lub obiektów/ pozoracji. Na bazie tych wyciągów prowadzi się szkolenie /trening/ sił wyznaczonych rozkazem kierownika ćwiczenia do pozorowania pola walki. W wypadku gdy ćwiczenie /jego część/ jest prowadzone na terenie poligonu, sporządza się ponadto na podstawie planu działania pozoracji zapotrzebowanie na makiety. Zgodnie z tym zapotrzebowaniem komenda poligonu ustawia je w określonych miejscach.

Plan podawania wiadomości o zużyciu środków materiałowych i stratach w ludziach i sprzęcie /por. załącznik 43/ jest dokumentem ułatwiającym rozjemcom stwarzanie na bieżąco odpowiednich sytuacji w kolejnych dniach ćwiczenia. Podawane w planie dane, fakty lub zdarzenia powinny wynikać z konkretnych decyzji dowódców przeciwstawnych stron i działań wojsk.

Plan omówienia ćwiczenia sporządza się zawczasu. Ustala się w nim osoby biorące udział w omówieniu, problemy przewidywane do omówienia oraz czas trwania poszczególnych wystąpień.

W ćwiczeniach grupowych odpowiednikiem planu przeprowadzenia ćwiczenia jest "opracowanie metodyczne". Jest ono dokumentem, na którego podstawie szkolący prowadzi poszczególne zajęcia ćwiczenia grupowego. Opracowanie metodyczne wykonuje się oddzielnie do każdego zajęcia. W opracowaniu tym powinno się podawać:

- temat zajęcia;
- cel zajęcia;
- czas trwania zajęcia;

- zagadnienia szkoleniowe i podział czasu na przerobienie /opracowanie/ poszczególnych zagadnień;

- pomoce naukowe;

- wskazówki organizacyjno-metodyczne;

- przebieg zajęcia.

Podstawę do sporządzenia opracowania metodycznego stanowi omówiona wyżej struktura ćwiczenia. Autorowi ćwiczenia /zespołowi autorskiemu/ pozostają zatem do ustalenia tylko te zagadnienia, które należałoby przerobić na poszczególnych zajęciach, oraz wskazówki organizacyjno-metodyczne. Musi on również podać pomoce naukowe niezbędne do przeprowadzenia każdego zajęcia.

We wskazówkach organizacyjno-metodycznych wymienia się zwykle czynności, wykonywane przez szkolącego i szkolonych przed każdym kolejnym zajęciem, a ponadto podaje się najistotniejsze zagadnienia natury metodycznej, które nie powinny ujść uwagi prowadzącego zajęcie i które mają wpływ na przebieg całego zajęcia.

Najistotniejszą częścią opracowania metodycznego jest rozdział pod nazwą: "Przebieg zajęcia". W rozdziale tym ustala się strukturę całego zajęcia i sposób jego przeprowadzenia oraz podaje plan i sposób przerabiania kolejnych zagadnień szkoleniowych, a także - w odróżnieniu od dokumentów tego rodzaju dotyczących wszystkich pozostałych ćwiczeń - proponowane rozwiązanie. Treść rozdziału należy dostosować do tematu i celu zarówno całego ćwiczenia, jak też każdego z jego zajęć.

Autor ćwiczenia dość szczegółowo opisuje wszystkie czynności kierownika szkolenia, jego przewidywane postępowanie i spodziewane odpowiedzi szkolonych.

Proponowane rozwiązanie ujęte w opracowaniu metodycznym traktuje się jako jeden z wariantów możliwych do przyjęcia.

Wariant opracowania metodycznego do jednego z zajęć ćwiczenia grupowego przedstawia załącznik 44.

Jeżeli ćwiczenie grupowe ma obejmować tematykę prowadzenia walki, to podstawowym załącznikiem do opracowania metodycznego jest mapa dynamiki walki /por. załącznik 45/. Mapę dynamiki walki traktuje się wtedy jako dokument, na którego podstawie prowadzi się poszczególne zajęcia.

Podstawą do opracowania mapy dynamiki walki jest myśl przewodnia ćwiczenia, a w szczególności taki jej element, jak zarys przeprowadzenia walki. Samo wykonanie tej mapy polega na ustaleniu i dokładnym wrysowaniu na nią poszczególnych sytuacji wynikających z położenia oraz charakteru działań wojsk własnych i nieprzyjaciela, rozpatrywanych w czasie i przestrzeni z dokładnością o dwa szczeble w dół od szczebla ćwiczącego.

Mapa dynamiki walki stanowi podstawę do opracowania założeń i szkiców wręczanych szkolonym przed zajęciami lub w czasie trwania zajęć z zakresu prowadzenia działań bojowych.

Należy podkreślić, że przedstawionych zasad opracowywania ćwiczeń taktycznych nie można uważać za szablonowe. Opracowując ćwiczenie trzeba w każdym wypadku uwzględniać konkretne warunki i wymagania oraz odpowiednio dostosowywać do nich formę, treść i liczbę wykonywanych dokumentów.

ROZDZIAŁ VI

ORGANIZOWANIE ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

Organizowanie ćwiczeń - to realizowanie ogółu niezmiernie złożonych przedsięwzięć umożliwiających właściwe rozpoczęcie i prowadzenie ćwiczenia. Dokumentację dotyczącą organizowania ćwiczenia przygotowuje zazwyczaj jego autor /zespół autorski/, natomiast niezbędne przedsięwzięcia organizacyjne wykonuje najczęściej dowództwo /sztab/, które kieruje później prowadzeniem ćwiczenia.

Zakres pracy organizatorów ćwiczenia taktycznego będzie w każdym wypadku zależał od jego rodzaju i szczebla, rozmachu, celów szkoleniowych, możliwości materiałowych i szeregu innych czynników. Przygotowanie ćwiczenia powinno się odbywać pod kątem zapewnienia sprawnego zrealizowania całokształtu przedsięwzięć z nim związanych w warunkach możliwie zbliżonych do warunków współczesnych działań bojowych oraz osiągnięcia maksymalnych efektów szkoleniowych.

Do zasadniczych przedsięwzięć z zakresu organizowania wszelkich ćwiczeń taktycznych, a zwłaszcza ćwiczeń szkieletowych i ćwiczeń z wojskami, należy zaliczyć:

- ustalenie składu aparatu kierowniczo-rozjemczego;
- organizowanie zabezpieczenia technicznego, materiałowego i medycznego ćwiczenia;
- organizowanie łączności aparatu kierowniczo-rozjemczego;
- opracowanie rozkazu organizacyjnego;
- urządzenie rejonu ćwiczenia;
- przygotowanie do ćwiczenia aparatu kierowniczo-rozjemczego;

- przygotowanie pozoracji pola walki;
- przygotowanie szkolonych do ćwiczenia.

W grach wojennych nie przygotowuje się rejonu ćwiczenia. Nie występuje w nich również pozoracja pola walki. Co się zaś tyczy ćwiczeń grupowych, to ich organizowanie sprowadza się w zasadzie do podania zawczasu do wiadomości ćwiczących założenia taktycznego i zrealizowania przedsięwzięć przygotowawczo-zabezpieczających /przygotowanie miejsca ćwiczenia, ewentualnie środków łączności, transportowych itd./.

Kolejność prac z zakresu organizowania ćwiczenia zależy przede wszystkim od konkretnych warunków, w których przygotowuje się ćwiczenie. Ponadto szereg czynności wykonuje się równolegle.

Organizator ćwiczenia - a jest nim najczęściej przełożony dowódca ćwiczącego szczebla wraz ze swoim sztabem - pełni zazwyczaj funkcję kierownika ćwiczenia.

Dowódca odpowiedzialny za zorganizowanie ćwiczenia powinien mieć na uwadze szereg czynników wywierających bezpośredni wpływ na przygotowanie i prowadzenie ćwiczenia, zwłaszcza zaś powinien uwzględniać poziom wyszkolenia taktycznego ćwiczących, ich kwalifikacje fachowo-wojskowe oraz ich potrzeby pod względem nauczania. Zasadnicze czynności dowództwa dywizji w zakresie organizowania ćwiczenia ilustruje załącznik 46.

1. <u>Ustalanie składu aparatu kierowniczo-rozjmezego</u>

Skład aparatu kierowniczo-rozjemczego zależy od rodzaju ćwiczenia, szczebla ćwiczących dowództw i sztabów oraz od możliwości szczebla dowodzenia organizującego ćwiczenie. Skład ten może być mniej lub bardziej liczny, ale zawsze musi zapewnić osiągnięcie w maksymalnym stopniu celów ćwiczenia

przy możliwie minimalnej liczbie członków kierownictwa i rozjemców.

W skład aparatu kierowniczo-rozjemczego /w zależności od potrzeb/ wchodzą:

- kierownictwo ćwiczenia;
- rozjemcy;
- pododdział /pododdziały/ pozoracji pola walki;
- grupa kontrolna /tylko dla potrzeb oddziałów lub pododdziałów wojsk rakietowych i artylerii/;
- grupa obsługi.

Główną rolę w każdym ćwiczeniu odgrywają jego kierownictwo i rozjemcy.

Kierownictwo ćwiczenia zazwyczaj stanowią:

- kierownik ćwiczenia;
- zastępcy kierownika ćwiczenia;
- pomocnicy kierownika ćwiczenia do spraw rodzajów wojsk i służb /powinni oni w zasadzie pełnić równocześnie rolę starszych rozjemców według swoich specjalności/ oraz pomocnik kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji pola walki;
- sztab kierownictwa ćwiczenia.

Zastępcami kierownika są zazwyczaj zastępcy dowódcy pełniącego funkcję kierownika, a jego pomocnikami - szefowie rodzajów wojsk i służb szczebla dowodzenia organizującego ćwiczenie.

Sztab kierownictwa tworzy się z oficerów sztabu i pomocników szefów rodzajów wojsk i służb szczebla dowodzenia organizującego ćwiczenie. W ćwiczeniach batalionowych lub pułkowych zamiast sztabu kierownictwa może być zorganizowana tylko grupa operacyjna. W jej skład wchodzą: główny autor ćwiczenia /jako

kierownik grupy/ oraz kilku oficerów /członków zespołu autorskiego/ jako jego pomocnicy. Sztab kierownictwa /lub też grupa operacyjna/ jest organem doradczym i wykonawczym kierownika ćwiczenia w zakresie wszystkich czynności związanych z kierowaniem ćwiczeniem.

W składzie sztabu kierownictwa /grupy operacyjnej/ może występować również grupa omówienia, której zadaniem jest przygotowanie omówienia ćwiczenia.

Rozjemcy stanowią ogniwo, bez którego przeprowadzenie żadnych ćwiczeń /z wyjątkiem grupowych/ jest niemożliwe. Rejestrują i oceniają oni bowiem nie tylko pracę dowódców i działanie ćwiczących pododdziałów /oddziałów/, lecz także - przez stworzenie odpowiednich sytuacji bojowych - uczą szkolonych poprawnego podejmowania decyzji i właściwego działania. Należy podkreślić, że rola rozjemców wzrasta szczególnie w ćwiczeniach poświęconych działaniom manewrowym, w których decyzje powinny być podejmowane i realizowane natychmiast. Od rozjemców - od ich umiejętności i stopnia przygotowania, operatywności i zaradności - zależy w dużej mierze osiągnięcie celów ćwiczenia.

Rozjemcy w ćwiczeniach taktycznych mogą występować jako:

- główni rozjemcy ćwiczących stron /w ćwiczeniu jednostronnym - jeden główny rozjemca/ znajdujący się przy dowódcach stron najwyższego ćwiczącego szczebla;

- starsi rozjemcy przy ćwiczących dowódcach niższych szczebli /na przykład w dwuszczeblowych ćwiczeniach dywizyjnych starszymi rozjemcami są rozjemcy przy dowódcach pułków/;

- rozjemcy przy sztabach ogólnowojskowych;

- rozjemcy przy szefach sztabów i sztabach rodzajów wojsk i służb;

- rozjemcy "końcowi"[16], łączeni niekiedy w"grupy podgrywające". Do ćwiczeń taktycznych z wojskami nie powołuje się rozjemców końcowych. Natomiast w ćwiczeniach tych występują dodatkowo rozjemcy oddziałowi[17] oraz główny rozjemca terenowy i rozjemcy /oficerowie/ terenowi[18], a także ich pomocnicy /podoficerowie i szeregowcy/.

Jeśli chodzi o aparat rozjemców oddziałowych i terenowych, to istnieją różne koncepcje dotyczące jego struktury.

W większości wypadków organizuje się oddzielnie aparat rozjemców oddziałowych i aparat rozjemców terenowych. Niekiedy znów obydwie grupy tych rozjemców łączy się w tzw. aparat rozjemców oddziałowo-terenowych. Wykonują oni wtedy wspólnie zadania związane z kierowaniem ćwiczeniem. Mają miejsce również ćwiczenia, w których trzon aparatu rozjemczego stanowią rozjemcy oddziałowi, a ich bezpośrednimi pomocnikami są tzw. rozjemcy kierunkowi, przydzielani poszczególnym pododdziałom /oddziałom/ w celu wykonywania zadań rozjemczych.

Za najprostsze rozwiązanie uważa się organizowanie tylko aparatu rozjemców oddziałowych i przejęcie przez nich obowiązków rozjemców terenowych. W tym wypadku pozoracja pola walki byłaby podporządkowana rozjemcom oddziałowym lub przynajmniej jej działania musiałyby być przez nich koordynowane. Takie ustawienie aparatu rozjemczego dawałoby zapewne sporo korzyści: po pierwsze - wszelkie interwencje rozjemców byłyby w o wiele

---

16 Rozjemcami końcowymi nazywamy osoby "podgrywające" za sztaby i wojska szczebli nie ćwiczących, sąsiadów i niektóre elementy ugrupowania bojowego nie biorące udziału w ćwiczeniu.

17 Rozjemcy oddziałowi są to rozjemcy przy pododdziałach kolejno niższych szczebli, począwszy od trzeciego szczebla ćwiczącego w dół, np. w ćwiczeniu dywizyjnym - rozjemcy przy batalionach i kompaniach.

18 W niektórych wypadkach rozjemców takich nazywa się "kierunkowymi".

większym stopniu uzasadnione względami taktycznymi; po drugie - uprościłoby to sam proces kierowania ćwiczeniem, gdyż zmniejszyłaby się liczba pośredniczących ogniw dowodzenia; po trzecie- zaistniałyby warunki umożliwiające prowadzenie ćwiczeń ściśle według decyzji ćwiczących.

Zasadnicze argumenty świadczące przeciwko koncepcji organizowania tylko aparatu rozjemców oddziałowych sprowadzają się do obawy, że w ćwiczeniu dwustronnym będą oni mieli trudności z powzięciem uzgodnionej decyzji. Nasuwa się również wątpliwość, czy będą oni mogli interweniować w razie bezpośredniego starcia pododdziałów obu stron.

W związku z powyższym proponuje się ostatecznie stosowanie przedstawionego wcześniej - co prawda bardziej złożonego - rozwiązania, to jest połączenia rozjemców oddziałowych i terenowych w jeden organ pod nazwą "rozjemcy oddziałowo-terenowi". W tym układzie zaleca się:

- obsadzać rozjemcami wszystkie pododdziały - do kompanii /baterii, plutonu czołgów/ włącznie;

- opracować zasady współpracy rozjemców między sobą oraz z kierownictwem ćwiczenia i pozoracją pola walki;

- zwracać większą uwagę na dobór rozjemców zarówno pod względem przygotowania do pełnienia tak ważnej funkcji w ćwiczeniu, jak też pod względem możliwości obiektywnej oceny przez nich działań ćwiczących;

- wyposażyć rozjemców w środki łączności i transportu.

Połączenie aparatu rozjemców oddziałowych i terenowych ma jeszcze tę zaletę, że wobec trudności zapewnienia odpowiedniej liczby rozjemców w ramach jednego organu można ją poważnie zmniejszyć.

W wypadku wyznaczenia oddzielnego aparatu rozjemców terenowych /tylko w ćwiczeniach dwustronnych/ liczba ich pomocników zależy od szerokości i głębokości rejonu, w którym mają działać, a także od liczby zagadnień szkoleniowych, które są przewidziane do przerobienia. Na podstawie doświadczeń można przyjąć orientacyjnie, że na jedną kompanię piechoty przypada jeden rozjemca terenowy i 2-3 pomocników. Wszystkich rozjemców oddziałowych podporządkowuje się rozjemcom terenowym, z chwilą gdy znajdą się oni w strefie ich działania.

Struktura aparatu rozjemczego powinna jednakże w każdym wypadku zapewnić elastyczność kierowania ćwiczeniem odpowiednio do przewidywanego rozwoju działań, dokładną orientację w decyzjach podejmowanych przez ćwiczących dowódców oraz znajomość aktualnej sytuacji. Rozjemcy nie powinni występować w roli "obrońców" ćwiczącej strony i tolerować lub ukrywać przed kierownictwem popełnionych przez ćwiczących błędów.

Ustalając skład aparatu kierowniczo-rozjemczego należy mieć na uwadze to, że rozjemcy nie tylko kontrolują ćwiczących, lecz również są odpowiedzialni za przerobienie zagadnień szkoleniowych, a zatem spełniają ważną rolę w szkoleniu oficerów, sztabów i wojsk. Na rozjemców powinno się więc wyznaczać oficerów doskonale przygotowanych pod względem taktycznym, mających duże doświadczenia /udział w co najmniej kilku ćwiczeniach/ oraz wysoki autorytet. Przy doborze rozjemców należy kierować się zasadą samowystarczalności, polegającej na wyznaczaniu rozjemców wyłącznie z dowództwa i sztabu organizującego ćwiczenie. Ponadto specjalność rozjemców powinna być dostosowana do specjalności tego ogniwa ćwiczącego, którego rozjemca został przydzielony. Stopień wojskowy i stanowisko służbowe

rozjemcy musi w zasadzie być wyższe /a przynajmniej równe/ od stopnia i stanowiska oficera ćwiczącego. Inne jest bowiem podejście rozjemcy do ćwiczącego i stosunek ćwiczącego do rozjemcy pochodzącego z nadrzędnego sztabu niż w przypadku kolegi - dowódcy z innego oddziału czy pododdziału. Chodzi tu wreszcie o różnicę poziomu wyszkolenia oraz doświadczenie rozjemcy i ćwiczącego.

Schemat organizacji aparatu kierowniczo-rozjemczego w jednostronnym pułkowym ćwiczeniu taktycznym z wojskami, dwa warianty struktury tego aparatu w dwustronnym pułkowym ćwiczeniu taktycznym z wojskami oraz wariant jego struktury w dwustronnym dywizyjnym ćwiczeniu taktycznym ilustrują załączniki 47-50.

2. Organizowanie zabezpieczenia technicznego, materiałowego i medycznego ćwiczeń

Za zorganizowanie zabezpieczenia ćwiczeń pod względem technicznym, materiałowym i medycznym, oprócz dowódcy i szefa sztabu, są odpowiedzialni przede wszystkim kwatermistrz, zastępca dowódcy do spraw technicznych oraz szefowie rodzajów wojsk i służb.

Podstawę organizowania zabezpieczenia technicznego, materiałowego i medycznego stanowią rozkazy lub zarządzenia dowódcy organizującego ćwiczenie. Organizator ćwiczenia zobowiązany jest do ustalenia konkretnych potrzeb i źródeł ich zaspokojenia. Opierając się na tym ustaleniu służby kwatermistrzowskie i techniczne przygotowują sprzęt i niezbędne środki materiałowe.

Zabezpieczenie techniczne ćwiczeń powinno zapewnić sprawne działanie sprzętu biorącego udział w ćwiczeniu, a tym samym przyczynić się do zrealizowania celów szkoleniowych ćwiczenia. Do ćwiczenia taktycznego z wojskami organizatorzy wydzielają

taką ilość sił i środków remontowo-ewakuacyjnych, jaka z punktu widzenia taktyczno-technicznego może zapewnić sprawną obsługę sprzętu.

Pododdziały remontowe organizujące obsługę sprzętu przed ćwiczeniami i w czasie ich trwania powinny:

- przybliżyć samochody - warsztaty i ciągniki do sprzętu oraz organizować remonty przez cały czas trwania ćwiczenia w miejscach powstania uszkodzeń;

- remontować w pierwszej kolejności uszkodzenia, których naprawa jest najmniej pracochłonna, angażując do tego celu załogi /kierowców/wozów bojowych /pojazdów mechanicznych/;

- łączyć, w razie konieczności, organizowanie remontów uszkodzonego sprzętu z jego ewakuacją do rejonów wyjściowych /np. w czasie marszu/;

- wydzielić zgodnie z potrzebami i celami ćwiczenia odpowiedni fundusz remontowy.

Należyte zorganizowanie zabezpieczenia technicznego podczas ćwiczeń w terenie potwierdza prawidłowość odnośnych zasad taktycznych, usprawnia funkcjonowanie systemu dowodzenia i przekonuje o możliwościach eksploatacyjnych sprzętu.

Służby kwatermistrzowskie organizujące zabezpieczenie materiałowe określają niezbędne potrzeby w zakresie odpowiednich środków, stosownie do przewidzianych w ćwiczeniu zadań i swoich możliwości. Przy określaniu potrzeb materiałowych powinno się przede wszystkim brać pod uwagę: czas trwania i miejsce/rejon/ ćwiczenia, liczbę jego uczestników i wykorzystywanego w nim sprzętu, możliwość zaspokojenia potrzeb z miejscowych źródeł /rzeźnie, piekarnie, zbiorniki wodne/ oraz porę doby i roku.

Uwzględniając konkretne zadania, możliwości i warunki w zakresie zabezpieczenia materiałowego, należy:

- określić - zgodnie z decyzją kierownika ćwiczenia - wysokość zapasów amunicji, materiałów pędnych i smarów przy sprzęcie i w transporcie pododdziałów tyłowych oraz ustalić sposób zaspokajania potrzeb w tym zakresie podczas ćwiczenia;

- wytypować sprzęt służby żywnościowej i określić ilość niezbędnych produktów żywnościowych, z uwzględnieniem możliwości i sposobów zaopatrywania w mięso, chleb i świeże jarzyny;

- ustalić źródła zaopatrywania w materiały pędne i smary, żywność, wodę i opał oraz terminy i sposoby ich odbioru, a także warunki rozliczeń finansowych;

- przygotować polowy sprzęt kwaterunkowy i mundurowy niezbędny do pracy i odpoczynku podczas ćwiczenia;

- wydzielić sprzęt potrzebny do zorganizowania kąpieli i zmiany bielizny w odpowiednich miejscach i czasie.

Wysokość zapasów materiałowych posiadanych przy sprzęcie i w pododdziałach tyłowych zależy od celu ćwiczenia i przyjętego wariantu rozpoczęcia działań pododdziałów.

Zabezpieczenie medyczne organizuje służba zdrowia. Jego celem jest zapewnienie warunków zdrowotnych i udzielenia pomocy medycznej uczestnikom ćwiczenia oraz rozwiązywanie problemów leczniczo-ewakuacyjnych służby zdrowia zgodnie z wymaganiami pola walki.

Do zasadniczych zadań służby zdrowia w ramach zabezpieczenia medycznego ćwiczenia należą:

- organizowanie rozpoznania sanitarno-epidemicznego rejonu ćwiczenia;

- ustalenie i sprawdzenie przydatności źródeł wody oraz ich oznaczenie;

- przeprowadzenie kontroli warunków sanitarnych punktów żywienia i jakości produktów żywnościowych;

- określenie sił i środków oraz sposobów postępowania w nagłych wypadkach;

- uczestniczenie w pozorowaniu pola walki oraz w kontroli przestrzegania zasad bezpieczeństwa i higieny.

Organizując ćwiczenie trzeba pamiętać, że istotnym wskaźnikiem efektywnej pracy służby zdrowia podczas ćwiczenia będzie zespołowość działania w różnych warunkach i szybkość reagowania w skomplikowanych sytuacjach medycznych i taktycznych. Przygotowanie odpowiednich środków, umożliwiających stworzenie "realnych" sytuacji medycznych bez zbytniej umowności - to podstawowy warunek osiągania pożądanych wyników.

3. Organizowanie łączności aparatu kierowniczo-rozjemczego

Aparatowi kierowniczo-rozjemczemu należy zapewniać wymianę informacji zarówno w oddzielnych relacjach łączności, jak i w kanałach łączności ćwiczących dowódców i sztabów. Tego drugiego sposobu wymiany informacji powinno się jednak raczej unikać, jeśli nie przemawiają za tym określone względy organizacyjne i materiałowe. Wykorzystywanie bowiem przez aparat kierowniczo-rozjemczy kanałów łączności ćwiczących dowódców i sztabów zmniejsza możliwości ich szkolenia oraz utrudnia im dowodzenie podległymi pododdziałami /oddziałami/. Z drugiej jednak strony ilość sił i środków łączności przeznaczonych wyłącznie dla potrzeb aparatu kierowniczo-rozjemczego trzeba jak najbardziej ograniczyć.

Oddzielne relacje łączności organizuje się głównie za pomocą środków radiowych, radioliniowych i przewodowych.

Zastosowanie określonych typów środków radiowych uzależnia się od odległości między miejscami rozmieszczenia składu

osobowego aparatu kierowniczo-rozjemczego. Zarówno kierownikowi ćwiczenia, jak i głównym /starszym/ rozjemcom najcelowiej jest przydzielać wozy dowodzenia, które znacznie usprawniają łączność w toku ćwiczenia. Należy przy tym zaznaczyć, że rozjemca ogólnowojskowy /główny lub starszy rozjemca/ i rozjemcy rodzajów wojsk, wykonujący obowiązki przy tym samym dowódcy /sztabie/, wspólnie korzystają z przydzielonych im środków łączności.

Łączność za pomocą środków radioliniowych i przewodowych dla wyłącznych potrzeb aparatu kierowniczo-rozjemczego organizuje się jedynie w ćwiczeniach taktycznych z wojskami i ćwiczeniach dowódczo-sztabowych o większej skali i rozmachu. W innych przypadkach aparat ten korzysta przeważnie z łączności radioliniowej i przewodowej /jeśli taka jest organizowana/ ćwiczących sztabów. Na kierunkach radioliniowych ćwiczących sztabów mogą być wtedy wydzielone łącza jedynie dla potrzeb aparatu kierowniczo-rozjemczego.

Ponieważ struktura aparatu kierowniczo-rozjemczego, charakter i rozmach poszczególnych rodzajów ćwiczeń oraz skala zaangażowania w nich wojsk mogą być różne, przeto zasady organizowania łączności dla potrzeb aparatu kierowniczo-rozjemczego można określić tylko ogólnie. W każdym konkretnym wypadku zasady te powinny być odpowiednio modyfikowane i przystosowywane do aktualnych potrzeb występujących w danym ćwiczeniu taktycznym. Pewne przykłady organizowania łączności radiowej, radiotelefonicznej, radioliniowej, przewodowej w jednostronnych i dwustronnych batalionowych i pułkowych ćwiczeniach taktycznych z wojskami ilustrują załączniki 25, 26, 30 i 31.

Jeśli kierownictwo ćwiczenia znajduje się w innym miejscu niż stanowiska dowodzenia najwyższych ćwiczących szczebli dowo-

dzenia, to wówczas rozwija się elementy węzła łączności zapewniające dokonywanie doraźnych połączeń telefonicznych /i ewentualnie telegraficznych/ na zorganizowanych kierunkach radioliniowych i przewodowych. Z ekonomicznego punktu widzenia najcelowiej jest, gdy kierownictwo ćwiczenia przebywa w rejonie stanowiska dowodzenia jednego z ćwiczących sztabów, dzięki czemu może ono korzystać z węzła łączności tego punktu dowodzenia.

W ćwiczeniach taktycznych z wojskami rozjemcy ogniowi oraz elementy pozoracji pola walki /w ramach grup i podgrup/ w celu przekazywania między sobą zawczasu ustalonych sygnałów mogą również wykorzystać różne sygnalizacyjne środki łączności. Sygnały te jednak dla wykluczania jakichkolwiek pomyłek powinny mieć jednoznaczną treść i różnić się znacznie od sygnałów stosowanych przez ćwiczących.

Nieco inne zasady zapewnienia łączności obowiązują w takich ćwiczeniach dowódczo-sztabowych, jak gry wojenne. Organizację łączności w tych ćwiczeniach opiera się głównie na stałych urządzeniach łączności i sieci przewodowej zainstalowanej w wojskowym obiekcie sztabowym lub koszarowym /w pomieszczeniach pracy ćwiczących dowódców i oficerów sztabów oraz grup podgrywających/. W wypadku zaś rozmieszczenia ćwiczących sztabów w różnych garnizonach wykorzystuje się również międzygarnizonowy system łączności. Jeśli łączność stacjonarna nie zaspokaja wszystkich potrzeb, to wówczas można rozwijać dodatkowo polowe środki łączności. W celu doskonalenia przez oficerów umiejętności posługiwania się technicznymi środkami łączności należy także we wspomnianych ćwiczeniach zorganizować przewodową łączność telegraficzną /dalekopisową/ oraz łączność za pomocą ultrakrótkofalowych radiostacji małej mocy.

Siły i środki niezbędne dla zapewnienia łączności aparatowi kierowniczo-rozjemczemu w różnego rodzaju ćwiczeniach wydziela się z pododdziału łączności sztabu organizującego ćwiczenie bądź też z jednostek /pododdziałów/ nie biorących w nim udziału. W okresie poprzedzającym ćwiczenie należy dokonać przeglądu sprzętu łączności i środków transportowych dla sprawdzenia ich sprawności technicznej. Ponadto powinno się przeprowadzić instruktaż celem szczegółowego zapoznania stanu osobowego pododdziału łączności z organizacją łączności, miejscami pracy, dysponentami, danymi eksploatacyjnymi oraz warunkami utrzymywania łączności w poszczególnych okresach ćwiczenia.

Dane związane z organizowaniem łączności dla aparatu kierowniczo-rozjemczego ćwiczenia ujmuje się w rozkazie organizacyjnym sztabu organizującego ćwiczenie. Jeśli tego nie uczyniono, to na podstawie rozkazu organizacyjnego opracowuje się dla organów łączności oddzielne zarządzenie wykonawcze określające szczegółowo wszystkie sprawy organizacyjne, materiałowe i szkoleniowe.

Poszczególnym osobom wchodzącym w skład aparatu kierowniczo-rozjemczego wydaje się tabele kryptonimów stacji telefonicznych i sygnałów rozpoznawczych osób funkcyjnych oraz blokowe schematy łączności czynnej /z ewentualnym podaniem w nich danych eksploatacyjnych/. Osoby te wyposaża się ponadto w odpowiednie dokumenty do utajniania informacji przekazywanych przez techniczne środki łączności.

Nadzór nad pracą systemu łączności czynnej aparatu kierowniczo-rozjemczego podczas ćwiczenia sprawuje z zasady pomocnik kierownika ćwiczenia /lub szefa sztabu kierownictwa/ do spraw łączności. Pomaga mu w tym najczęściej dowódca pod-

oddziału łączności.

W ćwiczeniach taktycznych z wojskami pożądane jest organizowanie punktu kontroli radiowej i grupy zakłóceń radiowych. Dysponuje nimi kierownictwo ćwiczenia.

Dzięki prowadzeniu przez punkt kontroli radiowej ciągłego nasłuchu w sieciach i kierunkach radiowych ćwiczących dowódców i sztabów uzyskuje się nie tylko dane o ich umiejętnościach posługiwania się środkami radiowymi, ale również śledzi operatywność dowodzenia, sposoby reagowania na zmiany zachodzące w sytuacji bojowej, tryb meldowania o wynikach obserwacji pola walki itp.

W skład punktu kontroli radiowej włącza się pojedyncze odbiorniki radiowe i radiostacje lub aparatownie radioodbiorcze /aparatownie kontroli radiowej/ obsługiwane przez operatorów, którzy znają doskonale zasady prowadzenia korespondencji radiowej. Punkt kontroli radiowej można rozmieszczać w jednym miejscu, a jego pojedyncze środki-w różnych punktach terenowych stwarzających dogodne warunki nasłuchu. Nasłuch ten można prowadzić w poszczególnych sieciach i kierunkach radiowych ćwiczących dowódców i sztabów w sposób ciągły lub okresowy, według z góry ustalonego harmonogramu.

W celu zbliżenia warunków ćwiczenia do warunków rzeczywistego pola walki wskazane jest stosowanie zakłóceń w sieciach i kierunkach radiowych ćwiczących dowódców i sztabów. Pozwoli to dowódcom i pracownikom sztabów zdać sobie sprawę z trudności wynikających w procesie dowodzenia wojskami, a obsługom środków radiowych - nabierać wprawy w wykonywaniu praktycznych zadań z zakresu ochrony łączności przed zakłóceniami.

W ćwiczeniach taktycznych mogą być stosowane zarówno aktywne, jak i dywersyjne zakłócenia radiowe. Aktywne zakłócenia radiowe należy stosować w wypadku stwierdzenia w którejkolwiek z sieci prowadzenia pracy niezgodnie z obowiązującymi przepisami wymiany korespondencji, a w sieciach pracujących prawidłowo - celem doskonalenia ćwiczących w nawiązywaniu łączności przy wykorzystaniu innych danych eksploatacyjnych lub w innych kanałach łączności. Dywersyjne zakłócenia radiowe stosuje się w wybranym czasie dla poszczególnych sytuacji bojowych w celu sprawdzenia stopnia przejawiania czujności przez ćwiczących.

Zakłócenia radiowe powinny być wykonywane według harmonogramu, zgodnie z planem przeprowadzenia ćwiczenia oraz doryw-czo na podstawie decyzji kierownictwa. Aby jednak nie doprowadzić w ćwiczeniu do przykrych następstw spowodowanych naruszeniem dowodzenia, o każdym zakłóceniu określonych relacji radiowych należy uprzednio powiadomić rozjemców.

4. Opracowanie rozkazu organizacyjnego

Rozkaz organizacyjny wydawany jest w celu uprawomocnienia wszystkich poczynań związanych z organizowaniem i prowadzeniem ćwiczenia. Opracowuje się go dopiero po opracowaniu myśli przewodniej i planu przeprowadzenia ćwiczenia oraz po rozstrzygnięciu podstawowych lub wszystkich problemów organizacyjnych. W takim rozumieniu treść rozkazu organizacyjnego zależy od tego, jakie sprawy związane z przygotowaniem ćwiczenia zostały rozstrzygnięte do czasu jego wydania.

Jeśli rozkaz ukazuje się po rozstrzygnięciu tylko podstawowych problemów organizacyjnych, to wówczas jego treść

będzie ogólniejsza i może zobowiązywać poszczególnych wykonawców do wydania dodatkowych zarządzeń.

Natomiast w wypadku rozstrzygnięcia wszystkich zagadnień organizacyjnych rozkaz musi zawierać szczegółowe wytyczne dla wykonawców. Na przykład jeżeli określono potrzeby transportu i jego rodzaj, sposób zaopatrywania go w materiały pędne i smary oraz ustalono, skąd, kiedy i dokąd ma ten transport przybyć oraz do czyjej jest dyspozycji, to wszystkie te zagadnienia umieszcza się w rozkazie.

W praktyce najczęściej stosuje się drugi wariant opracowywania rozkazu organizacyjnego. Wówczas bowiem istnieje tylko jeden dokument, ewentualnie z załącznikami, w których wyraźnie sprecyzowane są zadania aparatu kierowniczo-rozjemczego, ćwiczących oraz wszystkich osób i pododdziałów /oddziałów/ mających zapewnić sprawne przeprowadzenie danego ćwiczenia.

Niezależnie od zastosowanego wariantu rozkaz organizacyjny odpowiednio do rodzaju ćwiczenia może określać:

- temat ćwiczenia, termin i miejsce /rejon/ jego przeprowadzenia;
- rodzaj ćwiczenia;
- skład ćwiczących /wojsk, dowództw, sztabów/;
- skład kierownictwa i aparatu rozjemczego;
- skład elementów pozoracji oraz wszystkie sprawy związane z jej działaniem na polu walki;
- przedsięwzięcia z zakresu zabezpieczenia partyjno-politycznego, materiałowego, technicznego i medycznego oraz bezpieczeństwa, a także ochrony tajemnicy wojskowej;

- skład, czas i miejsce przybycia środków wzmocnienia i wsparcia biorących udział w ćwiczeniu;

- przedsięwzięcia mające na celu zapewnienie przygotowania się do ćwiczenia aparatu kierowniczo-rozjemczego, ewentualnie ćwiczących /dotyczy to pobrania map, odbycia odpraw, instruktaży itp./;

- ubiór i oznakowanie /ćwiczących, rozjemców, elementów kierownictwa ćwiczenia, pozoracji pola walki/;

- czas osiągnięcia gotowości do ćwiczenia.

W rozkazie podaje się również osoby odpowiedzialne za wykonanie poszczególnych czynności.

Wiele z wymienionych zagadnień można ująć w załącznikach do rozkazu organizacyjnego /skład aparatu kierowniczo-rozjemczego, przydział środków transportu itp./.

W wypadku gdy ćwiczenie ma być poprzedzone sprawdzianem gotowości bojowej i ćwiczący nie mogą znać tematu, terminu oraz rejonu ćwiczenia, żadnych danych nie podaje się w rozkazie lub rozkazu organizacyjnego nie wydaje się ćwiczącym w ogóle.

Rozkaz organizacyjny należy dostarczyć wszystkim zainteresowanym w terminie zapewniającym możliwość wykonania nakazanych przedsięwzięć.

5. Przygotowanie rejonu ćwiczenia

Przygotowanie rejonu ćwiczenia jest przede wszystkim potrzebne w ćwiczeniach taktycznych z wojskami, w ograniczonym zaś zakresie - również w innych rodzajach ćwiczeń, a zwłaszcza w ćwiczeniach szkieletowych.

Przygotowanie rejonu ćwiczenia z wojskami obejmuje

kompleks różnych przedsięwzięć, których zrealizowanie zapewni wojskom sprawny domarsz do określonego rejonu, maksymalnie zbliży warunki szkoleniowe do warunków rzeczywistego pola walki oraz ułatwi działanie pozoracji pola walki i kierowanie ćwiczeniem.

Rodzaj przedsięwzięć, sposób, miejsce i zakres ich realizacji zależą od rodzaju i tematu ćwiczenia, rodzaju wojsk biorącego udział w ćwiczeniu oraz właściwości terenu i zamiaru kierownictwa ćwiczenia.

W celu określenia rodzaju i zakresu prac kierownictwo ćwiczenia przeprowadza rekonesans terenu ćwiczenia oraz obiektów i urządzeń, z których korzystać będą wojska w czasie ćwiczenia. Przy podejmowaniu decyzji w tym zakresie kierownictwo ćwiczenia uwzględnia zarówno potrzeby wojsk, pozoracji pola walki i kierownictwa, jak również możliwości realizacji określonych prac w terenie. Jeśli zachodzi potrzeba wykonania prac na obszarach znajdujących się poza granicami poligonu /placów ćwiczeń/, to z zasady zakres planowanych prac będzie mniejszy. Konkretną lokalizację tych prac należy także uzgodnić z miejscowymi władzami administracyjnymi lub instytucjami, których obszar ten lub obiekt jest własnością /którym podlega/.

Ideą przewodnią rekonesansu przeprowadzanego w celu zaplanowania określonych przedsięwzięć związanych z przygotowaniem terenu do ćwiczeń powinno być przede wszystkim dążenie do stworzenia w rejonach rozgrywania sytuacji bojowych /uwzględniając przepisy bezpieczeństwa i wspomniane wyżej obiektywne trudności/ ćwiczącym wojskom maksimum trudnych do pokonania przeszkód /na poligonach/, jakie wykonać może na polu walki przeciwnik, a jednocześnie zmuszenia przez to ćwiczących do-

wódców do podejmowania określonych decyzji.

Zasadniczymi pracami z zakresu przygotowania rejonu ćwiczenia mogą być:

- rozpoznanie, budowa lub naprawa oraz utrzymanie dróg i mostów na obszarach leżących poza poligonami, a także na poligonach lecz tylko dla potrzeb kierownictwa ćwiczenia lub pozoracji;
- budowa schronów, punktów obserwacyjnych, stanowisk dowodzenia oraz urządzeń sanitarno-bytowych dla kierownictwa ćwiczenia;
- oznaczenie i urządzenie lądowisk dla śmigłowców kierownictwa ćwiczenia;
- oznaczenie granic rejonów do bombardowania lotnictwa lub stref zniszczeń powstających po uderzeniach jądrowych;
- ustawienie dozorów, figur bojowych /makiet/ oraz sprzętu i środków imitujących obecność wojsk i sprzętu przeciwnika;
- budowa punktów oporu, schronów i pól ogniowych dla pozoracji;
- budowa zapór minowych, fortyfikacyjnych i chemicznych,
- przygotowanie do zniszczenia lub zniszczenie /tylko na poligonach/ określonych obiektów lub urządzeń komunikacyjnych /na przykład odcinków dróg, mostów, przystani itp./;
- zrealizowanie przedsięwzięć przeciwpożarowych i innych, w zależności od konkretnych potrzeb.

Szczegółowy zakres i terminy wykonania wymienionych wyżej prac /przedsięwzięć/ określa kierownictwo ćwiczenia w planie przygotowania rejonu ćwiczenia. W odniesieniu do obiektów wykorzystywanych wyłącznie przez kierownictwo ćwiczenia wykonawcy powinni otrzymać dokładne wytyczne dotyczące rozwiązań

organizacyjno-technicznych /pojemność, wielkość, ilość miejsc pracy, oświetlenie, maskowanie, wyposażenie w środki łączności itp./.

Do wykonania prac kierownictwo ćwiczenia wyznacza odpowiednie pododdziały rodzajów wojsk i służb /wojsk inżynieryjnych, chemicznych, łączności i służb kwatermistrzowskich/ spośród wojsk i służb nie biorących bezpośrednio udziału w ćwiczeniu. Kierownictwo ćwiczenia nie może także pod żadnym pozorem dopuścić do wykonywania w rejonie ćwiczenia prac, które powinny wykonywać szkolone wojska w czasie ćwiczeń lub z których wojska te mogłyby skorzystać, ułatwiając sobie w ten sposób działania. Dowódcy pododdziałów zaangażowanych do prac związanych z przygotowaniem rejonu ćwiczenia powinni zapobiegać powstawaniu zbędnych szkód w obiektach i urządzeniach poligonowych lub w obiektach i urządzeniach znajdujących się poza poligonami i stanowiących własność państwową, spółdzielczą bądź prywatną /drogi o ulepszonej nawierzchni, lasy, wały przeciwpowodziowe, pola uprawne itp./.

Zagadnieniem wymagającym szerszego omówienia ze względu na swą specyfiką i mającym istotne znaczenie dla sprawnego działania pozoracji /pola walki/ w czasie ćwiczeń jest przygotowanie terenu w rejonach planowanego jej działania.

Sposób urządzenia terenu i zakres prac wykonywanych dla potrzeb pozoracji zależy przede wszystkim od rodzaju ćwiczenia, treści zagadnień szkoleniowych planowanych do przerobienia w czasie ćwiczenia oraz możliwości działania pozoracji w terenie. Ostateczną decyzję o sposobie i zakresie rozbudowy tego terenu podejmuje kierownik ćwiczenia, uwzględniając propozycje swego pomocnika do spraw pozoracji oraz wyniki rekonesansu terenu.

Przygotowanie rejonu /terenu/ działania pozoracji - w zależności od wyżej wymienionych czynników - rozpoczyna się od wytyczenia i oznakowania granic pól ognia /pozorowanych obiektów/, zorganizowania magazynów polowych materiałów i środków pozoracji oraz wystawienia posterunków ochronnych, a kończy z chwilą zakończenia rozbudowy inżynieryjnej terenu, budowy schronów i punktów obserwacyjnych dla kierownictwa pozoracji, ustawienia zapór inżynieryjnych, przygotowania dróg i mostów do zniszczenia, urządzenia pól ognia do pozorowania oraz wykonania punktów kierowania wybuchami. Ponadto w rejonie działania pozoracji /w miejscach, na które według decyzji ćwiczącego dowódcy może być skierowany ogień lub które mogą zostać rozpoznane/ ustawia się specjalne dozory i makiety pozorujące sprzęt, wystawia tablice i znaki informacyjne lub ostrzegawcze oraz realizuje przedsięwzięcia zabezpieczające i przeciwpożarowe. W zakres przygotowania terenu działania pozoracji wchodzą wreszcie przedsięwzięcia związane z likwidowaniem niewypałów.

Przedsięwzięcia z zakresu przygotowywania terenu dla potrzeb działania pozoracji należy realizować jej siłami lub innych pododdziałów różnych rodzajów wojsk będących do dyspozycji kierownictwa ćwiczenia. Należy przy tym stosować zasadę, iż poszczególne elementy /obiekty/ pozoracji będą przygotowywane przez te pododdziały /grupy żołnierzy/, które będą za ich pomocą pozorowały pole walki w czasie ćwiczenia. W ten sposób zarówno dowódcy, jak i żołnierze pododdziałów pozorujących zapoznają się bezpośrednio z właściwościami terenu, co w pewnym stopniu może później ułatwić ich sprawne i bezpieczne działanie. Zaplanowane do wykonania obiekty rozmieszcza się zgodnie z zasadami stosowanymi przez wojska przeciwnika i od-

powiednio wiąże z pozycjami /punktami oporu/ obronnymi /w ramach ogólnego zamiaru rozegrania walki z uwzględnieniem warunków terenowych/,

Wykonanie w planowanym ćwiczeniu kompleksu omówionych wyżej prac i przedsięwzięć w rejonie działania pozoracji powinno zapewnić:

- sprawne i bezpieczne przeprowadzenie pozorowania pola walki;
- odbycie strzelań amunicją bojową;
- możliwość sprawnego obserwowania działania ćwiczących przez kierownictwo ćwiczenia.

Przygotowywanie terenu działania pozoracji należy zakończyć przed rozpoczęciem szkolenia prowadzonego w terenie z aparatem kierowniczo-rozjemczym i pododdziałami pozoracji pola walki i powinno ono w konsekwencji umożliwić rozegranie sytuacji taktycznych, czyli przerobienie zaplanowanych zagadnień szkoleniowych w warunkach maksymalnie zbliżonych do warunków realnego pola walki.

Jeśli chodzi o przygotowanie rejonu ćwiczeń szkieletowych, to zakres prac z tym związanych jest o wiele mniejszy i polega głównie na: urządzeniu punktów dowodzenia dla kierownictwa ćwiczenia, zorganizowaniu mu łączności /zwanej "neutralną"/, przygotowaniu obiektów i urządzeń stwarzających dogodne warunki do pracy, ochrony i obrony sztabu kierownictwa, naprawieniu dróg, określeniu źródeł zaopatrywania w wodę i ich oznaczeniu.

W zakres przygotowania rejonu ćwiczenia wchodzi również zorganizowanie regulacji ruchu i służby porządkowo-ochronnej na punktach dowodzenia, trasach przemarszu i w miejscu omówienia. Realizację tych przedsięwzięć organizuje sztab kierownictwa, ujmując

je w specjalnym planie. Plan ten może być załącznikiem do planu przeprowadzenia ćwiczenia. Niezależnie od poczynań kierownictwa szkolone sztaby organizują służbę porządkowo-ochronną we własnym zakresie.

6. Przygotowanie do ćwiczenia aparatu kierowniczo-rozjemczego

Kolejnym warunkiem właściwego zorganizowania i zapewnienia wymaganej skuteczności ćwiczenia jest staranne przygotowanie jego kierownictwa i rozjemców do wykonywania powierzonych im zadań.

Zakres, forma i treść przygotowania aparatu kierowniczo-rozjemczego do ćwiczenia zależą od wielu czynników. Wszelkie jednakże przygotowania tego aparatu należy koniecznie poprzedzić:

- opracowaniem zawczasu specjalnych przepisów dotyczących obowiązków, praw i sposobów pracy aparatu kierowniczo-rozjemczego;

- ustaleniem działań pozoracji pola walki;

- określeniem kryteriów przyznawania powodzenia walczącym stronom /w ćwiczeniu dwustronnym/;

- skonkretyzowaniem obowiązków uczestników danego ćwiczenia w zakresie zapewnienia jego bezpieczeństwa;

- określeniem zasad współpracy między wszystkimi rozjemcami i siłami pozoracji pola walki w ćwiczeniu /dotyczy to ćwiczeń z wojskami/.

Przygotowanie aparatu kierowniczo-rozjemczego następuje głównie w wyniku samokształcenia /m.in. studiowania dokumentów wydanych poszczególnym członkom tego aparatu, a zwłaszcza myśli przewodniej, założenia taktycznego i planu przeprowadzenia ćwiczenia/ oraz w wyniku przeprowadzenia z nim specjalnej od-

prawy /instruktażu teoretycznego/, odbywającej się najczęściej w miejscu rozmieszczenia sztabu organizującego ćwiczenie, i specjalnego instruktażu /instruktaży/ w terenie /w rejonie planowanego ćwiczenia/.

Poprzez samokształcenie i podczas instruktażu teoretycznego aparat kierowniczo-rozjemczy zapoznaje się: z wymaganiami regulaminów i instrukcji oraz z obowiązującymi rozkazami i wytycznymi związanymi z tematem ćwiczenia; z treścią myśli przewodniej, założenia taktycznego i planu przeprowadzenia ćwiczenia; z organizacją, stanami osobowymi, sprzętem bojowym, uzbrojeniem i wyposażeniem ćwiczących związków taktycznych /oddziałów, pododdziałów/; z wytycznymi o kierowaniu pracą podległych ogniw aparatu kierowniczo-rozjemczego w celu dokładnego przygotowania ich do ćwiczenia; z prawami i obowiązkami kierownictwa i rozjemców oraz zasadami przestrzegania warunków bezpieczeństwa i tajnego dowodzenia w ćwiczeniu, a także z działaniem w nim systemu łączności itp.

Ogólnym celem instruktażu w terenie jest dokładne zaznajomienie rozjemców z rejonem ćwiczenia oraz koncepcją rozegrania poszczególnych zagadnień szkoleniowych. Instruktaż przeprowadza kierownik ćwiczenia na podstawie odpowiedniego planu, w którym określa się obowiązkowo skład grupy biorącej udział w instruktażu, stanowiska pracy i czas przebywania na nich oraz zagadnienia rozpatrywane na poszczególnych stanowiskach pracy.

Praca na poszczególnych stanowiskach pracy powinna obejmować: orientację topograficzną i taktyczną; ustalenie w terenie poszczególnych elementów myśli przewodniej i planu przeprowadzenia ćwiczenia /w ćwiczeniu jednostronnym - zamiaru i planu działania nieprzyjaciela/; określenie rodzajów, miejsc i czasu działania pozoracji pola walki; ustalenie sposobu za-

dawania strat ćwiczącym; postawienie zadań poszczególnym szefom rodzajów wojsk i służb /pomocnikom kierownika ćwiczenia/ oraz rozjemcom, a także danie wytycznych co do sposobu ich działania. Podczas tej pracy ustala się ponadto system łączności, miejsce przebywania kierownika /sztabu kierownictwa/ ćwiczenia, terminy składania sprawozdań przez rozjemców, czas odpraw itp.

Podczas instruktażu można również przedstawić propozycje w sprawie decyzji, jakie powinni powziąć ćwiczący dowódcy, i przewidywanego rozwoju działań w wyniku realizowania tych decyzji. Przewidywania kierownictwa w tym zakresie muszą być wariantowane. W przeciwnym bowiem wypadku dane dotyczące koncepcji taktyczno-metodycznej ćwiczenia przenikające do ćwiczących będą przez nich traktowane jako jedynie miarodajne.

Nie zawsze jednak zachodzi konieczność przewidywania przez kierownictwo rozwoju działań, a przynajmniej oficjalnego występowania z odnośnymi propozycjami. Kierownictwo może się niekiedy ograniczyć tylko do dania rozjemcom ogólnych wytycznych dotyczących zasad ich pracy i postępowania.

W ćwiczeniu dwustronnym instruktaż prowadzi się zazwyczaj oddzielnie dla rozjemców jednej i drugiej strony. Podział taki utrudnia zsynchronizowanie działania rozjemców obu stron. Dlatego też dla zapewnienia lepszej koordynacji ich działań można niekiedy wspólnie organizować instruktaże dla rozjemców obu stron oraz grup pozoracji pola walki. Pociąga to jednak za sobą konieczność przeznaczenia większej ilości czasu na przygotowanie rozjemców.

Podczas organizowania wieloszczeblowych ćwiczeń o większym rozmachu i dość dużej liczbie rozjemców instruktaż należy raczej prowadzić tylko dla rozjemców głównych i starszych.

Wtedy rozjemcy ci po instruktażu ogólnym przeprowadzają instruktaż dla pozostałych rozjemców.

W wyniku odbytych instruktaży każdy członek aparatu kierowniczo-rozjemczego musi zdawać sobie sprawę ze swojej roli w danym ćwiczeniu, dokładnie znać dokumentację ćwiczenia, poznać swoje prawa i obowiązki oraz sposób wzajemnej współpracy i porozumiewania się.

Ogólnie rzecz biorąc, instruktaże mają przygotować aparat kierowniczo-rozjemczy ćwiczenia do skutecznego samodzielnego rozwiązywania zagadnień taktycznych i metodyczno-wychowawczych.

Przygotowanie aparatu kierowniczo-rozjemczego kończy się udzieleniem mu przez kierownika ćwiczenia wytycznych dotyczących realizacji przedsięwzięć organizacyjnych /terminy i czas składania sprawozdań przez rozjemców, sposób korzystania z łączności kierownictwa ćwiczenia i ćwiczących, czas i miejsce odpraw rozjemców itp./. Członkowie aparatu kierowniczo-rozjemczego, a zwłaszcza rozjemcy, otrzymują także dokumenty niezbędne im do prowadzenia ćwiczenia /np. dokument określający ich prawa i obowiązki i tzw. notatnik rozjemcy - por. załączniki 51, 52/.

Należy jeszcze nadmienić, że przygotowując aparat kierowniczo-rozjemczy do udziału w ćwiczeniu jego organizatorzy muszą pamiętać o przedsięwzięciu zawczasu wszelkich kroków związanych ze stworzeniem temu aparatowi odpowiednich warunków pracy, a przede wszystkim przydzieleniu im niezbędnej liczby środków transportu i sprzętu łączności.

7. Przygotowanie pozoracji pola walki

Pozorowanie pola walki umożliwia realizację zasad poglądowości i realizmu, zmuszając ćwiczące wojska do rozpoznawania sił

i środków, a także śledzenia działalności nieprzyjaciela. Dlatego też pozorowanie pola walki jest jednym z zasadniczych przedsięwzięć decydujących o skuteczności szkolenia wojsk w czasie ćwiczeń w terenie oraz o stworzeniu w rejonie ich prowadzenia warunków /sytuacji/ maksymalnie zbliżonych do rzeczywistości wojennej. Pozorowanie pola walki powinno więc dostarczyć ćwiczącym szeregu przeżyć charakterystycznych dla tej rzeczywistości.

Ażeby cel ten został osiągnięty, pozorowanie pola walki w terenie powinno:

- uczyć wszystkich żołnierzy zasad właściwego /tzn. regulaminowego/ zachowania się i działania na polu walki oraz zmuszać ich do aktywnego przeciwdziałania każdemu działaniu nieprzyjaciela;.

- celowo utrudniać dowodzenie wojskami, ich zaopatrywanie, utrzymywanie i sprawność sprzętu i uzbrojenia oraz powodować umowne straty w ludziach, sprzęcie, uzbrojeniu i wyposażeniu;

- stworzyć atmosferę podobną do atmosfery panującej w czasie rzeczywistych działań bojowych oraz powodować fizyczne i emocjonalne zaangażowanie szkolonych w ćwiczenie;

- uczyć oceniania sił i możliwości działania nieprzyjaciela, a także przewidywania dalszego rozwoju sytuacji bojowej;

- spowodować odczuwanie przez szkolonych rezultatów zarówno właściwego zachowania się i działania w myśl rozkazów swoich przełożonych bądź postanowień i zaleceń regulaminów i instrukcji, jak też skutków niewłaściwego reagowania na realia pola walki.

Praktyczną realizację powyższych zadań pozorowania pola walki zapewnia się przez przedstawienie:

- ognia broni piechoty, artylerii, czołgów i lotnictwa oraz broni masowego rażenia wojsk własnych i nieprzyjaciela;

- ugrupowania i praktycznego działania pododdziałów /oddziałów/ nieprzyjaciela i wojsk własnych;

- zakłóceń elektronicznych i zakłóceń rozgłośni elektroakustycznych /oddziaływanie propagandowo-dezinformujące/;

- inżynieryjnych urządzeń zwiększających stopień trudności przekraczania terenu w rejonie ćwiczenia.

Pozorowanie pola walki organizuje się we wszystkich ćwiczeniach taktycznych z wojskami, a niekiedy także w ćwiczeniach szkieletowych. Zakres i sposób pozorowania zależą w głównej mierze od szczebla dowodzenia organizującego ćwiczenie, rodzaju ćwiczenia /ze strzelaniem czy bez strzelania amunicją bojową/ oraz od rodzaju i ilości środków wzmocnienia pozoracji. Planując rodzaj i rozmach przedsięwzięć w zakresie pozorowania pola walki nie należy jednak wykraczać poza niezbędne potrzeby. Nie przynosi to bowiem pożądanych korzyści szkolonym, a odwrotnie - powoduje niepotrzebny nakład sił i środków i może wręcz utrudnić pozorującym orientację w sytuacji bojowej, jaka wytworzyła się w wyniku ich działania na polu walki.

W ćwiczeniach taktycznych z wojskami stosujemy w zasadzie dwa rodzaje pozorowania.

Pierwszy rodzaj stanowi pozorowanie naturalne, polegające na faktycznej działalności bojowej każdej ze stron ćwiczących /np. w ćwiczeniach dwustronnych każda z ćwiczących stron prowadzi działalność rozpoznawczo-dywersyjną i bojową wszystkimi posiadanymi siłami i środkami/.

Drugi rodzaj - to pozorowanie inspirowane i kierowane przez kierownictwo ćwiczenia. Ten rodzaj pozorowania znajduje zastosowanie zarówno w ćwiczeniach jednostronnych, jak i dwu-

stronnych, ponieważ może dotyczyć działań wyższego szczebla lub sąsiadów. Będący do dyspozycji kierownictwa ćwiczenia pododdział /oddział/ pozoracji realizuje wtedy różne przedsięwzięcia na korzyść raz jednej, a raz drugiej strony lub tylko i wyłącznie dla jednej z ćwiczących stron.

Najpełniejszy zakres osiąga pozorowanie pola walki w ćwiczeniach jednostronnych, ponieważ pozoruje się w nich obecność nieprzyjaciela /jego ugrupowanie i wszechstronną działalność, tzn. stan osobowy, środki ogniowe, sprzęt bojowy oraz wszelkie możliwe formy oddziaływania na nasze wojska/. Ponadto w ćwiczeniach tych mogą także być pozorowane działania sąsiadów lub przedsięwzięcia realizowane przez wyższy szczebel dowodzenia /przełożonego/, na przykład: kontrataki, uderzenia jądrowe lub lotnicze oraz ogień piechoty, artylerii i czołgów.

W ćwiczeniach dwustronnych zakres pozorowania jest znacznie mniejszy, gdyż sytuacje bojowe na polu walki zależą tu od faktycznego działania ćwiczących stron. W zasadzie w ćwiczeniach takich pozoruje się tylko działalność elementów nie biorących udziału w ćwiczeniu. Mogą to być między innymi: wsparcie lotnicze, uderzenia jądrowe, ogień artylerii, desanty taktyczne, zakłócenia w pracy łączności radiowej, a także oddziaływanie propagandowe. Pozorowanie realizuje się w rejonach jednej i drugiej strony, zgodnie z ich decyzją i wytycznymi kierownictwa ćwiczenia. Warunkiem skuteczności oddziaływania pozoracji na ćwiczących jest ilość i jakość posiadanych sił i środków imitujących pole walki, a także ich ruchliwość oraz realność i różnorodność form oddziaływania. Jeśli zaś chodzi o efektywność szkoleniową użytych środków pozoracji, to jest ona ściśle uzależniona od stopnia skoordynowania działania tych środków

z taktyczną stroną ćwiczenia. Na przykład pozorując wybuch bomby /miny/ jądrowej należy pokazać wojskom nie tylko sam wybuch /efekt wzrokowy/, ale również jego następstwa, a więc pożary, zniszczenia i skażenia terenu. Ćwiczące wojska muszą także odczuć skutki wybuchu, tzn. ponieść straty w ludziach, sprzęcie i uzbrojeniu, co w rezultacie powinno skłonić dowódców ćwiczących pododdziałów /oddziałów/ do powzięcia decyzji o wykorzystaniu skutków wykonanego wybuchu lub likwidowaniu tych skutków.

W podręczniku rozpatruje się tylko drugi rodzaj pozorowania, tj. pozorowanie inspirowane i kierowane przez kierownictwo ćwiczenia. Realizują je pododdziały /grupy żołnierzy/ różnych rodzajów wojsk /i służb/, łączone w zależności od potrzeb w większe pododdziały /a nawet oddziały/. Pododdziały /oddziały/ pozoracji przyjmują taką strukturę organizacyjną, jaka, z jednej strony, uwzględnia istniejącą organizację mniejszych pododdziałów czy grup żołnierzy, z których zostały one utworzone, z drugiej zaś i głównie - odpowiada potrzebom realizacji zamiaru ćwiczenia.

Organizowane do pozorowania pola walki pododdziały /oddziały/ wyposaża się w odpowiedni sprzęt techniczny oraz uzbrojenie i środki do imitowania ognia, jak: imitatory uderzeń jądrowych, amunicji ćwiczebnej /ślepej/, petardy, miny, materiały wybuchowe i zapalające środki chemiczne, rakiety oświetleniowe, figury bojowe, makiety sprzętu i uzbrojenia oraz radiostacje i rozgłośnie elektroakustyczne. Wybór technicznych środków pozorowania w celu imitacji środków ogniowych nieprzyjaciela powinien umożliwiać ćwiczącym określenie rodzaju strzelającej lub użytej broni /np. karabin, działo, bomba itp./.

Podczas organizowania ćwiczeń bardzo ważne znaczenie ma odpowiednie ustalenie stanu i składu organizacyjnego oraz wszechstronne przygotowanie pododdziału /oddziału/ wyznaczonego do pozorowania działań wojsk i warunków współczesnego pola walki.

Wielkość pododdziału /oddziału/ pozoracji, jego skład organizacyjny oraz wyposażenie w środki pozoracji, uzbrojenia, transportu i łączności uzależnione są od rodzaju ćwiczenia i zagadnień szkoleniowych, warunków terenowych i zakresu planowanego pozorowania pola walki, a także od szczebla dowodzenia, na jakim odbywać się będzie ćwiczenie. W przeciętnych warunkach stosunek stanu osobowego pozoracji do ćwiczących powinien zamykać się w granicach 1:3.

W skład pododdziału /oddziału/ pozoracji mogą wchodzić: piechota, artyleria, czołgi, pododdziały łączności, rozpoznawcze, powietrznodesantowe i lotnictwa oraz saperów i chemiczne. W ćwiczeniach taktycznych z wojskami, zwłaszcza na niższych szczeblach, przyjmuje się zasadę, że pododdziały /środki ogniowe/ pozorują:

- drużyna piechoty /ze środkami wzmocnienia/ - pluton piechoty nieprzyjaciela;

- pluton piechoty /ze środkami wzmocnienia/ - kompanię piechoty;

- kompania piechoty /ze środkami wzmocnienia/ - batalion nieprzyjaciela;

- batalion piechoty /ze środkami wzmocnienia/ - brygadę zmechanizowaną;

- dwa działa - baterię artylerii.

Taka liczebność pododdziału pozoracji uwarunkowana jest tym, że powinien być on ugrupowany w dwa lub trzy rzuty celem zapewnienia ciągłości pozorowania oraz kolejnego obsadzenia

poszczególnych punktów oporu lub obiektów pozoracji.

Najczęściej dla zapewnienia sprawnego i ciągłego pozorowania ćwiczących wojsk własnych i nieprzyjaciela, a zwłaszcza działań wojsk szczebla wyższego niż ćwiczący, pododdział /oddział/ pozoracji dzielimy na samodzielne grupy operujące w poszczególnych rejonach lub na rubieżach w kolejnych etapach ćwiczenia. Do grup tych włącza się również saperów, żołnierzy z pododdziałów chemicznych, łączności owców, pododdziały lotnictwa itp. Są to najczęściej grupy imitujące:

- punkty oporu /obsadzone i bronione/;
- przeciwdziałanie nieprzyjaciela /kontrataki/;
- wybuchy jądrowe;
- uderzenia lotnictwa;
- ogień wojsk rakietowych i artylerii;
- przedsięwzięcia inżynieryjne nieprzyjaciela /niszczenia, minowanie/;
- działania wojsk chemicznych nieprzyjaciela;
- zakłócenia radioelektroniczne i dezinformację;
- oddziaływanie propagandowo-psychologiczne /ulotki, rozgłośnie elektroakustyczne itp./.

Rodzaj, skład i liczba wyżej wymienionych grup imitacji nie są stałe. Zależą one od szczebla ćwiczącego oddziału oraz rodzaju i zakresu przedsięwzięć planowanego pozorowania. Odpowiednią decyzję podejmuje kierownik ćwiczenia. Poza tym do pozorowania ognia wykonywanego na żądanie ćwiczących przygotowuje się ruchome grupy pozoracji. Dysponuje nimi pomocnik kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji lub kierownik ćwiczenia. W niektórych ćwiczeniach mogą być ponadto tworzone inne grupy pozoracji, na przykład grupa desantowa i grupa minowania spe-

cjalnego /min jądrowych/. Każda pozycja /rubież/ lub obiekt pozoracji ma wyznaczonego odpowiedzialnego dowódcę, któremu do pomocy przydziela się niekiedy odpowiednią liczbę posterunków ochronnych.

Cały stan osobowy pododdziału /oddziału/ pozoracji powinien być oznaczony specjalnymi środkami /np. niebieskimi opaskami na hełmach lub rękawach mundurów oraz niebieskimi znakami na wozach bojowych i pojazdach mechanicznych/. Oznaczenia te powinny być z daleka dobrze widoczne i znane wszystkim uczestnikom ćwiczenia.

Całością wydzielonych do pozoracji sił i środków kieruje pomocnik kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji. Jest nim z zasady oficer ogólnowojskowy. W ćwiczeniach organizowanych na szczeblu pułk - dywizja pomocnik kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji może mieć do pomocy oficerów z różnych rodzajów wojsk i służb, którzy sprawują techniczny nadzór nad przygotowaniem do pozoracji pododdziałów lub wykonywaniem prac specjalnych.

Oprócz wyżej omówionych elementów, na sprawność i skuteczność pozorowania pola walki rzutują takie czynniki, jak: nieprzerwana łączność kierownictwa ćwiczenia z rozjemcami oddziałowo-terenowymi, wyposażenie sił pozoracji w potrzebne środki, sprawność wykorzystywanego sprzętu i uzbrojenia, odpowiednie przygotowanie terenu i wyszkolenie stanu osobowego oraz właściwa koordynacja działań pozoracji z pracą rozjemców w celu dokładnego uwzględnienia decyzji ćwiczących dowódców i działań stron.

W celu odpowiedniego przygotowania stanu osobowego pododdziału /oddziału/ wyznaczonego do pozorowania pola walki podczas ćwiczeń, oraz zapoznania go z terenem przyszłych

działań pomocnik kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji organizuje rekonesans terenu. W czasie rekonesansu prowadzi się szczegółowy instruktaż z dowódcami pododdziałów /grup/ pozoracji.

W rekonesansie i instruktażu powinni obowiązkowo uczestniczyć wszyscy dowódcy pododdziałów pozorujących lub grup imitujących. Celem rekonesansu jest zapoznanie się ich z konkretnymi warunkami terenowymi w miejscach urządzenia pól ogniowych pozorujących ogień artylerii, uderzenia jądrowe lub lotnicze itp. W czasie rekonesansu ustala się także wszystkie szczegóły dotyczące pozorowania na poszczególnych rubieżach /pozycjach, obiektach/, tzn. usytuowanie pozycji i punktów oporu, obiekty do niszczeń, pola ognia oraz miejsca wybuchów jądrowych, uderzeń lotnictwa i stosowania środków chemicznych. Ponadto określa się: granice pasów bezpieczeństwa, punkty kierowania, szczególne środki ostrożności /liczbę i miejsce rozmieszczenia posterunków itp./, siły i środki pozoracji, czas pozorowania, umowne sygnały do utrzymywania łączności dowodzenia, a także sposób przechodzenia grup pozoracji na następną rubież /obiekt/ pozorowania. Jeśli w skład elementów pozoracji na jednej rubieży /w obiekcie/ wchodzą pododdziały lub grupy z różnych rodzajów wojsk, to należy wyznaczyć osobę /dowódcę/ odpowiedzialną za organizację i realizację całości pozorowania. Po omówieniu wszystkich szczegółów dotyczących pozorowania na danej rubieży /w obiekcie/ pomocnik kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji powinien sprawdzić, jak zrozumiał jego intencje i swoje zadanie dowódca pozoracji danej rubieży /obiektu/.

Po przeprowadzeniu rekonesansu i instruktażu w terenie oraz postawieniu zadań podległym dowódcom pododdziałów pomocnik kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji opracowuje pełną doku-

mentację pozorowania pola walki /dokonuje ewentualnej korekty w opracowanym już w ogólnym zarysie planie działania pozoracji/ i organizuje odpowiednie szkolenie całego stanu osobowego pozoracji. Podstawę do przeprowadzenia szkolenia stanowią wytyczne kierownika ćwiczenia.

Treścią szkolenia sił pozoracji pola walki powinno być teoretyczne omówienie zasad bezpieczeństwa w połączeniu z praktycznym pokazem właściwego wykonywania czynności związanych z pozorowaniem. Na zakończenie szkolenia należy przeprowadzić trening dla sprawdzenia działania pozoracji w niektórych fragmentach ćwiczenia /np. podczas przygotowywania ogniowego natarcia, wycofywania się na kolejną rubież obrony itp./. W czasie treningu mogą też być przerobione wszystkie czynności przewidziane w planie działania pozoracji. Ponadto w czasie treningu kontroluje się sprawność systemu dowodzenia oraz przestrzeganie w praktyce ustalonych środków ostrożności i zasad bezpieczeństwa.

Szkolenie i przygotowanie pododdziałów /oddziału/ pozoracji należy zakończyć na parę dni przed rozpoczęciem ćwiczenia. Fakt przeszkolenia oraz zapoznania całego stanu osobowego pododdziału /oddziału/ pozoracji z przepisami bezpieczeństwa odnotowuje się w rozkazie dziennym tej jednostki, z której wyznaczono żołnierzy do pozoracji, oraz w dziennikach lekcyjnych dowódców plutonów.

Następnie pomocnik kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji zapewnia terminowe dostarczenie zapotrzebowanych środków i materiałów służących do pozorowania pola walki, a także dopilnowuje właściwego przygotowania terenu przyszłych działań pozoracji.

Przedstawione wyżej czynności oraz kolejność ich wykonywania składają się tylko na jeden z możliwych wariantów. W każdej konkretnej sytuacji kierownictwo ćwiczenia kieruje się faktycz-

nymi potrzebami oraz realnymi możliwościami zorganizowania pozoracji pola walki.

8. Przygotowanie szkolonych do ćwiczenia

Podstawą przygotowania się szkolonych do ćwiczenia są plan szkolenia na dany rok szkolny oraz rozkaz organizacyjny dotyczący organizacji danego ćwiczenia. Przygotowanie do ćwiczenia nie może jednakże zakłócać toku normalnego szkolenia i prowadzić do przeładowania bieżących zajęć zagadnieniami związanymi z tematem planowanego ćwiczenia. Trzeba także nadmienić, że pośrednie przygotowanie szkolonych do ćwiczenia odbywa się w ramach bieżącego szkolenia oficerów, sztabów i wojsk.

Sposób i treść przygotowania w każdym konkretnym wypadku zależy od: czasu, którym dysponuje związek taktyczny /oddział, pododdział/, poziomu wyszkolenia oficerów, sztabów i wojsk oraz od rodzaju i celów szkoleniowych danego ćwiczenia. Zasadniczym zaś celem poczynań w tym zakresie jest przygotowanie całego stanu osobowego szkolonych do właściwego wykonywania swoich obowiązków funkcyjnych w czasie ćwiczenia. Należy podkreślić, że bezpośrednie przygotowywanie szkolonych może się odbywać jedynie wówczas, gdy ćwiczącym jest znany termin planowanego przez przełożonych ćwiczenia. Może bowiem mieć miejsce przypadek, że trzymanie przez przełożonego zamiaru prowadzenia ćwiczenia w tajemnicy w związku z planowaniem sprawdzenia gotowości alarmowej uniemożliwi szkolonym dodatkowe przygotowanie się do konkretnego ćwiczenia.

Przygotowanie ćwiczących polega na organizowaniu samokształcenia oraz przeprowadzeniu z całym stanem osobowym /zwłaszcza szeregowców/ pogadanek /odpraw/ dotyczących zacho-

wania warunków bezpieczeństwa, przestrzegania tajemnicy wojskowej, przepisów regulaminów i zasad porządku wojskowego. Oddzielne zagadnienie stanowi przygotowanie mechaników-kierowców pojazdów mechanicznych.

się szkolonych do ćwiczenia

W toku przygotowania kontroluje się stan uzbrojenia, sprzętu bojowego, środków łączności i transportu oraz innych środków zabezpieczenia materiałowo-technicznego. Radiotelegrafiści oraz wszyscy oficerowie powinni odbyć trening pracy na radiostacjach w warunkach działania zakłóceń radiowych i nabrać wprawy w ich usuwaniu. W zakres przygotowania wchodzi także oznaczenie sprzętu bojowego, uzbrojenia, wozów bojowych, pojazdów mechanicznych itd. nakazanymi w rozkazie organizacyjnym umownymi znakami.

Sprawdzenie przygotowania do ćwiczenia odbywa się zazwyczaj w terminie wyznaczonym w rozkazie organizacyjnym, jeżeli kierownik ćwiczenia nie zarządzi inaczej.

Przygotowanie się szkolonych do ćwiczenia grupowego polega na przygotowaniu się do każdego zajęcia oddzielnie, w zależności od jego tematu i zadania, jakie zostało postawione w założeniu dla ćwiczących. Zgodnie z istotą i celem ćwiczenia grupowego wszyscy szkoleni przygotowują się do udziału w poszczególnych zajęciach w jednej i tej samej roli.

ROZDZIAŁ VII

PROWADZENIE ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

Po zakończeniu wszystkich prac organizacyjnych oraz skontrolowaniu gotowości ćwiczących i aparatu kierowniczo-rozjemczego, kierownictwo ćwiczenia - zgodnie z planem - przystępuje do prowadzenia ćwiczenia. W związku z tym, że prowadzenie każdego z poszczególnych rodzajów ćwiczeń taktycznych ma pewną specyfikę, rozpatruje się je oddzielnie.

1. Zasady prowadzenia ćwiczeń taktycznych z wojskami

Ćwiczenia taktyczne z wojskami rozpoczynają się od alarmu /najczęściej/ lub po osiągnięciu przez szkolonych położenia wyjściowego w myśl otrzymanego uprzednio założenia.

Kierownictwo i rozjemcy przybywają do ćwiczących bezpośrednio przed ogłoszeniem alarmu lub po zajęciu przez nich położenia wyjściowego do ćwiczenia zgodnie z otrzymanym zawczasu założeniem. W wypadku ogłoszenia alarmu rozjemcy kontrolują jego przebieg i meldują o nim swoim przełożonym, a główny /starszy/ rozjemca - kierownikowi ćwiczenia.

Oddziały i pododdziały wychodzące z chwilą zarządzenia alarmu do rejonu ześrodkowania /alarmowego/ lub do rejonu wyjściowego do ćwiczenia zajmują go zgodnie z sytuacją taktyczną, obowiązującymi normami taktycznymi oraz decyzjami ćwiczących dowódców lub kierownika ćwiczenia.

Członkowie aparatu kierowniczo-rozjemczego powinni już od początku ćwiczenia wprowadzić ćwiczących w sytuację bojową. Stwarzane sytuacje muszą być odbiciem rzeczywistych warunków, w których jednostka opuszcza garnizon /miejsce postoju/ wychodząc do rejonu alarmowego bądź zajmując położenie wyjściowe do ćwiczenia zgodnie z ustaleniami zawartymi w założeniu.

W ćwiczeniach poprzedzonych powołaniem rezerwy osobowej rozjemcy zwracają uwagę na równoczesne kierowanie mobilizacją i dowodzenie wojskami, oraz na stan wyszkolenia, przygotowanie sprzętu bojowego i zorganizowanie działań bojowych.Uwagę rozjemców należy też skierować na stwarzanie sytuacji pozwalającej na lepsze zgrywanie sztabu oraz kształtowanie nawyków i umiejętności dowodzenia w tym trudnym okresie.

Czas postawienia zadań bojowych dowódcom ćwiczących stron może być różny. Jeżeli przewidziane jest postawienie zadań na początku ćwiczenia, to dokonuje się tego w momencie ogłoszenia alarmu lub po zajęciu przez ćwiczących nakazanych rejonów ześrodkowania /alarmowych/. Zadania można także postawić po osiągnięciu przez szkolonych położenia wyjściowego zgodnie z wydanymi im uprzednio założeniami. Niezależnie od zadań mogą być ćwiczącym podawane wiadomości uzupełniające oraz wręczane dodatkowo inne dokumenty, w szczególności dotyczące działania rodzajów wojsk i służb. W postawionych zadaniach podaje się obowiązkowo czas meldowania decyzji.

Dalszy tok ćwiczenia uzależnia się od decyzji dowódców /dowódcy/ ćwiczących stron /ćwiczącej strony/ i działania wojsk.

W toku ćwiczenia kierownictwo i rozjemcy nie tylko powinni kontrolować szkolonych, lecz również zapoznawać się dokładnie z podejmowanymi przez nich decyzjami, analizować szczegółowo ich wnioski i propozycje oraz studiować przedstawione kalkulacje i dążyć do podniesienia poziomu wyszkolenia ćwiczących. Obserwacji i ocenie podlega wreszcie sposób organizowania działań, a także działanie wojsk jako rezultat i kryterium prawidłowości powziętych decyzji. Działalność rozjemców nie może jednak polegać na wykonywaniu za szkolonych ich obowiązków.

hamowałoby to bowiem ich inicjatywę i samodzielność.

Szczególną uwagę należy zwrócić na rozpoznanie. Działania pododdziałów rozpoznawczych i uzyskiwanie przez nie potrzebnych danych, dbałość ich składu osobowego o sprzęt rozpoznawczy i właściwe jego zastosowanie, a także sposób wykorzystywania wyników działalności rozpoznawczej przez dowódcę i sztab muszą stanowić zasadniczą podstawę do przyznawania powodzenia ćwiczącym, a w konsekwencji-do oceny ćwiczenia.

Duże znaczenie ma także merytoryczna ocena możliwości, sił, sposobów, czasu, terenu i skutków działania przeciwnika, a zwłaszcza jego obrony przeciwpancernej. Sposób rozwiązania tego problemu nie może ujść uwagi rozjemców. Powinien on stanowić jedną z podstaw do oceny działania szkolonych.

We wszystkich ćwiczeniach z wojskami, bez względu na ich szczebel, rozjemcy muszą zwracać uwagę na działanie małych pododdziałów poszczególnych rodzajów wojsk i służb. Ich działalność wpływa na wykonanie zadania przez wszystkich ćwiczących.

W zależności od tematu i treści ćwiczenia mogą zaistnieć sytuacje zmuszające wojska do prowadzenia uporczywych działań obronnych, organizowanych w ograniczonym czasie i w styczności z nieprzyjacielem, w celu skanalizowania jego działań, zadania strat i załamania natarcia oraz stworzenia własnym wojskom możliwości przejścia do zdecydowanego natarcia. Rozjemcy w tych sytuacjach zwracają uwagę na właściwe organizowanie systemu ognia, zapór inżynieryjnych i obrony oraz dokładne przygotowanie wszystkich przedsięwzięć, włącznie z rozmieszczeniem poszczególnych środków ogniowych.

W wypadku powzięcia przez szkolonych niezbyt uzasadnionej decyzji, której w pierwotnej wersji nie należy zatwierdzić,

celowo jest zmusić /pośrednio/ ćwiczących do wszechstronniejszej i głębszej analizy położenia oraz zmiany niesłusznego postępowania, podając im w tym celu przede wszystkim dodatkowe dane. Dane te mogą, między innymi, dotyczyć: wyników uzyskanych przez stronę przeciwną, strat we własnym stanie osobowym i sprzęcie bojowym, przedsięwzięć realizowanych przez dowódcę wyższego szczebla sąsiadów itp. Ukierunkowanie /skorygowanie/ decyzji ćwiczących można również osiągnąć przez spowodowanie uzupełniających działań pozoracji pola walki.

W wypadku powzięcia zupełnie niesłusznej decyzji, nie zapewniającej wykonania zadania lub naruszającej warunki bezpieczeństwa, kierownik ćwiczenia /rozjemcy/ powinien w roli wyższego dowódcy dokonać odpowiednich poprawek i uzupełnień. Jednakże może to mieć miejsce tylko w wyjątkowych wypadkach.

Czas i sposób wysłuchiwania decyzji szkolonych mogą być różne. Decyzji dowódców stron z zasady wysłuchuje kierownik ćwiczenia w obecności głównych /starszych/ rozjemców na początku ćwiczenia, a także przy rozwiązywaniu ważnych problemów /zagadnień/ taktycznych. W wypadku gdy czasu jest [illegible] niewiele, kierownik ćwiczenia może wysłuchać tylko decyzji dowódcy jednej ze stron. Decyzji szkolonych drugiej strony wysłuchuje wtedy główny /starszy/ rozjemca /meldując następnie jej treść kierownikowi ćwiczenia osobiście lub przez radio/.

Decyzje dowódców obydwu stron konfrontuje się, analizuje i ocenia oraz na tej podstawie /i na podstawie szeregu innych czynników/ ustala się kolejną sytuację, przyznając powodzenie jednej ze stron.

Przyznając powodzenie jednej ze stron kierownik ćwiczenia powinien brać pod uwagę takie czynniki, jak: szybkość oceny

sytuacji i wypracowania decyzji; właściwe zorganizowanie i skuteczne prowadzenie rozpoznania; realność decyzji /w tym uzasadnione przewidywania, wszechstronność, stanowczość i inicjatywę/; odpowiednie wykorzystanie broni masowego rażenia i skutków jej użycia; prawidłowość działania wojsk; przewagę sił; gotowość do wykonania zadania /realizacji decyzji/ i szereg innych, omówionych już wcześniej czynników odgrywających istotną rolę.

Po ustaleniu /wypracowaniu i opracowniu/ kolejnej sytuacji przekazuje się jak najszybciej rozjemcom wszelkie dane dotyczące jej treści. Jako uzupełnienie podaje się: krótką charakterystykę i ocenę działań wojsk obu stron; ogólne rubieże, do których można doprowadzić wojska; warunki zapewniające dynamizowanie się sytuacji; ogólne straty obu stron; ewentualne wskazówki dla grup pozoracji pola walki; siły i środki użyte przez dowódcę wyższego szczebla oraz inne dane dotyczące pracy kierownictwa i rozjemców w określonej sytuacji. Tak szczegółowe dane zapewniają uzasadnienie decyzji kierownictwa dotyczącej przyznania powodzenia jednej ze stron, a kolejne rozpatrywanie wszystkich czynników odgrywających rolę w ocenie obu stron zapewni tej decyzji obiektywność.

Ogólną sytuację stworzoną przez kierownictwo precyzują rozjemcy, ustalając szczegóły na podstawie aktualnego położenia elementów ugrupowania bojowego ćwiczących, uzyskanych przez nich wiadomości o nieprzyjacielu, działań sąsiadów itp. Szczegóły te uzupełnia się po postawieniu zadań przez szkolonych dowódców, ponieważ muszą one być uwzględnione w kolejnej sytuacji.

W dwustronnym ćwiczeniu taktycznym z wojskami - z uwagi na to, że działania mają charakter ciągły i odbywają się bez skoków w czasie operacyjnym /tak jak w realnej sytuacji bojowej/

praca rozjemców przybiera najtrudniejszą formę i jest bardzo odpowiedzialna. Niezbędne jest, aby praca ta przebiegała szybko i wykluczała czy ewentualnie ograniczała do minimum wszelkie przerwy w działaniu dowódców, sztabów i pododdziałów. W tym celu wszyscy rozjemcy nie biorący udziału w konfrontacji aktywizują szkolonych podając im dodatkowe wiadomości o charakterze lokalnym; właśnie to zapewnia ciągłość działań.

W celu stworzenia pouczającej sytuacji ćwiczebnej kierownictwo i rozjemcy, zorientowani na bieżąco w położeniu, powinni się wzajemnie informować o działaniu wojsk, porównywać działania obu stron i wspólnie ustalać kolejne położenia.

Wszystkie wiadomości podawane ćwiczącym powinny wynikać z działań stron. Następnie mogą to być tylko te wiadomości, których szkoleni w sytuacjach ćwiczebnych uzyskać nie mogą, a mogliby zdobyć je w normalnych warunkach bojowych. Wszystkie dane pochodzące z wyższego szczebla podaje się szkolonym różnymi kanałami, tak jakby to miało miejsce na rzeczywistym polu walki. Zarówno wiadomości, jak i zarządzenia oraz rozkazy dowództwa i sztabu przekazuje się drogą służbową. Zapewnia to między innymi zbliżenie warunków ćwiczebnych do warunków panujących na rzeczywistym polu walki.

Odpowiedzialną rolę w rozgrywaniu poszczególnych sytuacji spełniają rozjemcy terenowi lub oddziałowo-terenowi[19]. Działając w wyznaczonych rejonach i dysponując siłami i środkami pozoracji pola walki mogą oni zatrzymywać wojska lub przyznawać im powodzenie, zwracając szczególną uwagę na działanie organów rozpoznawczych i pododdziałów czołowych.

---

19 W wypadku połączenia aparatu rozjemców oddziałowych z aparatem rozjemców terenowych praktykuje się określenie: rozjemcy oddziałowo-terenowi.

Aby ćwiczący nie lekceważyli pozoracji, należy szeroko stosować działania rozpoznawczo-dywersyjne przeciwnika. Stwarza to elementy rzeczywistego zagrożenia ćwiczących, które zmusza ich do pełnego realizowania zasad zabezpieczenia bojowego i zachowania w tajemnicy swych przedsięwzięć. Siłami i środkami pozoracji rozjemcy powinni również w maksymalnym stopniu ograniczać ćwiczącym swobodę działania i nie dopuszczać do osiąghia przez nich łatwych efektów - zwycięstw.

W działaniu pozoracji należy główny nacisk położyć na pozorowanie środków walki przeciwnika, gdyż z tego wynikają konkretne zadania dla pododdziałów /organów/ rozpoznawczych, zaś na podstawie otrzymanych od nich informacji ćwiczący dowódcy mogą podejmować decyzje o prowadzeniu walki z przeciwnikiem. Dlatego też pozoracja powinna działać zgodnie z zasadami taktyki przeciwnika oraz decyzjami ćwiczących dowódców i wynikającymi z nich faktycznymi działaniami wojsk własnych. W żadnym wypadku nie należy pozorować pola walki tylko dla uzyskania efektów czysto wzrokowych lub dźwiękowych. W razie braku reakcji ze strony ćwiczących na działania pozoracji powinni oni być karani przez rozjemców "zadaniem" strat w stanie osobowym, sprzęcie, uzbrojeniu i wyposażeniu lub nieprzyznaniem powodzenia w terenie. W ten sposób zapewnia się realność rozgrywanych sytuacji, uczy ćwiczących nielekceważenia przeciwnika oraz wyrabia w nich przekonanie, że w przyszłej walce często trzeba będzie walczyć w niepełnym składzie, z brakami w sprzęcie i uzbrojeniu oraz że zwycięstwo nad nieprzyjacielem osiąga się dzięki śmiałym, zaskakującym, a nawet ryzykownym decyzjom i działaniom. Rozjemcy oddziałowi muszą także zwracać uwagę na uwzględnienie gotowości do działań tych środków ogniowych, których ogień ma być pozorowany.

Do czasu podejścia pododdziałów do rubieży /rejonu/ działania rozjemcy terenowi powinni uwzględnić decyzje i rozkazy dowódców dotyczące działań pododdziałów obu stron na nadzorowanych przez siebie kierunkach, a następnie wspólnie z rozjemcami oddziałowymi tych stron sprecyzować koncepcję rozegrania walki. Z chwilą rozpoczęcia rozgrywki rozjemcy terenowi ustalają położenie wojsk i sposób wykonania przez nie zadań, zajmując w tym celu najdogodniejsze punkty obserwacyjne.

Rozjemca terenowy jest w pełni odpowiedzialny za właściwe rozegranie walki i bezpieczeństwo na swoim odcinku /w swoim rejonie/, a ponadto - w porozumieniu z kierownikiem pozoracji - kieruje on użyciem środków pozoracji pola walki na tym odcinku /w tym rejonie/.

W wypadku gdyby ćwiczący wyszli na kierunki nie obsadzone przez rozjemców terenowych albo gdyby rozjemcy terenowi nie byli w stanie przejąć rozgrywki, wówczas działania stron rozgrywają samodzielnie rozjemcy oddziałowi, odpowiednio do stworzonej sytuacji i decyzji dowódców.

Podstawą rozgrywania działań powinna być zawsze obiektywna ocena pracy szkolonych.

Zgodnie z ustalonymi zasadami rozjemcy nie mogą wywierać bezpośredniego wpływu na przebieg pracy ćwiczących dowódców lub sztabów. Niemniej mają oni pełne prawo aktywnego włączania się w tok ćwiczenia i nawet narzucania swojej woli szkolonym wtedy, gdy ich posunięcia prowadzą do strat materialnych, są sprzeczne z przyjętymi zasadami /względy bezpieczeństwa/ lub uniemożliwiają realizację celów szkoleniowych. Zdarzają się jednak wypadki, że rozjemcy, opacznie rozumiejąc zalecenie niewpływania na przebieg ćwiczenia /albo nie zdając sobie w pełni sprawy ze swoich obowiązków/, rezygnują z wszelkiej

ingerencji w poczynania ćwiczących, nie stwarzają żadnych pouczających sytuacji ani nie wykorzystują możliwości spotęgowania aktywności ćwiczących dowódców lub sztabów. Dlatego podkreśla się konieczność popierania inicjatywy, nowatorstwa i aktywności ćwiczących w rozwiązywaniu przez nich poszczególnych problemów taktycznych.

W działalności na przykład rozjemców terenowych zazwyczaj dotychczas stwierdzano: po pierwsze, zbyt mechaniczne zatrzymywanie pododdziałów na określonej rubieży, bez podawania faktycznej przyczyny /w tych warunkach dowódcy pododdziałów i oddziałów nie orientując się w przyczynach zatrzymania wojsk nie mogli wpływać na przebieg wypadków/; po drugie, nieuwzględnianie w swych rozstrzygnięciach decyzji stron ćwiczących oraz opinii i poglądów rozjemców oddziałowych.

Ważnym zagadnieniem w dwustronnych ćwiczeniach taktycznych z wojskami jest określenie i oznaczenie wyników pozorowanego ognia. Szkoleni zobowiązani są do określenia środków ogniowych, intensywności ich działania oraz rozlokowania stanowisk ogniowych nieprzyjaciela. Rozjemca natomiast - w porozumieniu z rozjemcą przeciwnej strony - podaje ćwiczącym cel i wyniki ognia.

Po upozorowaniu własnego wybuchu jądrowego należy zwrócić szczególną uwagę na reakcję dowódców, sztabów i pododdziałów, sposób wykorzystania skutków uderzenia oraz sposób działania w rejonie wybuchu. Gdy zachodzi tego konieczność, rozjemcy precyzują punkt zerowy, siłę i rodzaj wybuchu, promień rażenia i ustalają w terenie jego skutki.

W wypadku pozorowania wykonania uderzenia jądrowego przez nieprzyjaciela konieczne jest, aby ocena wyników tego

uderzenia była przeprowadzona przez szkolonych. W rejonach pozorowanego wybuchu rozjemcy powinni śledzić przedsięwzięcia dowódców i sztabów mające na celu zabezpieczenie działań bojowych wojsk. Główną uwagę należy zwrócić na sposób łączenia realizacji zadań bojowych z likwidacją skutków uderzenia.

Niemniej ważną czynnością rozjemców jest umiejętne rozegranie sytuacji, w której nastąpiło starcie pododdziałów obu ćwiczących stron i w związku z tym ma miejsce wycofywanie się wojsk jednej z nich.

Wycofywanie się broniących wojsk wobec pomyślnego przebiegu działań wojsk nacierających należy - w zależności od sytuacji - przeprowadzać różnie. Można je na przykład realizować po wybuchu jądrowym wykonanym w rejonie broniących się wojsk lub w wyniku decyzji ćwiczącego dowódcy czy też rozkazu wyższego przełożonego o przejściu do działań opóźniających. W boju spotkaniowym można z kolei dopuścić przekroczenie przez wojska osiągające powodzenie wojsk drugiej strony, zwracając szczególną uwagę na zachowanie warunków bezpieczeństwa.

Jednym z warunków efektywnego wpływu kierownictwa i rozjemców na przebieg ćwiczenia jest właściwe określenie strat. Przy określaniu strat rozjemca zobowiązany jest ustalić ich wysokość, jakość i przyczynę. Do najbardziej charakterystycznych przyczyn strat można zaliczyć: niedostateczne zabezpieczenie przesuwających się wojsk /w marszu, pościgu/ ogniem wszystkich rodzajów broni; niewłaściwe prowadzenie rozpoznania i maskowania; zbytnie zagęszczenie wojsk /elementów ugrupowania bojowego/; powstawanie zatorów /szczególnie na przeprawach, przy przechodzeniu przez cieśniny i wąwozy/; błędy popełniane podczas działań przez ćwiczących itp.

Do oceny strat nie można podchodzić szablonowo. Każde ich stwierdzenie u szkolonych powinno być wynikiem oddziaływania na nich środkami strony przeciwnej. Dlatego też zanim określi się straty i wycofa z walki dany stan osobowy i sprzęt bojowy, należy ustalić działania strony przeciwnej.

Na straty w składzie osobowym składają się: "zabici", "ranni", "porażeni" i "zaginieni bez wieści". Straty w sprzęcie bojowym /uzbrojeniu/ dzielą się na bezpowrotne i dające się zlikwidować w wyniku remontu /kapitalnego, średniego, bieżącego/.

Oceny strat dokonują rozjemcy przy dowódcach związków taktycznych /oddziałów, pododdziałów/ oraz szefach rodzajów wojsk i służb. Przy określeniu strat bierze się pod uwagę wyniki wzajemnego oddziaływania stron, uwzględniając przy tym potrzebę stwarzania dowódcom i sztabom warunków do nabywania praktyki w organizowaniu odtwarzania gotowości bojowej oddziałów /pododdziałów/, a jednostkom tyłowym - w organizowaniu przeprowadzenia remontów, udzielaniu pomocy medycznej itp.

Straty poniesione na skutek uderzeń jądrowych ustalają w zasadzie rozjemcy terenowi, a dane o nich przekazują rozjemcom oddziałowym. Sposób wycofywania z walki całych oddziałów /pododdziałów/ - od kompanii /baterii/ wzwyż - określa kierownik ćwiczenia.

Czas wyłączenia z walki uszkodzonego sprzętu bojowego ustala się uwzględniając normy czasu niezbędnego na doprowadzenie go po zadaniu strat do stanu sprawności technicznej. Dokonywanie remontów i likwidacji strat powinno być kontrolowane przez rozjemców.

Szczegółowe zasady określania strat przez rozjemców zostały przedstawione w załączniku 53.

Skład osobowy wycofany z walki przekazuje się specjalnie wyznaczonym oficerom lub szefom kompanii. Po poddaniu go odpowiednim zabiegom lub na zarządzenie głównego /starszego/ rozjemcy /kierownika ćwiczenia/ cały skład osobowy i sprzęt bojowy powracają do swoich lub innych pododdziałów jako uzupełnienie.

Zasady rozgrywania działań bojowych /poszczególnych sytuacji/ w nocy z reguły niczym się nie różnią od omówionych wyżej zasad prowadzenia ich w dzień. Jednakże w warunkach nocnych nawet przy zastosowaniu nowoczesnych środków noktowizyjnych i oświetleniowych możliwości dowódców i sztabów w zakresie obserwacji pola walki są ograniczone.

Nie należy jednak z tego powodu uchylać się od stwarzania skomplikowanych sytuacji taktycznych, a szkoleni dowódcy, wykorzystując wszystkie możliwe środki, powinni żądać od pododdziałów zdecydowanych i śmiałych działań.

W czasie rozgrywania działań nocnych, a zwłaszcza zaś w sytuacji starcia pododdziałów obu stron, miejsca przejść czołgów przez szyki bojowe wojsk oznacza się światłami, co zapewnia zachowanie warunków bezpieczeństwa. Oznaczenia świetlne muszą mieć także rozjemcy terenowi.

Podczas działań w nocy i w warunkach ograniczonej widoczności należy szczególną uwagę zwracać na orientację dowódców w terenie oraz zapewnianie przez nich szybkiego i zdecydowanego działania wojsk, właściwego zastosowania środków oświetleniowych oraz realizowania przedsięwzięć uniemożliwiających nieprzyjacielowi wykorzystanie tych środków.

W czasie ćwiczeń taktycznych z wojskami nieodzowne jest też przerobienie zagadnień z zakresu zaopatrywania i ewakuacji.

Wszystkie rozmowy przez radio, nie wykluczając kierownictwa i rozjemców, powinny być prowadzone tylko za pomocą tablic rozmówniczych z zachowaniem obowiązujących w tym zakresie przepisów. W wypadku nieprzestrzegania obowiązujących zasad powoduje się zakłócenia w pracy urządzeń radiowych.

W czasie prowadzenia ćwiczeń taktycznych z wojskami należy za wszelką cenę unikać nieszczęśliwych wypadków. Rękojmią tego jest przede wszystkim przestrzeganie zasad bezpieczeństwa. Zasady zachowania warunków bezpieczeństwa podczas takich ćwiczeń - ze szczególnym uwzględnieniem pozorowania pola walki - są przedstawione w załączniku 54.

2. Właściwości prowadzenia ćwiczeń dowódczo-sztabowych

Ćwiczenia dowódczo-sztabowe rozpoczynają się w zasadzie od ogłoszenia alarmu. Jednakże początek właściwego ćwiczenia liczy się zazwyczaj od chwili postawienia zadania bojowego lub od wręczenia założenia taktycznego i ogłoszenia czasu operacyjnego, co może nastąpić w momencie ogłoszenia alarmu, a także po przybyciu do rejonu ześrodkowania /w ćwiczeniach szkieletowych/ lub zajęciu miejsc pracy /w grach wojennych/. Od tego momentu wszystkie działania szkolonych dowódców i sztabów, a także pododdziałów powołanych do oznaczenia wojsk odbywają się zgodnie z wytworzoną /wynikającą z zadania/ sytuacją.

Ćwiczące sztaby z chwilą rozpoczęcia ćwiczenia zajmują i rozwijają punkty dowodzenia, organizują łączność z podległymi sztabami, rozjemcami końcowymi oraz z wojskami /w ćwiczeniach szkieletowych z oznaczonymi wojskami/. W tych ostatnich ćwiczeniach wyjście pododdziałów oznaczonych odbywa się zgodnie z otrzymanym przez nie zadaniem, a zajęcie rejonów przez grupy pozoracji pola walki - zgodnie z planem przeprowadzenia ćwiczenia.

Kierownictwo i sztab kierownictwa zajmują rejony zapewniające stałe i dogodne kierowanie ćwiczeniem, osobisty kontakt ze szkolonymi dowódcami i sztabami oraz zorganizowanie nieprzerwanej łączności. Kierownik ćwiczenia w zależności od sytuacji przebywa albo w miejscu rozmieszczenia sztabu kierownictwa, albo przy stronie, której działania decydująco wpływają na osiągnięcie celów szkoleniowych na danym etapie ćwiczenia.

Rozjemcy przybywają do ćwiczących sztabów bezpośrednio przed ogłoszeniem alarmu lub po zajęciu przez te sztaby rejonu ześrodkowania czy miejsc pracy do ćwiczeń. Rozjemcy końcowi, podporządkowani ćwiczącym dowódcom i sztabom, zajmują wraz ze środkami łączności wyznaczone im miejsca pracy lub rejony.

Jeśli został ogłoszony alarm, to od samego jego początku kierownik ćwiczenia osobiście i przez rozjemców kontroluje przebieg alarmu oraz zajęcie przez ćwiczących miejsc pracy lub wymarsz do rejonu ześrodkowania. Następnie kontroluje się organizację i wyposażenie punktów dowodzenia, ich łączność wewnętrzną i między nimi, znajomość przez ćwiczących aktualnej sytuacji taktycznej, warunki zapewnienia tajemnicy służbowej i państwowej. W toku kontroli ustala się stopień przygotowania sztabu do ćwiczenia oraz jego gotowość bojową i gotowość do pracy. Analogiczne zagadnienia są przedmiotem kontroli również w wypadku, gdy ćwiczenie nie rozpoczyna się od ogłoszenia alarmu.

Zadania bojowe obydwu ćwiczącym stronom stawia się równocześnie lub oddzielnie, w zależności od tematu ćwiczenia. Na przykład jeżeli jedna ze stron prowadzi działania obronne, a druga zaczepne, to pierwsza strona otrzyma zadanie wcześniej.

Zadania są stawiane ustnie lub pisemnie w formie rozkazów czy zarządzeń bojowych. Zadanie bojowe może być postawione

szkolonym ustnie przez kierownika ćwiczenia występującego w roli przełożonego /dowódcy wyższego szczebla/ bądź przez upoważnionego starszego rozjemcę. Równocześnie z postawieniem zadania niektórzy zastępcy lub pomocnicy /szefowie rodzajów wojsk i służb/ kierownika, każdy według swojej specjalności, wydają zarządzenia bojowe dotyczące zabezpieczenia działań bojowych.

We wszystkich wypadkach szkolonym należy podać dokładny termin meldowania decyzji, przedsięwzięcia kierownictwa, w których mają uczestniczyć, oraz czas osiągnięcia gotowości do działań bojowych przez zakładane w ćwiczeniu wojska. Sztab kierownictwa powinien również określić czas przedstawiania sprawozdań /meldunków/ bojowych przez szkolonych oraz wręczyć lub podawać im różne dane uzupełniające.

Po otrzymaniu zadania bojowego ćwiczący przystępują do organizowania działań bojowych. Realizowanie najważniejszych przedsięwzięć, a między innymi podejmowanie decyzji, stawianie zadań, organizowanie współdziałania kierownik ćwiczenia ze swymi zastępcami /pomocnikami/ i wyznaczonymi oficerami sztabu kierownictwa śledzi osobiście. Należy przy tym nie tylko ustalić, jakie jest wyszkolenie dowódców i oficerów sztabów, zwłaszcza w zakresie zespołowego działania, ale także zorientować się /przez pytania/ w możliwościach pełnienia przez nich swoich obowiązków i wykonania otrzymanych zadań.

Od początku ćwiczenia pożądane jest częste wprowadzanie zmian do sytuacji, aby zmusić ćwiczących do ustawicznej czujności i nieprzerwanej pracy związanej z dowodzeniem wojskami i jego zabezpieczeniem. Podstawę do tworzenia nowych sytuacji stanowią w znacznym stopniu decyzje samych szkolonych dowódców oraz stawiane przez nich zadania. W ćwiczeniach szkieletowych

z oznaczonymi wojskami oprócz tego uwzględnia się wszystko to, co wnoszą do sytuacji ćwiczebnej działania tych wojsk.

Mogą zdarzyć się wypadki, że ćwiczący dowódca będzie podejmował decyzje, które nie zapewniają przerobienia niektórych zagadnień szkoleniowych. Należy wówczas do tych decyzji wnieść pewne poprawki. Można to zrobić różnymi sposobami. W zasadzie należy podać szkolonym dodatkowe dane o sytuacji i działaniach sąsiadów oraz o wykorzystaniu sił i środków wyższego szczebla, a tym samym pomóc im bardziej wnikliwie przeanalizować całą sytuację. Można również w roli przełożonego postawić szkolonym dodatkowe zadanie lub przy zatwierdzaniu decyzji ćwiczącego dowódcy wnieść do niej niezbędne poprawki. Niemniej jednak, zanim wniesie się poprawki, muszą być ustalone motywy, którymi kierował się ćwiczący dowódca podejmując taką decyzję.

Kolejność i treść poszczególnych sytuacji dynamiki walki kierownik ćwiczenia powinien określać w toku działań. Czyni on to z pewnym wyprzedzeniem, tak aby przed przystąpieniem do realizacji każdej nowej decyzji rozjemcy zapoznali się z kolejnością narastania poszczególnych sytuacji i treścią danych o nich. System taki ogranicza do minimum przerwy w ćwiczeniu powodowane ustalaniem nowych sytuacji.

Ważne znaczenie dla terminowego ustalenia poszczególnych sytuacji ma napływ do kierownictwa decyzji, rozkazów i zarządzeń wydawanych przez ćwiczących dowódców, ich sztaby oraz szefów rodzajów wojsk i służb, a także uzyskanie danych charakterystycznych i istotnych dla powstałych w wyniku ich postępowania sytuacji taktycznych /taktyczno-operacyjnych/. Osiąga się to najlepiej wówczas, gdy kierownik ćwiczenia i towarzyszące mu osoby wysłuchują osobiście decyzji i zadań, które stawiają do-

wódcy obu stron. Równocześnie celowe jest zorganizowanie podsłuchu radiostacji ćwiczących i zbieranie niezbędnych danych od rozjemców. Wytyczne odnoszące się do treści poszczególnych sytuacji członkowie kierownictwa przekazują rozjemcom osobiście lub drogą radiową.

W razie braku czasu sytuacje na oddzielnych kierunkach określają samodzielnie główni /starsi/ rozjemcy stron. Zobowiązani są oni meldować o tym kierownikowi ćwiczenia.

Podczas dokonywania oceny działania stron konieczne jest sprawdzenie, czy przekazane wykonawcom przez sztaby zadania są zgodne z decyzją dowódcy oraz czy zadania te uwzględniają rezultaty działań, jakie nastąpią w wyniku realizacji decyzji. W tym celu należy ustalić efektywność użycia broni jądrowej i innych środków masowego rażenia, porównać stan i sytuację obu stron oraz ustalić stosunek sił i środków. Powinno się również preferować inicjatywę, odwagę oraz skuteczność obranych sposobów wykonania zadania, przedsięwzięcia z zakresu zabezpieczenia działań bojowych i dowodzenia. Wszechstronna analiza i obiektywna ocena wszystkich warunków działania charakterystycznych dla współczesnego pola walki pozwala na właściwe określenie przebiegu działań i ich wyników.

Na podstawie oceny działań ćwiczących dowódców i sztabów kierownik ćwiczenia rozstrzyga, która ze stron /reprezentujący ją dowódcy i sztaby/ uzyskała powodzenie, oraz ustala kolejną sytuację. Następnie główni /starsi/ rozjemcy stron opracowują dla swoich stron sytuacje szczegółowe, uwzględniając działania przeciwnika, a pomocnicy kierownika ćwiczenia do spraw rodzajów wojsk wyznaczają umowne położenie pododdziałów swoich rodzajów wojsk. Sytuacje opracowują rozjemcy główni /starsi/ z dokładnością do jednego lub dwóch szczebli niżej od szczebla związku

taktycznego /oddziału, pododdziału/, przy którym pełnią oni swoje obowiązki.

W toku całego ćwiczenia rozjemcy stron wszystkich szczebli powinni utrzymywać między sobą stały kontakt, powiadamiać się wzajemnie o nowych decyzjach i zarządzeniach wydawanych przez ćwiczących dowódców oraz uzgadniać przebieg działań.

Podawane ćwiczącym przez rozjemców cały czas dane powinny doprowadzić do powstania kolejnej sytuacji. Dotyczy to zwłaszcza rozjemców końcowych, a podczas ćwiczeń szkieletowych z oznaczonymi wojskami - rozjemców znajdujących się przy dowódcach najniższych szczebli. Nie wyklucza się jednak ciągłego narastania sytuacji "od góry", to jest podawania danych za wyższy szczebel dowodzenia przez kierownictwo ćwiczenia lub głównych /starszych/ rozjemców.

Rozjemcy końcowi w swoich meldunkach podają tylko te dane dotyczące obu stron, które w konkretnej sytuacji bojowej mogą znać dowódcy danych pododdziałów /oddziałów/.

Wiadomości o sąsiadach należy w zasadzie podawać wyłącznie na żądanie ćwiczących i tylko w razie konieczności za wiedzą głównych /starszych/ rozjemców /kierownictwa/.

Podczas przekazywania danych o sytuacji rozjemcy i oficerowie kierownictwa występują w roli określonych osób /przełożonego lub oficera sztabu szczebla nadrzędnego, sąsiada itp./. Aby stworzyć warunki zbliżone do sytuacji bojowej, wiadomości te podaje się dowódcom, szefom sztabów czy innym ćwiczącym oficerom w różnym czasie i w różny sposób, na przykład w formie komunikatów nadawanych przez radio, danych z rozpoznania lotniczego /z map lotniczych/, informacji od jeńców itd.

Duże znaczenie ma ciągłe przekazywanie danych z rozpoznania dotyczących przeciwnika. Treść ich określa zwykle sztab kierownictwa wspólnie ze starszymi rozjemcami. Dane te są wynikiem dokładnej analizy charakteru umownych działań bojowych wojsk obu stron oraz rezultatów planowanego i prowadzonego przez nich umownie rozpoznania. Pozwala to ustalić, jakie dane z rozpoznania, jakimi sposobami i w jakim rozmiarze mogły być zdobyte przez tę czy inną stronę.

Wiadomości o nieprzyjacielu powinny narastać stopniowo w czasie i przestrzeni. Między innymi jeżeli dowódca strony prowadzącej działania obronne zdecydował się wykonać kontratak, to podając osobiście lub przez radio dane z rozpoznania nacierającej stronie /w warunkach właściwej organizacji rozpoznania/ powinien on koniecznie podać wiadomość o ześrodkowaniu odwodu, a po pewnym czasie - poinformować o rozpoczęciu marszu i rozwijaniu czołowych pododdziałów; później powinien zawiadomić o marszu i rozwijaniu sił głównych, wreszcie zaś - o rozpoczęciu kontrataku. Wówczas dowódcy strony nacierającej będą mieli możliwość ocenić zamierzenia przeciwnika oraz przedsięwziąć środki niezbędne do obezwładnienia odwodów w celu przeciwdziałania kontratakowi, a kierownictwo - ustalić umiejętności dowódców w zakresie analizowania i uogólniania otrzymanych danych oraz śledzić proces organizowania odparcia kontrataku.

W ćwiczeniu rezultaty pracy dowódców i sztabów ocenia się głównie na podstawie ich umiejętności w zakresie dowodzenia. Jeżeli decyzja powzięta przez dowódcę danej strony odpowiada sytuacji bojowej, zadania są postawione dokładnie i na czas oraz ich realizacja jest zapewniona - to kierownictwo ćwiczenia przyznaje tej stronie powodzenie. W razie natomiast popeł-

nienia przez szkolonych dowódców i sztaby jakichś błędów należy tym dowódcom i sztabom w miarę możliwości wykazać w toku rozgrywanej w ćwiczeniu walki, do jakich ujemnych skutków może doprowadzić ich nieudolność.

Wydawane w toku ćwiczenia przez dowódców rozkazy powinni uwzględniać w swym postępowaniu rozjemcy końcowi. Jeśli na przykład dowódca pułku postawił zadanie dowódcy batalionu, to rozjemcy końcowi w roli dowódcy batalionu podejmują decyzję i w wyznaczonym czasie meldują ją dowódcy pułku. Podczas prowadzenia ćwiczeń szkieletowych z oznaczonymi wojskami uwzględnia się realne działania bojowe tych wojsk. Trzeba jednakże mieć na uwadze fakt, że skład występujących w tym celu w ćwiczeniu wojsk /pododdziałów/ jest najczęściej znacznie mniejszy od składu wojsk oznaczanych. Dlatego też rozjemcy korygują odpowiednio działania pododdziałów oznaczających wojska, a rozjemcy terenowi - ustalają takie tempo rozwoju działań, które odpowiada działaniom wojsk w pełnym składzie.

W toku ćwiczenia konieczne jest wprowadzenie sytuacji zmuszających szkolonych do zamieniania się funkcjami, a także przejmowania dowodzenia wojskami w razie wyeliminowania z walki dowództwa i sztabu wyższego lub przekazywania dowodzenia przez jeden organ drugiemu.

W wypadku gdy kierownik ćwiczenia ujawni braki w opanowaniu przez ćwiczących ważnych zagadnień szkoleniowych, może on zarządzić przerwę w czasie operacyjnym. W wyznaczonym dodatkowym czasie /astronomicznym/ przerabia się z ćwiczącymi zagadnienia słabo opanowane, a po usunięciu niedociągnięć - ogłasza się znów czas operacyjny i kontynuuje ćwiczenie.

Kierownik ćwiczenia osobiście oraz przez swój sztab powinien w toku ćwiczenia ustalić poziom wyszkolenia ćwiczących i zgranie sztabu w zakresie dowodzenia wojskami.

Pomocnicy kierownika ćwiczenia do spraw rodzajów wojsk i służb ustalają umiejętności ćwiczących w zakresie aplikacyjnego wykorzystania pododdziałów odpowiednich rodzajów wojsk i służb oraz kierowania ich działaniami. Równocześnie wspomniani pomocnicy sprawdzają pracę szkolonych szefów rodzajów wojsk i służb nad zrealizowaniem decyzji dowódców ogólnowojskowych.

Sztab kierownictwa zbiera, uogólnia i melduje kierownikowi ćwiczenia dane o decyzjach i działaniu ćwiczących oraz przedstawia propozycje dotyczące kolejnych sytuacji podczas walki. Ponadto sztab kierownictwa studiuje i ocenia dokumenty bojowe wykonywane przez szkolonych oraz przygotowuje omówienie ćwiczenia. Fakt ten nie zwalnia rozjemców od obowiązku studiowania i oceny odnośnych dokumentów.

Uważnie śledząc pracę dowódców i sztabów, kierownictwo i rozjemcy powinni wykrywać nowe metody pracy ćwiczących dowódców stosowane przez nich w czasie organizowania działań bojowych.

W toku ćwiczenia główni /starsi/ rozjemcy zbierają i uogólniają uwagi i propozycje rozjemców podległych, a następnie przekazują swoje wnioski sztabowi kierownictwa. Sprawozdania rozjemców mogą być opracowywane według zawczasu przygotowanego schematu, w którym kierownik ćwiczenia ustala, na jakie w szczególności zagadnienia powinni oni zwrócić uwagę oraz co powinno stanowić treść ich sprawozdań.

Pod koniec ćwiczenia stwarza się zwykle taką sytuację, która wymaga dokonania zmian w sposobie działania lub przejścia

do nowego rodzaju działań i powzięcia nowej decyzji. Szkoleni dowódcy zmuszeni są więc podejmować decyzję w nowych warunkach, a sztaby opracowywać je i przekazywać aplikacyjnie wojskom. W związku z tym celowe jest, aby nowa wersja decyzji dowódców obu stron została wysłuchana przez wszystkich /lub część/ oficerów z kierownictwa oraz spośród ćwiczących. Decyzje szkolonych dowódców powinny być opracowane na mapie i udostępnione do wglądu obecnym. Taki system pozwala wyraźniej ujawnić błędy szkolonych na tle znanej już dokładnie sytuacji i zamiarów przeciwnika.

Po wysłuchaniu nowych decyzji stron kierownik ćwiczenia żąda ich uzasadnienia.

3. Właściwości prowadzenia treningów sztabowych

Podczas przeprowadzania treningu sztabowego w miejscu stałego rozmieszczenia ćwiczącego sztabu szkoleni mogą się znajdować w swoich pokojach lub w innym miejscu wyznaczonym przez przełożonego. Jednakże zawsze w takim wypadku pomieszczenia szkolonych powinny im zapewnić właściwe warunki pracy. W terenie /polu/ sztab związku taktycznego /oddziału/ rozlokowuje się w położeniu wyjściowym do treningu sztabowego zgodnie z aktualną sytuacją taktyczną lub otrzymanym zadaniem. W teren sztab zwykle wychodzi na trening z etatowymi środkami łączności i transportu oraz z reguły po zarządzeniu alarmu.

W dwuszczeblowym treningu sztabowym podległe sztaby mogą zajmować położenie wyjściowe równocześnie ze sztabem wyższego szczebla lub później. W drugim wypadku podległe sztaby wychodzą w rejon treningu sztabowego z takim wyliczeniem, aby być w gotowości do pracy, gdy sztab wyższy zakończy opracowywanie zasadniczych dokumentów z zakresu planowania działań bojowych.

Sztaby niższych szczebli rozwijają się z reguły w odległościach regulaminowych, a tylko w niektórych wypadkach - w zmniejszonych zarówno w stosunku do sąsiednich sztabów, jak też do sztabu wyższego szczebla.

Na początku treningu sztabowego jego kierownik kontroluje przygotowanie szkolonych do ćwiczenia, sprawdzając znajomość przez nich przede wszystkim teorii planowanych do przerobienia zagadnień oraz treści tematu, sytuacji taktycznej i otrzymanego zadania. Oprócz tego kierownik ćwiczenia bada zazwyczaj osobiście, czy punkt dowodzenia jest właściwie rozlokowany i urządzony. Podczas kontroli omawia się braki i podaje sposób ich usunięcia.

Sposób właściwego rozpoczęcia treningu sztabowego może być różny. Jest on zawsze jednak zależny od tematu i celów szkoleniowych.

Treningi sztabowe o tematyce kompleksowej należy rozpoczynać od sytuacji, w których wymaga się od sztabu, szefów rodzajów wojsk i służb wytężonej pracy nad analizą otrzymanego zadania, oceną położenia, przygotowaniem kalkulacji i danych niezbędnych do powzięcia decyzji oraz nad opracowaniem i przekazaniem zadań wojskom. Przy tym pierwszą czynnością jest zwykle postawienie zadania bojowego. Treść zadania przekazuje się pisemnie /w formie rozkazu bojowego/, graficznie /na mapie/ lub ustnie. Równocześnie szefom rodzajów wojsk i służb wręcza się niezbędne zarządzenia /wytyczne/ poszczególnych szefów rodzajów wojsk i służb wyższego szczebla. Następnie kierownik ćwiczenia wyznacza czas na pracę sztabu oraz określa kolejność meldowania propozycji, wniosków i wszystkich danych niezbędnych do powzięcia decyzji.

W niektórych wypadkach trening sztabowy może się rozpocząć nie od postawienia zadania, lecz od przekazania szkolonym wiadomości o radykalnej zmianie sytuacji, jaka nastąpiła do czasu rozpoczęcia ćwiczenia. Zmiana sytuacji powinna mieć na celu trenowanie szkolonego sztabu w szybkim i sprawnym przygotowywaniu danych do decyzji. Taki sposób rozpoczynania treningu sprzyja doskonaleniu oficerów w przejawianiu inicjatywy i samodzielności myślenia. W wyznaczonym czasie i kolejności przedstawiają oni dowódcy /kierownikowi ćwiczenia/ opracowane przez siebie dane.

Trening sztabowy może się rozpocząć także od składania przez oficerów sztabu meldunków i referowania danych niezbędnych do powzięcia przez dowódcę decyzji. Wtedy poszczególni oficerowie sztabu, szefowie rodzajów wojsk i służb wykonują jeszcze przed rozpoczęciem treningu, na podstawie otrzymanego zadania bojowego, określone prace przygotowawcze.

Od momentu rozpoczęcia treningu sztabowego kierownik ćwiczenia zwraca szczególną uwagę na to, aby praca oficerów szkolonego sztabu nad przygotowaniem danych do decyzji dowódcy odbywała się w warunkach maksymalnie zbliżonych do warunków rzeczywistego przyszłego pola walki. W tym celu kierownik ćwiczenia w roli dowódcy doskonali oficerów sztabu, szefów rodzajów wojsk i służb w zwięzły-m i dokładnym meldowaniu danych dotyczących interesującego go zagadnienia.

W toku ćwiczenia jego kierownik trenuje sztab w planowaniu działań bojowych i w szybkim opracowywaniu potrzebnych dokumentów. W miarę przygotowywania poszczególnych dokumentów wykonawcy przedstawiają je do zatwierdzenia szefowi ćwiczącego sztabu, a następnie wręczają kierownikowi ćwiczenia /rozjemcy/

w celu sprawdzenia i oceny. Ważne jest także, aby szkoleni przekazywali natychmiast aplikacyjnie zadania wykonawcom. Muszą oni wykorzystać lub zakładać wykorzystanie wszystkich środków i sposobów przekazywania zadań /przekazywanie ich za pomocą technicznych środków łączności z uwzględnieniem zasad tajnego dowodzenia, w drodze osobistego kontaktu lub przy zastosowaniu innych sposobów/.

Jeżeli plan przeprowadzenia treningu sztabowego przewiduje doskonalenie umiejętności i nawyków oficerów w przeprowadzaniu rekonesansu lub w organizowaniu współdziałania, to kierownik ćwiczenia występując w roli dowódcy powołuje celem rozegrania tego fragmentu określonych oficerów.

W zależności od celu treningu sztabowego dane o sytuacji mogą narastać stopniowo lub skokami,tj. w pewnych odcinkach czasu. Na przykład doskonaląc szkolonych w zbieraniu, analizowaniu i ocenianiu danych należy podawać je stopniowo, tak jakby faktycznie sytuacja się dynamizowała. Czas operacyjny pokrywa się wtedy z czasem astronomicznym. Natomiast w podawaniu danych o sytuacji wynikających z zagadnień szkoleniowych, które nie są ściśle ze sobą powiązane /nie następują po sobie/, powinny mieć miejsce przerwy.

Niezależnie od tego, w jaki sposób napływają dane o sytuacji, należy dążyć do tego, aby szkoleni otrzymywali je różnorodnymi drogami i w różnym czasie. Dane te muszą także docierać do różnych osób funkcyjnych, a w pierwszej kolejności do tych osób, które mogą je uzyskać w rzeczywistej sytuacji bojowej. Dzięki temu stwarza się szkolonym bardziej realne warunki, a w konsekwencji koordynuje pracę wszystkich ogniw dowodzenia.

Sytuację dynamizuje się za pomocą przekazywania danych /wiadomości/ w formie ustnych meldunków, notatek pisemnych, zdjęć lotniczych, fonogramów i innymi sposobami.

Ideałem byłoby, aby działalność kierownika ćwiczenia w roli dowódcy, a także praca szkolonych oficerów w czasie treningu sztabowego odbywały się w takiej kolejności i sytuacji, jak w realnych warunkach pola walki. Faktycznie jednak zakres pracy szkolonych będzie nieco większy, ponieważ w czasie treningu przerabiają oni szereg zagadnień, którymi w innych warunkach będzie zajmować się zwykle sam dowódca. Tłumaczy się to specyfiką treningu sztabowego jako rodzaju ćwiczenia, w którego ramach szkoli się tylko sztab związku taktycznego /oddziału/, a dowódca jest jedynie kierownikiem ćwiczenia. Również wnioski z oceny sytuacji oraz dane niezbędne do powzięcia decyzji mogą obejmować szerszy zakres zagadnień i być bardziej szczegółowe niż w działaniach bojowych. Sprzyja to podniesieniu poziomu wiedzy teoretycznej i praktycznych umiejętności oficerów sztabu. Nie można wszakże niezmiernie wydłużać w czasie i rozbudowywać w treści wysłuchiwania meldunków i propozycji, aby nie dać szkolonym niewłaściwego obrazu pracy sztabu ogólnowojskowego oraz sztabów rodzajów wojsk i służb.

W czasie prowadzenia treningu sztabowego kierownik ćwiczenia powinien umiejętnie łączyć funkcje kierownika ćwiczenia i dowódcy /przełożonego/. Jako dowódca powinien on dokładnie określać charakter pracy sztabu oraz szefów rodzajów wojsk i służb, a jako kierownik ćwiczenia - aby kształcić samodzielność i inicjatywę szkolonych oficerów, ich umiejętności organizatorskie i nawyki praktyczne - powinien powstrzymywać się od udzielania szczegółowych wskazówek dotyczących istoty tego czy innego rodzaju pracy, ograniczając się do zatwierdzania przedstawionych mu wniosków i propozycji.

Rzecz najważniejszą stanowi zapewnienie osiągnięcia poszczególnych celów szkoleniowych treningu sztabowego. Jest to

możliwe, z jednej strony, dzięki stworzeniu sytuacji skomplikowanej, a zarazem realnej, odpowiadającej charakterowi współczesnego pola walki, z drugiej zaś - dzięki ścisłemu określeniu czasu na zrealizowanie niezbędnych przedsięwzięć oraz wyznaczeniu terminów ich wykonania.

Z reguły trening sztabowy przeprowadza się zgodnie z opracowanym zawczasu planem. Jednakże w niektórych wypadkach szkoleni mogą przedstawić inne, również całkowicie słuszne decyzje, umożliwiające przerobienie planowanych zagadnień szkoleniowych. Z punktu widzenia szkoleniowego takich decyzji nie należy zmieniać, lecz raczej wnieść poprawki i uzupełnienia do planu przeprowadzenia ćwiczenia.

Podczas prowadzenia indywidualnych treningów sztabowych, zwłaszcza dotyczących techniki pracy sztabowej, wszyscy szkoleni oficerowie rozmieszczają się w jednej sali. Mogą oni wtedy przerobić te same zagadnienia szkoleniowe i wykonywać jednakową lub różne prace. Po upływie czasu wyznaczonego na przerobienie danego problemu kierownik ćwiczenia zbiera wykonane prace w celu ich oceny, a następnie ogłasza koniec treningu lub przystępuje do rozstrzygania kolejnego zagadnienia szkoleniowego, stwarzając odpowiednią sytuację.

Zespołowe treningi sztabowe mogą być przeprowadzane także sposobem wykonywania przez oficerów zadań indywidualnych. Wówczas kierownik ćwiczenia określa każdemu oficerowi termin i formę przedstawienia rezultatów swojej pracy.

Podczas treningu sztabowego jego kierownik, kierując pracą szkolonych, ustala równocześnie stopień ich teoretycznego i praktycznego wyszkolenia, zdolności organizacyjne, zgranie sztabowe i gotowość sztabu do zapewnienia zdecydowanego i ciągłego dowodzenia wojskami.

Pod koniec treningu sztabowego o tematyce kompleksowej należy stworzyć taką sytuację, która wymagałaby od sztabu przygotowania danych do powzięcia nowej decyzji, wyraźnie zmieniającej pierwotny charakter działań bojowych. Po przedłożeniu wniosków i propozycji sztab opracowuje powziętą przez dowódcę decyzję.

4. Właściwości prowadzenia ćwiczeń grupowych

Treścią tego rozdziału jest omówienie prowadzenia jednego z zajęć ćwiczenia grupowego.

Każde zajęcie należy rozpocząć od sprawdzenia przygotowania się do niego szkolonych.

Podczas sprawdzania przygotowania szkolonych prowadzący kontroluje sposób i dokładność wykonania nakazanych prac /na przykład stopień opanowania zadanej do przestudiowania literatury, wrysowanie położenia wyjściowego na mapy itp./, treść notatek, znajomość organizacji wojsk własnych i nieprzyjaciela, stopień orientacji w sytuacji taktycznej, a na zajęciach w terenie - wyposażenie szkolonych i ich zabezpieczenie materiałowe, techniczne i medyczne. Znaczną korzyść przynosi sprawdzenie teoretycznych wiadomości szkolonych. Powtórzenie wiadomości teoretycznych na początku, a zwłaszcza w toku prowadzenia zajęcia, sprzyja pełniejszemu osiągnięciu celów szkoleniowych.

Sprawdzenie przygotowania szkolonych nie powinno trwać dłużej niż 10-15 minut. Dlatego też, w zależności od skali ćwiczenia grupowego i stopnia wyszkolenia oficerów, sprawdzenie to może obejmować tylko niektóre z wymienionych wyżej zagadnień. Stopień orientowania się w sytuacji sprawdza się za pomocą krótkich pytań zarówno na początek, jak i w toku zajęcia.

Po sprawdzeniu przygotowania szkolonych prowadzący zajęcie

przystępuje zwykle do przerobienia pierwszego zagadnienia szkoleniowego.

Kolejność przerabiania zagadnień szkoleniowych zależy od wielu czynników, a przede wszystkim od celów szkoleniowych, poziomu wyszkolenia ćwiczących, czasu i miejsca zajęcia oraz materiałowo-technicznego jego zabezpieczenia.

Przerabianie zagadnienia szkoleniowego rozpoczyna się od podania czasu operacyjnego i określenia roli, w jakiej występują szkoleni. Następnie ustala się z nimi miejsce pobytu odnośnego dowódcy i przebywających z nim oficerów sztabu oraz określa czynności, które w tej sytuacji powinni oni /dowódca lub oficerowie/ wykonać. Prowadzący zajęcie informuje całą grupę /jeżeli zachodzi tego potrzeba/ o czasie wydzielonym na przygotowanie się, a po jego upływie poleca jednemu ze szkolonych działać w ustalonej uprzednio roli.

W celu stworzenia warunków bardziej zbliżonych do warunków rzeczywistego przyszłego pola walki wprowadza się do poszczególnych zajęć ćwiczenia grupowego elementy ćwiczenia dowódczo-sztabowego. W czasie zajęcia zawierającego te elementy kierujący nim wyznacza szkolonym role nie tylko dowódcy, ale także innych oficerów dowództwa i sztabu, którzy w realnej sytuacji znajdowaliby się przy dowódcy.

Jeżeli zajęcie prowadzi się w terenie, to pracę na każdym punkcie należy rozpoczynać od orientacji topograficznej i taktycznej. Orientowanie topograficzne powinno przebiegać w ograniczonym czasie i może polegać na przykład tylko na wskazaniu miejsca pobytu. Celowe jest to dla skrócenia czasu trwania tej orientacji i umożliwienia szkolonym śledzenia terenu na mapie w czasie przejazdu do punktów pracy. Jeśli chodzi o orientację taktyczną, to musi ona być dokładna.

Przerabianie zagadnień szkoleniowych, w zależności od tematu zajęcia, może się rozpocząć od analizy zadania, oceny położenia, zameldowania decyzji i jej uzasadnienia, postawienia zadań lub też od podania przez prowadzącego zajęcie nowych danych o sytuacji.

Jeżeli podejmowanie i formułowanie decyzji poprzedza analiza zadania i ocena położenia, to wówczas zajęcie rozpoczyna się zwykle od meldowania wniosków z tej analizy i oceny, wyciągniętych przez szkolonych podczas przygotowywania się do danego zajęcia. Podczas omawiania każdej nowej sytuacji lub jej fragmentu można wysłuchać propozycji dwóch-trzech oficerów. Po wysłuchaniu kilku wypowiedzi kierownik /ćwiczenia, grupy/ powinien krótko je podsumować, wskazując na ich dodatnie i ujemne strony, tak aby następni meldujący nie popełniali tych samych błędów. W tych warunkach kierownik częściej niż zwykle stosuje metodę pokazu polegającego na osobistym wystąpieniu w roli ćwiczącego dowódcy.

Na zajęciach rozpoczynających się od meldowania decyzji kilku szkolonych /wyznaczonych przez prowadzącego/ melduje ją po kolei. Meldunku nie należy wysłuchiwać w całości, ponieważ na ogół zajmuje to dużo czasu oraz obniża aktywność i uwagę pozostałych szkolonych. Wystarczy w zasadzie ograniczyć się do zapoznania się z zamiarem przewidywanych działań. Prowadzący zajęcie może następnie zażądać uzasadnienia powziętej decyzji oraz wywołać dyskusję na temat przedstawionych meldunków i uzasadnień.

Po przyjęciu jednego z zamiarów za podstawę do dalszej pracy kierownik przystępuje do przerabiania następnego zagadnienia szkoleniowego.

W wypadku gdy celem zajęcia grupowego jest doskonalenie szkolonych w stawianiu zadań bojowych, zajęcie to rozpoczyna się

od wydania rozkazu bojowego ustnie lub za pośrednictwem środków łączności. Można wówczas nie wysłuchiwać decyzji.

Stawianie zadań bojowych na zajęciu bez wykorzystywania środków łączności odbywa się tak samo jak na zajęciach rozpoczynających się od meldowania decyzji. Jednakże rozkazy i zarządzenia podczas tego zajęcia powinny być wysłuchiwane w całości. Prócz tego należy żądać od szkolonych określenia środków i sposobów przekazania zadań wojskom. W czasie zajęcia wiążącego się z wykorzystaniem środków łączności trzeba z kolei żądać od szkolonych, by przekazywali treść stawianych zadań za pośrednictwem tych środków. Wnioski szkolonych z analizy zadania i oceny położenia, ich decyzje i rozkazy powinny być sformułowane wyraźnie, konkretnie, maksymalnie zwięźle, a równocześnie treściwie. Praca szkolonych powinna przy tym zawsze mieścić się w granicach czasu, jakim będzie przypuszczalnie dysponować dany dowódca /oficer sztabu/ w realnej sytuacji /na rzeczywistym polu walki/.

Bardzo istotne znaczenie ma właściwe i w odpowiednim czasie ustosunkowanie się do postępowania szkolonych. Bezbłędnych wypowiedzi szkolonych należy wysłuchiwać do końca, notując pominięte lub niewłaściwie zreferowane zagadnienia, a następnie podać im do wiadomości własne uwagi. Jeżeli natomiast zauważa się błędy w terminologii, nazwach miejscowości czy inne, to należy natychmiast je prostować.

Prowadzący zajęcie powinien być zawsze gotów do wystąpienia w roli ćwiczącego dowódcy lub innej osoby funkcyjnej w celu zademonstrowania danej czynności lub działania. Do takiego wystąpienia, aby było ono faktycznie przykładowe, należy przygotować się zawczasu.

Jednym z bardziej skomplikowanych zadań wykonywanych przez

prowadzącego zajęcie jest uczenie oficerów podejmowania słusznych i uzasadnionych decyzji. W toku ćwiczenia grupowego nie należy narzucać szkolonym decyzji autora danego opracowania metodycznego. Taki system szkolenia utrudnia w konsekwencji kształtowanie w szkolonych oficerach moralno-bojowych i dowódczych cech osobowości. Jeśli decyzje szkolonych nie są w całości do przyjęcia, ponieważ nie odpowiadają /nie uwzględniają/ istniejącej sytuacji lub są sprzeczne z zasadami taktyki i sztuki operacyjnej i nie zapewniają realizacji celów szkoleniowych ćwiczenia, to prowadzący zajęcie umiejętnie i taktownie je koryguje. W innym wypadku można zażądać od szkolonego uzasadnienia decyzji, a następnie przez zadawanie dodatkowych pytań lub podawanie nowych wiadomości o sytuacji /pozwalającymi lepiej ją ocenić/ doprowadzić do powzięcia nowej, właściwej decyzji. Można także wysłuchać decyzji innych oficerów i na tej podstawie wykazać pierwszemu szkolonemu popełnione przez niego błędy. Gdy większość szkolonych podejmuje decyzje nieuzasadnione, co w praktyce zdarza się na ogół bardzo rzadko, prowadzący zajęcie w roli przełożonego wskazuje błędy, a następnie podaje właściwe rozwiązanie.

W związku z możliwością istnienia różnych wariantów rozwiązań i rozbieżności wśród szkolonych w sprawie oceny położenia powstaje niekiedy konieczność głębszego rozpatrzenia omawianych problemów. Takie postępowanie sprzyja zwiększeniu zainteresowania szkolonych zajęciami i przyczynia się do skuteczniejszego przyswojenia przez nich przerabianych zagadnień.

Przygotowując w toku zajęcia sytuację mającą stanowić podstawę do rozegrania kolejnego zagadnienia szkoleniowego należy opierać się na rozwiązaniu autorskim /katedralnym/ lub na najbardziej prawidłowej decyzji jednego ze szkolonych. Nową sytua-

cję stwarza się na podstawie kolejno przekazywanych danych. Dane te przekazuje się szkolonym różnymi sposobami: ustnie, pisemnie lub za pomocą technicznych środków łączności.

Niektóre z zajęć ćwiczenia grupowego odbywają się w terenie. Zajęcia prowadzi się wtedy ns różnych punktach pracy. Po przybyciu na dany punkt pracy powinna nastąpić orientacja topograficzna i taktyczna szkolonych. Następnie rozpoczyna się omawianie określonego zagadnienia zgodnie z wytworzoną i podaną przez szkolącego sytuacją taktyczną.

Jeśli sytuacja w czasie prowadzenia zajęcia w terenie wymaga zmiany punktu pracy, to konieczne jest najpierw stworzenie położenia uzasadniającego tę zmianę, a następnie - przemieszczenie się w nowy rejon zgodnie z decyzją powziętą przez szkolonych.

Po przybyciu na nowe miejsce pracy i zorientowaniu się szkolonych w terenie, przekazuje się im ostatnie dane o sytuacji, na której tle ma być przerobione kolejne zagadnienie szkoleniowe. Część danych może być ze sobą sprzecznych lub mieć różnorodny charakter. Dla zapewnienia dynamizowania sytuacji nie jest pożądane przekazywanie naraz wszystkich wiadomości, a tym bardziej gotowych wniosków.

Jeżeli w toku podejmowania decyzji i stawiania zadań, zwłaszcza na zajęciu grupowym z elementami ćwiczenia dowódczo-sztabowego, szkoleni nie organizują rozpoznania na odpowiednim poziomie, to przekazywane im wiadomości powinny być bardzo ogólne lub ze sobą sprzeczne. Zmusza się w ten sposób szkolonych do lepszego organizowania rozpoznania. W czasie zajęć w terenie można także zastosować pozorowanie pola walki.

Po wyczerpaniu tematu zajęcia kierownik ćwiczenia /grupy/ dokonuje jego podsumowania.

5. Omówienie ćwiczeń

Po zakończeniu każdego ćwiczenia odbywa się jego omówienie. W każdym omówieniu biorą odpowiednio udział wszyscy uczestnicy ćwiczenia.

Omówienia ćwiczenia nie należy traktować jedynie jako podsumowania błędów i niedociągnięć ćwiczących, gdyż powinno ono przede wszystkim służyć jednocześnie dalszemu pogłębianiu wiedzy teoretycznej szkolonych oraz przekazaniu im konkretnych wniosków i zadań na przyszłość.

Omówienie ćwiczenia stanowi jego część składową i wymaga dokładnego i wnikliwego przygotowania. Przygotowanie to polega na zebraniu w toku ćwiczenia danych o decyzjach i działalności ćwiczących. W tym celu wszyscy rozjemcy oraz członkowie kierownictwa prowadzą dokładne notatki, które następnie w formie meldunków /sprawozdań/ przekazują zespołowi /grupie/ opracowującemu omówienie.

W zależności od warunków omówienie może być przeprowadzone w rejonie zakończenia ćwiczenia lub po powrocie z ćwiczenia w rejonie zakwaterowania. Omówienie gier wojennych i ćwiczeń grupowych odbywa się w miejscu ich przeprowadzania.

W omówieniu najpierw przedstawia się zebranym myśl przewodnią ćwiczenia oraz konfrontuje się ją z przerobionymi działaniami. Następnie dokonuje się oceny działań ćwiczących, z podkreśleniem wprowadzonych przez nich nowych wartościowych elementów, wskazaniem głównych niedociągnięć oraz daniem wytycznych umożliwiających usunięcie ujawnionych w ćwiczeniu braków.

Organizacja omówienia może być różna. Zależy to zazwyczaj od rodzaju ćwiczenia i konkretnej sytuacji.

Omówienie może być przeprowadzane albo równocześnie ze wszystkimi uczestnikami ćwiczenia, albo oddzielnie z pododdzia-

mi /oddziałami/. Dla rodzajów wojsk i służb /sztabów i pododdziałów/ organizuje się również niekiedy oddzielne omówienia.

Omówienie z dowództwami i sztabami prowadzi w zasadzie kierownik ćwiczenia. Natomiast omówienie z pododdziałami /oddziałami/ prowadzą rozjemcy starsi lub oddziałowo-terenowi.

Kierownictwo ćwiczenia, jeśli uznaje ćwiczenie za pouczające, zaprasza na jego omówienie dowódców i oficerów sztabów nie ćwiczących jednostek. Zaleca się wówczas wykorzystanie uogólnionych doświadczeń z ćwiczenia we wszystkich oddziałach i pododdziałach.

Na zakończenie omówienia kierownik ćwiczenia wyróżnia oficerów, chorążych, podoficerów i szeregowców, którzy swą postawą, zaangażowaniem i wysiłkiem przyczynili się do uzyskania dobrych i bardzo dobrych wyników ćwiczenia.

Po zakończeniu i omówieniu ćwiczenia jego kierownik może przeprowadzić dyskusję z aparatem kierowniczo-rozjemczym. Jej celem powinno być podsumowanie doświadczeń oraz wyciągnięcie wniosków natury merytorycznej i metodycznej dotyczących organizacji ćwiczenia i jego zabezpieczenia tyłowego. O zamiarze i celach dyskusji jej uczestnicy są powiadamiani jeszcze przed rozpoczęciem ćwiczenia.

ROZDZIAŁ VIII

WŁAŚCIWOŚCI METODYKI OPRACOWYWANIA, ORGANIZOWANIA I PROWADZENIA ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH Z WOJSKAMI POŁĄCZONYCH ZE STRZELANIEM AMUNICJĄ BOJOWĄ

1. Charakterystyka ćwiczeń

Ćwiczenia taktyczne z wojskami połączone ze strzelaniem amunicją bojową są rodzajem ćwiczeń, w których pewne zadania taktyczne wykonuje się w ścisłym powiązaniu z zadaniami ogniowymi. Zadania ogniowe pododdziały rozwiązują praktycznie przez rażenie /niszczenie, burzenie, obezwładnianie/ celów nieprzyjaciela amunicją bojową, granatami, minami, materiałami wybuchowymi, lotniczymi środkami rażenia itp. Strzelanie amunicją bojową może być wykonywane zarówno w ćwiczeniach jednostronnych z pozorowanym nieprzyjacielem, jak i w ćwiczeniach dwustronnych.

Celem ćwiczeń taktycznych z wojskami połączonych ze strzelaniem amunicją bojową jest:

- doskonalenie dowódców w dowodzeniu pododdziałami i kierowaniu ich ogniem, a żołnierzy oraz obsługi broni i załóg wozów bojowych - w wykonywaniu różnorodnych zadań ogniowych na polu walki;

- nauczenie załóg wozów bojowych i pododdziałów wykorzystywania w pełni wszystkich bojowych i technicznych właściwości uzbrojenia pokładowego i sprzętu bojowego;

- rozwijanie umiejętności samodzielnego rozwiązywania zadań ogniowych wszystkimi sposobami i w różnorodnych rodzajach działań bojowych oraz wiązania ognia z manewrem wojsk.

W praktyce szkoleniowej rozróżnia się dwa rodzaje ćwiczeń taktycznych z wojskami połączonych ze strzelaniem amunicją bojową.

W ćwiczeniach pierwszego rodzaju wyznaczone taktyczne zadania bojowe wykonywane są w całości przy użyciu amunicji bojowej. Ćwiczenia takie prowadzi się w zasadzie na niższych szczeblach /drużyna, pluton, kompania/ i rozpoczyna z reguły organizowaniem walki poza rejonem strzelania /przed rubież-ą otwarcia ognia/ w połączeniu z wykonaniem manewru /przegrupowaniem/ do rubieży wejścia do walki. Następnie w ramach dynamiki walki pododdziały prowadzą strzelanie amunicją bojową. Ćwiczenie kończy się wraz z zakończeniem strzelania.

Drugiego rodzaju ćwiczenia taktyczne ze strzelaniem amunicją bojową organizuje się w ramach ćwiczeń taktycznych wyższych szczebli. Strzelania stanowią wtedy etap, fragment lub element ćwiczeń batalionowych, pułkowych bądź dywizyjnych z wojskami, a nawet dowódczo-sztabowych /jako epizod działania wojsk/. Mogą to być na przykład jednostronne dywizyjne ćwiczenia taktyczne z wojskami połączone ze strzelaniem amunicją bojową jednego batalionu piechoty lub bój spotkaniowy pułku zmechanizowanego ze strzelaniem amunicją bojową, wykonywanym przez awangardę pułku.

W podręczniku omawia się jedynie ćwiczenia taktyczne drugiego rodzaju, organizowane dla pododdziałów ogólnowojskowych i czołgów. Spowodowane jest to tym, że zagadnienie organizowania ćwiczeń na szczeblach niższych mieści się całkowicie w wyżej wspomnianym zakresie tematycznym, a sprawy związane z organizowaniem strzelań bojowych dla pododdziałów artylerii naziemnej i przeciwlotniczej oraz zasady ostrego bombardowania przez lotnictwo są omawiane w odnośnych instrukcjach.

Strzelanie amunicją bojową powinno być prowadzone w toku działań bojowych i rozpoczynać się w warunkach rozwijania się do boju spotkaniowego, przełamywania obrony nieprzyjaciela w marszu, wydłużania powodzenia w natarciu lub w toku innych działań,

przeważnie o charakterze manewrowym, zarówno w warunkach dziennych, jak i w nocy. Tematy i czas przeprowadzenia ćwiczeń taktycznych połączonych ze strzelaniem amunicją bojową są określone w programach szkolenia.

Strzelań amunicją bojową prowadzonych przez pułk i związek taktyczny ze względu na małe obszary poligonów oraz znaczne koszty w zasadzie się nie organizuje. W niektórych jednak wypadkach strzelania te mają miejsce w ramach ćwiczeń pokazowych lub doświadczalnych.

2. Właściwości opracowywania ćwiczeń

Ogólne zasady pracy dowódcy /kierownika ćwiczenia/ oraz autora /zespołu autorskiego/ podczas opracowywania ćwiczenia połączonego ze strzelaniem amunicją bojową nie odbiegają od zasad obowiązujących przy opracowywaniu ćwiczeń innych rodzajów. Ćwiczenia ze strzelaniem amunicją bojową mają jednak pewne właściwości charakterystyczne ujawniające się podczas: czynności wstępnych autora ćwiczenia, opracowywania myśli przewodniej i pozostałej dokumentacji ćwiczenia oraz czynności z zakresu jego organizowania.

Podczas opracowywania ćwiczenia taktycznego z wojskami ze strzelaniem amunicją bojową autor ćwiczenia studiując obowiązujące programy i instrukcje powinien dokładnie zapoznać się z rodzajami, liczbą i warunkami strzelań amunicją bojową, limitami przydzielonej amunicji, środków pozorowania pola walki i kilometrów dla wozów bojowych i samochodów oraz na tej podstawie określić, jakimi środkami materiałowymi dysponuje i w jakich warunkach będą one użyte, a w związku z tym - jakie siły i środki można zaangażować do strzelania amunicją bojową i dla jego zabezpieczenia materiałowo-technicznego.

Analizując wytyczne przełożonego dotyczące przeprowadzenia strzelania amunicją bojową autor ćwiczenia powinien rozważyć warunki organizowania strzelania, a zwłaszcza warunki bezpieczeństwa w czasie strzelania, oraz zastanowić się, jakie elementy ugrupowania bojowego odbywają to strzelanie, w których etapach ćwiczenia i kogo można zaangażować do zespołu rozjemców ogniowych.

Wreszcie autor ćwiczenia powinien zdać sobie sprawę z tego, jakie problemy zostały już rozstrzygnięte przez przełożonego w jego wytycznych, a jakie pozostawiono do rozstrzygnięcia jemu /zespołowi autorskiemu/.

Po zebraniu i przestudiowaniu niezbędnych materiałów i dokumentów oraz przeanalizowaniu wytycznych przełożonego autor ćwiczenia ustala cele i zagadnienia szkoleniowe, które mają być zrealizowane w czasie strzelania amunicją bojową. Można je określać oddzielnie dla oficerów, podoficerów i szeregowców lub dowódców, sztabów i pododdziałów bądź też sprecyzować łącznie jeden cel ogólny.

W tym ostatnim przypadku sformułowanie takiego ogólnego celu mogłoby na przykład brzmieć następująco:

- doskonalić umiejętności dowódców w zakresie dowodzenia pododdziałem i kierowania jego ogniem w walce, a żołnierzy, obsługi i załogi - w rozwiązywaniu różnorodnych zadań ogniowych w składzie pododdziału na polu walki;

- sprawdzić stopień wyszkolenia i zgrania ogniowego pododdziału.

Zagadnieniami szkoleniowymi ćwiczenia taktycznego połączonego ze strzelaniem amunicją bojową mogą przykładowo być: organizowanie pościgu i walka o kolejne punkty oporu nieprzyja-

ciela w głębi obrony z odbyciem strzelań przez piechotę, w tym przez bojowe wozy piechoty i czołgi na zwiększone odległości i do celów powietrznych.

Dla osiągnięcia celów i przerobienia zagadnień szkoleniowych ćwiczenia taktycznego z wojskami połączonego ze strzelaniem amunicją bojową bardzo ważne znaczenie ma wybór odpowiedniego rejonu strzelania.

Przy wyborze rejonu ćwiczenia trzeba mieć na uwadze to, że strzelanie może się odbywać tylko na poligonach i na określonych kierunkach ognia i że najczęściej wykonuje je określony element ugrupowania bojowego oddziału /związku taktycznego/ w jednym z etapów ćwiczenia. Należy także pamiętać o tym, że jakkolwiek możliwości wyboru są poważnie ograniczone, to wybrany rejon i etap ćwiczenia powinny zapewnić przeprowadzenie strzelania i przerobienie wszystkich zaplanowanych zagadnień szkoleniowych, a tym samym osiągnięcie podstawowych celów szkoleniowych.

Rejon ćwiczenia musi także zapewnić warunki bezpieczeństwa oraz umożliwić urządzenie pola tarczowego i prowadzenie ognia ze wszystkich rodzajów broni biorących udział w strzelaniu. W praktyce sprawa sprowadza się przede wszystkim do odpowiednich wymiarów /głębokości i szerokości/ rejonu ćwiczenia.

Głębokość rejonu ćwiczenia określa się sumą głębokości ugrupowania bojowego pododdziału prowadzącego strzelanie bojowe, głębokości pola tarczowego i głębokości martwego pola dla pocisków wszystkich rodzajów broni.

Głębokość ugrupowania bojowego pododdziału prowadzącego strzelanie bojowe liczy się od postawy wyjściowej w głąb ugrupowania lub od pierwszej rubieży prowadzenia ognia. Może ona wynosić w przypadku kompanii 500-600 m.

Głębokość pola tarczowego zależy od głębokości zadania bojowego strzelającego pododdziału i zgodnie z instrukcją strzelania powinna wynosić: dla kompanii 4-5 km i dla batalionu 7-8 km.

Określając głębokość pola martwego bierze się pod uwagę broń o najdłuższym zasięgu ognia wykonywanego z ostatniej rubieży. Aby zachować warunki bezpieczeństwa, granice pola martwego wydłuża się w głąb dla dział małego kalibru o 2 km oraz dla dział średniego i dużego kalibru o 4 km.

Szerokość rejonu ćwiczenia zależy od szerokości pasa /odcinka/ natarcia oddziału /pododdziału/. Oprócz tego należy uwzględnić szerokość pasów bezpieczeństwa; dla broni strzeleckiej wynoszą one 400 m, natomiast dla artylerii - od 3 do 4 km.

Wybór rejonu ćwiczenia uzależniony jest również od umiejscowienia strzelania amunicją bojową w ćwiczeniu taktycznym.

Głębokość i szerokość rejonu ćwiczenia nie są zatem wielkościami stałymi. Zmieniają się one w zależności od szczebla, na jakim jest prowadzone ćwiczenie, oraz rodzaju broni, z której strzela się amunicją bojową.

Różne warianty umiejscowienia strzelania amunicją bojową w ramach ćwiczeń taktycznych z wojskami przedstawia załącznik 55.

Na schemacie "B" tego załącznika przedstawiono strzelanie amunicją bojową kompanii piechoty jako fragment kompanijnego ćwiczenia taktycznego. W ćwiczeniu tym kompania prowadzi strzelanie całością sił z chwilą ich wejścia na teren poligonu. Po zakończeniu strzelania kompania kontynuuje ćwiczenie aż do momentu przerobienia wszystkich zagadnień szkoleniowych, ale już bez strzelania amunicją bojową.

Schemat "C" przedstawia wariant organizacji strzelania amunicją bojową przez jedną z kompanii czołgów w ramach ćwicze-

nia taktycznego pułku czołgów w jednym z etapów tego ćwiczenia. Na schemacie tym umiejscowiono ponadto strzelania tej kompanii na poligonie w niektórych pozostałych etapach ćwiczenia taktycznego.

Schemat "D" ilustruje organizację strzelania amunicją bojową dwóch batalionów piechoty w ramach dwustronnego dywizyjnego ćwiczenia taktycznego z wojskami. W założonym przykładzie autor ćwiczenia przewiduje w jednym z jego etapów przeprowadzenie strzelania amunicją bojową równocześnie przez obydwie ćwiczące strony z chwilą ich podejścia do granic poligonu, jeszcze przed rozegraniem zasadniczego fragmentu ćwiczenia taktycznego, jakim jest bój spotkaniowy. Wyniki strzelania stanowią w takim ćwiczeniu jeden z czynników przyznania przez kierownictwo ćwiczenia jednej ze stron powodzenia w boju spotkaniowym.

Natomiast na schemacie "E" zaprezentowano wariant /może rzadziej spotykany w praktyce szkoleniowej/ organizowania strzelania amunicją bojową przez pułk zmechanizowany w ramach dwustronnego ćwiczenia taktycznego z wojskami, w którym jedna ze stron prowadzi działania zaczepne, a druga - obronne. Do czasu zetknięcia się stron i rozpoczęcia strzelania amunicją bojową jedna z nich przygotowuje system obrony. W miarę podchodzenia wojsk nacierających do broniących się te ostatnie wycofują się z zajmowanych stanowisk /poza rubież bezpieczeństwa/, pozostawiając na swoim miejscu cele /nieprzyjaciela/ pozorowane. Nacierający /po rozpoznaniu/ prowadzą do nich /do niego/ ogień amunicją bojową.

W ćwiczeniu taktycznym ze strzelaniem amunicją bojową autor ćwiczenia - podobnie jak w pozostałych ćwiczeniach - opracowuje przede wszystkim myśl przewodnią. Wykonanie jej w przypadku tego ćwiczenia nie odbiega od przyjętych ogólnie zasad. Do-

chodzą tu jednakże dodatkowe elementy dotyczące strzelania.

Na ogólnym tle taktycznym działań stron umiejscawia się ćwiczący szczebel /pododdział/, który ma prowadzić strzelanie amunicją bojową, i precyzuje jego zadania taktyczne. Ponadto w zamiarze stron określa się, w jakim okresie /etapie walki/, rejonie i na jakich kierunkach będzie prowadzone strzelanie amunicją bojową, a w związku z tym - zadania bojowe dla ćwiczących wojsk. W legendzie do mapy zamiaru stron można także wymienić rodzaj strzelania amunicją bojową, określić czas strzelania i wyszczególnić prowadzące je pododdziały.

Kolejną właściwością opracowywania myśli przewodniej ćwiczenia taktycznego z wojskami połączonego ze strzelaniem amunicją bojową jest przygotowanie na ten etap /fragment/ ćwiczenia, w którym będzie prowadzone strzelanie amunicją bojową, decyzji stron. Opracowuje się ją tylko dla szczebla biorącego udział w strzelaniu /na okres strzelania/, na przykład w ćwiczeniu pułkowym, w którego ramach jeden z ćwiczących batalionów ma strzelać amunicją bojową - tylko dla tego batalionu i na okres prowadzenia przez niego strzelania. Konieczność opracowania decyzji stron wynika z potrzeby zapewnienia odpowiednich warunków bezpieczeństwa, a także ułatwienia autorowi ćwiczenia sporządzenia planu jego przeprowadzenia oraz innych dokumentów /m.in. schematu pola tarczowego, zestawienia liczbowego niezbędnych tarcz itp./.

Następnie autor ćwiczenia taktycznego z wojskami połączonego ze strzelaniem amunicją bojową powinien opracować przebieg walki dla pododdziału prowadzącego strzelanie. W celu zapewnienia warunków bezpieczeństwa w dokumencie tym podaje się szczegóły nie brane pod uwagę w innych rodzajach ćwiczeń, na przykład

rejonizację rubieży ogniowych /kierunków strzelania/, pasów bezpieczeństwa itp. Ponadto należy zaplanować każdy manewr i zabronić ćwiczącym wykonywania innego. Dla sąsiadów skrzydłowych, czyli dla pododdziałów nie strzelających, przewiduje się takie sytuacje, aby nie mogli oni pod żadnym pozorem przesunąć się do przodu i wkroczyć na kierunki działań przewidziane dla pododdziałów strzelających.

W takim elemencie myśli przewodniej, jak położenie wyjściowe stron, autor ćwiczenia bierze pod uwagę fakt, że niejednokrotnie dany oddział lub pododdział szkoli się stale na jednym poligonie, a w związku z tym kierunki, a nawet rozmieszczenie poszczególnych obiektów i celów pozorowanych są szkolonym dobrze znane. Dlatego też każdorazowo należy chociaż w niewielkim stopniu zmienić sytuację wyjściową i tym samym utrudnić ćwiczącym zadanie.

Podczas opracowywania opisowej części myśli przewodniej autor ćwiczenia - obok typowych celów i zagadnień szkoleniowych - ustala /opierając się na programie szkolenia i wytycznych dowódcy/ szczegółowe cele i zagadnienia szkoleniowe wyznaczone do zrealizowania przez pododdziały biorące udział w strzelaniu amunicją bojową. Przy podziale ćwiczenia na etapy celowe jest wyodrębnienie z całości ćwiczenia etapu, w czasie którego będzie prowadzone strzelanie amunicją bojową.

Opracowaną myśl przewodnią ćwiczenia taktycznego z wojskami połączonego ze strzelaniem amunicją bojową zatwierdza przełożony, stojący z zasady o dwa szczeble wyżej niż dowódca ćwiczącego szczebla.

W wypadku opracowywania ćwiczenia ze strzelaniem amunicją bojową wymaga się obowiązkowo zorganizowania przez autora /które-

goś z członków zespołu autorskiego/ rekonesansów w terenie w celu skonfrontowania poszczególnych elementów myśli przewodniej z warunkami rzeczywistymi.

Podczas pierwszego rekonesansu rozstrzyga się zagadnienia mające zasadniczy wpływ na przeprowadzenie ćwiczenia, a w szczególności na zachowanie warunków bezpieczeństwa. W terenie określa się między innymi dokładnie rejon prowadzenia strzelania amunicją bojową i granice pola tarczowego, pasy bezpieczeństwa i kierunki prowadzenia ognia oraz ustala przedsięwzięcia wchodzące w zakres urządzania rejonu ćwiczenia. Celem przedsięwzięć tego rodzaju jest przede wszystkim stworzenie odpowiedniej sytuacji tarczowej, warunków do rozwiązywania zadań ogniowych przez wszystkie rodzaje broni biorące udział w strzelaniu i warunków bezpieczeństwa - oraz - w wypadku prowadzenia ćwiczenia w nocy - możliwości oświetlenia terenu. Wreszcie w czasie tego rekonesansu konfrontuje się sytuacje taktyczne przewidziane do rozegrania w ćwiczeniu z warunkami terenowymi.

Podczas kolejnego rekonesansu ustala się szczegółową sytuację tarczową, określając w niej: skład, ugrupowanie oraz charakter działania pozorowanego nieprzyjaciela; sposób wskazywania celów, a także - jeżeli jest to niezbędne i możliwe-sposób pozorowania ognia prowadzonego przez nieprzyjaciela oraz przez środki ogniowe własne nie biorące udziału w strzelaniu.

W czasie rekonesansów należy ponadto ustalić rubież otwarcia i przerwania ognia, rubieże prowadzenia ognia dla poszczególnych rodzajów broni oraz stanowiska ogniowe dla czołgów, dział i moździerzy. Rubieże otwarcia ognia do poszczególnych celów określa się dla zapewnienia pełnego wykorzystania skuteczności ognia danego rodzaju broni, zaś rubieże przerwania ognia ustala

się dlatego, aby wykluczyć wypadki strzelania do celów na małych /nieregulaminowych/ odległościach. Rubieże otwarcia i przerwania ognia stabowią podstawę systemu wskazywania celów. Odległości, na jakie można prowadzić ogień, regulują odnośne instrukcje strzelań.

Ustalając podczas rekonesansów organizację strzelania należy szczególną uwagę zwrócić na zapewnienie warunków bezpieczeństwa. W tym celu ustala się w terenie rejony /rubieże/ wydawania amunicji, ładowania i rozładowywania broni, prowadzenia ognia, rejon zbierania nie wystrzelonej amunicji oraz odpowiednie sygnały.

Problemy rozstrzygane podczas rekonesansów w terenie narastają w miarę opracowywania dokumentów oraz rozwiązywania szeregu zagadnień z zakresu organizowania ćwiczenia. Szczególnie konieczny staje się wyjazd w teren po opracowaniu planu przeprowadzenia ćwiczenia, ponieważ niektóre z jego elementów autor tego ćwiczenia może ustalić dopiero wtedy, gdy ma już sprecyzowany plan rozegrania walki.

Opracowując plan przeprowadzenia taktycznego ćwiczenia z wojskami połączonego ze strzelaniem amunicją bojową autor sporządza na okres ćwiczenia, w którym ma być prowadzone strzelanie, oddzielnie /w formie graficznej/ plan tego strzelania.

Graficzny plan strzelania amunicją bojową powinien określać:

- treść /nazwę/ ćwiczenia dla strzelającego pododdziału;
- cele i zagadnienia szkoleniowe;
- czas i miejsce strzelania;
- działania ćwiczących /sposób prowadzenia ognia amunicją bojową/;
- sposób wskazywania celów;

- działania nieprzyjaciela /tylko na kierunku strzelającego pododdziału/;

- działania rozjemców ogniowych.

Do planu przeprowadzenia ćwiczenia, oprócz ogólnie przyjętych załączników, dołącza się:

- schemat pola tarczowego;

- zestawienie sił i środków pozoracji pola walki /między innymi zestawienie liczbowe rodzajów figur bojowych/;

- plan oświetlenia terenu /jeżli strzelanie ma być prowadzone w nocy/;

- plan strzelania rodzajów wojsk /wojsk pancernych, artylerii, lotnictwa - ostre bombardowanie itp./ w zależności od szczebla organizującego strzelanie;

- zestawienie ilościowe potrzebnej amunicji bojowej.

Jednym z najważniejszych z wymienionych załączników jest schemat pola tarczowego. Powinien on określać:

- granice rejonu strzelania amunicją bojową;

- kierunki strzelania oraz pasy bezpieczeństwa;

- rejony rozmieszczenia, liczbę i rodzaj pozorowanych celów oraz punkty kierowania wskazywaniem tych celów;

- rubieże otwarcia, prowadzenia i przerwania ognia;

- system zapór inżynieryjnych;

- ugrupowanie bojowe i kierunki działania nacierających wojsk;

- rozmieszczenie elementów ubezpieczenia rejonu strzelania.

Jeżeli pole tarczowe jest zelektryfikowane lub częściowo zmechanizowane, to na schemacie zaznacza się miejsce schronów i środków zapewniających ukazywanie celów /tarczociągi, podnośniki itp./.

Przykładowe opracowanie schematu pola tarczowego w kompanijnym ćwiczeniu taktycznym ze strzelaniem amunicją bojową przedstawiają załączniki 56 i 57.

Bardzo istotne znaczenie mają także takie załączniki do planu przeprowadzenia ćwiczenia taktycznego połączonego ze strzelaniem amunicją bojową, jak zestawienie sił i środków pozoracji pola walki oraz zestawienie ilościowe potrzebnej amunicji bojowej.

Pozorowanie pola walki w czasie strzelania amunicją bojową prowadzi się przede wszystkim przy pomocy figur bojowych, tarcz i makiet.

Do przeprowadzenia ćwiczeń taktycznych połączonych ze strzelaniem amunicją bojową wystawia się /zgodnie z obowiązującą instrukcją strzelania/ następujące liczby figur bojowych:

- dla kompanii - od 80 do 120;
- dla batalionu - od 180 do 200.

W skład tej liczby figur wchodzą również figury bojowe, tarcze i makiety, do których strzelają czołgi, działa, moździerze itp. W przybliżeniu na jednego strzelającego powinno przypadać 2 lub 3 figury bojowe.

Figury bojowe, tarcze i makiety oznaczające środki ogniowe nieprzyjaciela /środki napadu jądrowego, wyrzutnie rakietowe, przeciwpancerne pociski kierowane, czołgi, działa, moździerze, transportery opancerzone, granatniki, karabiny maszynowe itd./, traktuje się jako cele ważne. Z ogólnej liczby celów 30-40% powinny stanowić cele ważne i 10% cele ruchome /poruszające się/.

Oprócz pozorowania siły żywej i określonych środków ogniowych nieprzyjaciela pozoruje się również wybuchy min, pocisków

dział itp. Do tego celu używa się głównie materiału wybuchowego, petard, granatników i świec dymnych, amunicji ćwiczebnej i rakiet.

Zestawienie ilościowe potrzebnej amunicji bojowej sporządza autor ćwiczenia w porozumieniu z szefami rodzajów wojsk i służb na podstawie:

- wytycznych kierownika ćwiczenia;
- liczby i rodzajów figur bojowych, tarcz i makiet wymienionych w tabelach instrukcji strzelania poszczególnych rodzajów broni dla określonego szczebla;
- sytuacji tarczowej w rejonach strzelania;
- rozmieszczenia /odległości/ figur bojowych, tarcz i makiet od rubieży prowadzenia ognia.

Ustalając niezbędne potrzeby w zakresie amunicji bojowej należy uwzględnić sposób ugrupowania i myśl przewodnią działania nieprzyjaciela, liczbę celów, ich rozmieszczenie i odległości do nich oraz kolejność wskazywania pozorowanych celów, a także określić orientacyjnie rodzaje broni i ognia oraz rubieże ogniowe zapewniające najskuteczniejsze zniszczenie wskazywanych celów.

3. Właściwości organizowania ćwiczeń

W zakres organizowania ćwiczenia taktycznego z wojskami połączonego ze strzelaniem amunicją bojową wchodzi szereg różnorodnych prac i przedsięwzięć mających bezpośredni wpływ na prowadzenie ćwiczenia. Ich realizacja powinna zapewnić planowy przebieg ćwiczenia oraz umożliwić szkolonym przejawienie maksimum inicjatywy. Do najważniejszych przedsięwzięć z zakresu organizowania ćwiczenia taktycznego ze strzelaniem amunicją bojową należy zaliczyć:

- dodatkowe wyznaczenie na okres strzelania rozjemców ogniowych do składu aparatu kierowniczo-rozjemczego oraz wyznaczenie załóg schronów[20] obsługujących pole tarczowe i ubezpieczenia rejonu strzelania;

- wykonanie określonych czynności /ujętych w rozkazie organizacyjnym/ zapewniających warunki bezpieczeństwa;

- urządzenie rejonu strzelania;

- przygotowanie rozjemców ogniowych.

Rozjemców ogniowych wyznaczonych do składu aparatu kierowniczo-rozjemczego przydziela się do wszystkich pododdziałów biorących udział w strzelaniu, od drużyny /załogi transportera opancerzonego/ wzwyż. Rozjemców ogniowych do pododdziałów innych rodzajów wojsk biorących udział w strzelaniu przydziela się zgodnie z obowiązującymi w tych wojskach instrukcjami.

Na rozjemców ogniowych wyznacza się najbardziej doświadczonych oficerów i podoficerów. Podlegają oni rozjemcy oddziałowemu działającemu przy pododdziale danego rodzaju wojsk. Załogi schronów obsługujących pole tarczowe wydzielają z reguły komendy poligonów. Niemniej jednak obowiązkiem kierownictwa ćwiczenia powinno być przeszkolenie tych załóg, ażeby ich działania były zgodne z koncepcją planu przeprowadzenia danego ćwiczenia.

---

20 W skład załogi schronu wchodzą:
- dyżurny schronu - kierujący załogą schronu i utrzymujący łączność z kierownikiem strzelania i dyżurnym strzelnicy;
- tarczowi. W wypadku strzelnicy zmechanizowanej są to żołnierze obsługujący tarczociągi oraz operatorzy urządzeń do podnoszenia figur bojowych, tarcz itp. W wypadku gdy strzelnica nie jest zmechanizowana, tarczowymi są żołnierze podnoszący ręcznie ze schronu figury bojowe i tarcze bądź uruchamiający je za pomocą urządzeń mechanicznych na sygnał kierownika ćwiczenia. W praktyce najczęściej obydwa wypadki występują łącznie, ponieważ nie wszystkie cele da się zautomatyzować i zachodzi konieczność łączenia różnych sposobów ich pokazywania;
- żołnierze pozorujący działanie nieprzyjaciela /prowadzą oni ogień, imitują wybuchy, wysadzanie fugasów itp./.

Rozkaz organizacyjny dotyczący ćwiczenia z wojskami połączonego ze strzelaniem amunicją bojową - podobnie jak i w innych ćwiczeniach - wydaje się po opracowaniu i zatwierdzeniu dokumentacji ćwiczenia. W rozkazie tym, oprócz zagadnień występujących z reguły we wszystkich rozkazach organizacyjnych, podaje się:

- termin i rejon przeprowadzenia strzelania amunicją bojową;
- skład pododdziałów biorących udział w strzelaniu;
- zabezpieczenie materiałowe strzelania: przydział amunicji bojowej, przydział środków pozorowania pola walki w okresie prowadzenia strzelania oraz przydział środków transportu /dla zabezpieczenia strzelania/;
- system organizacji łączności w rejonie strzelania;
- organizację pozoracji pola walki;
- skład i przydział rozjemców ogniowych;
- środki zapewnienia warunków bezpieczeństwa w czasie strzelania;
- termin przeprowadzenia instruktaży dla rozjemców ogniowych oraz szkolenia pododdziałów pozoracji;
- wytyczne dotyczące urządzenia rejonu strzelania.

Bardzo istotne znaczenie ma właściwe rozwiązanie w rozkazie organizacyjnym /na jego podstawie/ takich zagadnień, jak: organizacja pozoracji pola walki, system łączności w rejonie strzelania oraz urządzenie tego rejonu.

W ćwiczeniach taktycznych z wojskami połączonych ze strzelaniem amunicją bojową - obok łączności organizowanej we wszystkich ćwiczeniach z wojskami - organizuje się dodatkowo łączność między kierownikiem ćwiczenia a jego pomocnikiem kierującym strzelaniem amunicją bojową.

Pomocnikowi kierownika ćwiczenia należy przede wszystkim zapewnić łączność z załogami schronów. Kierownikowi ćwiczenia i jego pomocnikowi zapewnia się również łączność z oficerami dyżurnymi strzelnicy i z ubezpieczeniem /posterunkami ochrony/.

Organizując łączność przewodową pomiędzy wyżej wymienionymi osobami i elementami prowadzi się przewody /kable telefoniczne/ poza rejonem strzelania, aby nie dopuścić do ich zerwania przez nacierające wojska lub wybuchy.

Specyfika organizacji pozoracji pola walki w ćwiczeniu ze strzelaniem amunicją bojową polega na tym, że zadanie pozorowania działania nieprzyjaciela, to jest przedstawienie jego ugrupowania bojowego, środków ogniowych itp. wykonuje się za pomocą figur bojowych, tarcz i makiet. Zadanie to realizują załogi schronów za pomocą specjalnych urządzeń /podnośników, tarczociągów itp./. Dlatego też ważnym zagadnieniem staje się ustalenie potrzeb w zakresie pozorowania, a co za tym idzie - określenie ilości niezbędnych materiałów i środków, składu osobowego pozoracji oraz opracowanie planu jej działania, a także szkolenie pododdziału /pododdziałów/ pozoracji.

Podczas szkolenia pododdziału /pododdziałów/ pozoracji należy zapoznać wszystkich jego żołnierzy z ich obowiązkami, nauczyć umiejętnego obchodzenia się ze środkami pozorowania pola walki oraz wykonywania poszczególnych czynności. Szkolenie sił pozoracji pola walki w zakresie ich obowiązków, zachowania warunków bezpieczeństwa oraz techniki wskazywania celów prowadzi się bezpośrednio w terenie, w miejscach działania. Po zapoznaniu z obowiązkami celowe jest przeprowadzenie treningu wszystkich osób funkcyjnych w posługiwaniu się urządzeniami mechanizacji i elektryfikacji oraz w wykorzystywaniu środków łączności.

W końcowej fazie szkolenia można sprawdzić przygotowanie pododdziału /pododdziałów/ przez przeprowadzenie próbnego pozorowania pozoracji w wybranym fragmencie strzelania.

Rejon strzelania przygotowuje komenda poligonu /strzelnicy/ własnymi siłami i środkami. W wyjątkowych wypadkach komenda poligonu może się zwrócić do dowódców organizujących ćwiczenie o udzielenie pomocy w wykonywaniu niektórych prac przez pododdziały nie biorące udziału w ćwiczeniu.

Urządzeniem rejonu strzelania kieruje pomocnik kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji pola walki na podstawie planu przeprowadzenia ćwiczenia. Na pomocnika wyznacza się najczęściej odpowiedzialnego oficera z komendy poligonu. Jeśli jest to z jakichkolwiek względów niemożliwe lub niewskazane, to oficer /oficerowie/ z komendy poligonu wchodzi w skład aparatu kierowniczego pomocnika kierownika ćwiczenia do spraw pozoracji.

Rejon strzelania urządza się tak, aby wszystkie sytuacje taktyczne były jak najbardziej utrudnione, budziły zainteresowanie ćwiczących, dawały możliwość sprawdzenia skutków ognia itp., a warunki bezpieczeństwa zostały bezwzględnie zapewnione.

Urządzenie rejonu strzelania zazwyczaj obejmuje:

- rozbudowę inżynieryjną odcinka obrony nieprzyjaciela;
- ustawienie figur bojowych, tarcz i makiet pozorujących ugrupowanie nieprzyjaciela;
- budowę schronów dla załóg i pododdziałów /grup/ pozoracji pola walki;
- ustawienie dozorów świetlnych, reflektorów i zapór inżynieryjnych;
- przygotowanie fugasów, założenie ładunków trotylu itp.;
- dokładne ustalenie i oznaczenie kierunków ognia na całą głębokość strzelania.

Większość z wymienionych prac /czynności/ składa się na urządzenie pola tarczowego. Pole to powinno zapewnić ćwiczącym /strzelającym/ możliwość rozwiązywania w czasie strzelania różnorodnych zadań taktycznych i ogniowych, a przede wszystkim: ześrodkowywanie i przenoszenie ognia z jednego celu na drugi; działanie pododdziałów w ugrupowaniu przedbojowym i bojowym, pieszo i na transporterach opancerzonych; właściwe wykorzystywanie w walce wszystkich rodzajów broni.

Pole tarczowe w rejonie strzelania organizuje się za pomocą figur bojowych, tarcz, makiet itp., oznaczających cele. Problem pola tarczowego należy zawsze rozwiązywać w sposób twórczy i nieszablonowy.

Cele mogą się składać z jednej lub kilku figur bojowych, tarcz bądź makiet imitujących siłę żywą i środki ogniowe nieprzyjaciela wraz z obsługami /załogami/. Ponieważ zgodnie z instrukcją strzelania wszystkich celów nie pokazuje się jednocześnie, należy je dla ułatwienia kierowania strzelaniem podzielić na grupy i rozmieścić w różnych miejscach w zależności od czasu pokazywania poszczególnych celów /grup celów/. Ogólna liczba celów zależy głównie od szczebla ćwiczenia, limitu amunicji i zagadnień szkoleniowych.

Kolor pozorowanych celów i ich rozmiary ustalone są w obowiązujących instrukcjach strzelania. W czasie ćwiczeń cele te maskuje się odpowiednio do tła terenu. W warunkach zimowych /gdy leży pokrywa śnieżna/ cele powinno się maskować białą farbą.

Cele pozorowane ustawia się wzdłuż frontu i w głąb zgodnie z zasadami działania nieprzyjaciela oraz odpowiednio do rodzaju terenu i jego właściwości ochronnych. Ponadto cele te

należy ustawiać w ten sposób, aby pododdziały w czasie strzelania szkoliły się w rozwiązywaniu różnorodnych zadań taktycznych z szerokim zastosowaniem manewru ogniem. Rozmieszczenie celów powinno wykluczyć możliwość prowadzenia ognia na kierunkach wychodzących poza rejon strzelania.

Wszystkie cele, a zwłaszcza cele oznaczone figurami bojowymi i tarczami, powinny być tak umocowane, aby mogły ukazywać się i znikać oraz padać po trafieniu /sygnalizować trafienie/. Podczas strzelania w nocy w celu ułatwienia strzelającym prowadzenia obserwacji i wyboru celów połowę z nich demaskuje się błyskami strzałów i promiennikami podczerwieni, a pozostałe - oświetla.

Cele ukazujące się nie mogą być widoczne dla strzelającego przed ich podniesieniem i powinny padać tylko po trafieniu pociskami. Nie mogą one reagować na czynniki uboczne. Jeżeli cel grupowy zgodnie z instrukcją /warunkami strzelania/ ma się ukazywać kilkakrotnie, to po każdym strzelaniu pokazuje się tylko te cele z danej grupy, które nie zostały trafione.

W celu wyrobienia samodzielności szkolonych w rozwiązywaniu różnorodnych zadań ogniowych pole tarczowe do strzelania należy przygotować w miarę możliwości w dwóch-trzech wariantach. Warianty te mogą niekiedy polegać na zmianie odległości strzelania w granicach 100 m w stosunku do odległości określonej w instrukcjach strzelania.

Strzelanie w czasie ćwiczenia taktycznego należy traktować jako samodzielne rozwiązywanie zadań ogniowych przez ćwiczących. Stąd też należy zachować w tajemnicy przed nimi położenie celów, odległości od nich, kolejność ukazywania się oraz kierunki i prędkości ich ruchu.

Gdy w czasie ćwiczenia nie ma możliwości wykorzystania środków elektryfikacji /mechanizacji/ pola tarczowego, należy dla ludzi obsługujących cele i siłę pozoracji wybudować schrony. Schrony te nie mogą znajdować się na kierunkach działania pododdziałów. Schrony powinno się dokładnie oznaczyć, aby nie dopuścić do zniszczenia ich przez przesuwające się czołgi. Nie wolno także celów oznaczających czołgi, działa i moździerze ustawiać w pobliżu schronów dla ludzi.

Urządzenie rejonu strzelania, a zwłaszcza pola tarczowego powinno być zakończone przed rozpoczęciem szkolenia prowadzonego w terenie z aparatem kierowniczo-rozjemczym i pododdziałami pozoracji pola walki.

4. Właściwości prowadzenia ćwiczeń

Zasadniczy wpływ na tok kierowania przebiegiem ćwiczenia taktycznego z wojskami połączonego ze strzelaniem amunicją bojową wywiera sposób prowadzenia strzelań, które mogą być prowadzone przez cały czas trwania ćwiczenia lub tylko w określonym jego etapie /fragmencie, epizodzie itp./. Niezależnie jednak od rodzaju ćwiczenia taktycznego ze strzelaniem amunicją bojową specyficzne właściwości kierowania jego przebiegiem występują jedynie w czasie samego strzelania.

Przed rozpoczęciem ćwiczenia rozjemcy powinni zwrócić szczególną uwagę na zapoznanie się przez cały skład osobowy ćwiczących z warunkami bezpieczeństwa podczas prowadzenia ognia, a następnie sprawdzić przygotowanie pododdziałów i amunicji do strzelania oraz dokonać przeglądu broni i sprzętu bojowego.

Wydawanie amunicji bojowej odbywa się w punktach amunicyjnych na polecenie kierownika ćwiczenia po zameldowaniu mu

przez rozjemców o istnieniu warunków pełnego bezpieczeństwa.

Amunicja może być wydana przed rozpoczęciem marszu z rejonu wyjściowego do rubieży ataku lub za najbliższym ukryciem przed rubieżą ataku. Przy prowadzeniu strzelania w toku /w jednym z etapów/ lub w końcowej fazie ćwiczenia amunicję wydaje się dopiero przed wyjściem pododdziałów na rubież otwarcia ognia.

Do czasu wyjścia ćwiczących pododdziałów do rejonu strzelania siły pozoracji znajdują się na stanowiskach w gotowości do wykonywania swoich obowiązków. Sygnały podawane przez kierownictwo tym siłom nie mogą być słyszane /obserwowane/ przez dowódców ćwiczących pododdziałów.

W ustalonym czasie kierownik ćwiczenia podaje sygnał wymarszu ćwiczących z rejonu /rubieży/ wyjściowego oraz rozpoczęcia przygotowania ogniowego natarcia. W celach oszczędnościowych imitację ognia artylerii można prowadzić w 2-3 pierwszych lub w ostatnich minutach przygotowania ogniowego natarcia. Czas trwania strzelania amunicją bojową artylerii określa się w zależności od wykonywanych przez nią zadań ogniowych.

W czasie podchodzenia pododdziału do rubieży otwarcia ognia rozjemcy stwarzają ćwiczącym odpowiednie sytuacje, z takim wyliczeniem, aby zapewnić niezbędny czas na wydanie amunicji, sprecyzowanie zadań i zrealizowanie wszystkich przedsięwzięć w celu zachowania warunków bezpieczeństwa.

Odległość rubieży otwarcia ognia ze wszystkich rodzajów broni nie może być mniejsza od zasięgu strzału bezwzględnego. Pododdziały czołgów podczas strzelania mogą wykonywać zadania związane z niszczeniem ważnych celów znajdujących się w dużych odległościach.

Celem zwiększenia skuteczności szkolenia w zakresie kierowania ogniem wywoływanie celów powinno się odbywać w czasie, gdy prowadzony jest jeszcze ogień do celów już uprzednio wskazanych. Takie postępowanie zmusza szkolonych do równoczesnego rażenia dwóch-trzech celów, ześrodkowywania lub przenoszenia ognia, pomagania sąsiadom itp.

Czas i częstotliwość wskazywania poszczególnych celów określa instrukcja i kierownik /autor/ ćwiczenia w zależności od rodzaju tych celów, odległości od nich, pory doby oraz rodzaju działań szkolonych pododdziałów. Natomiast sposób wskazywania celów ustala się w czasie szkolenia pododdziału pozoracji pola walki i załóg schronów.

Ogień do celów prowadzi się w różnych warunkach i z różnych podstaw strzeleckich, odpowiednio do sytuacji taktycznej i warunków terenowych, a z transporterów opancerzonych- w zasadzie w ruchu. Przy spieszaniu pododdziałów ogień z transporterów mogą prowadzić ich obsługi także z miejsca, z wykorzystaniem terenu. Czas zatrzymania transporterów w tym wypadku równy jest czasowi ukazania się celu.

Czołgi posuwające się podczas ataku zwykle przed piechotą prowadzą ogień z krótkich przystanków lub w ruchu.

Rozjemcy przy pododdziałach nie powinni przyznawać powodzenia pododdziałom biorącym udział w strzelaniu w wypadku niewłaściwego zorganizowania rozpoznania, nieskuteczności ognia i niezdecydowanego nim kierowania, a także wówczas, gdy działania tych pododdziałów nie wynikają z sytuacji. Rozjemcy oddziałowi nie mogą również zezwalać na przesuwanie się pododdziałów do przodu bez uprzedniego skutecznego porażenia środków ogniowych nieprzyjaciela. Najlepszym środkiem zaradczym

stosowanym przez rozjemców jest "zadawanie strat". Sposób ich określania powinien być taki sam jak w ćwiczeniach taktycznych z wojskami bez strzelania amunicją bojową. Między innymi, jeżeli załoga czy obsługa niewłaściwie działa, to należy ją wymienić na inną. W wypadku rażących błędów celowe jest wyłączenie z walki załogi /obsługi/ wraz ze sprzętem /uzbrojeniem/. Wyłączony z walki stan osobowy rozładowuje broń i oddaje amunicję. W wypadku gdy wyłączeni z walki żołnierze nie biorą już udziału w strzelaniach, odebraną amunicję można przekazać pododdziałom strzelającym.

W czasie prowadzenia ognia przez żołnierzy /załogi, obsługi/ rozjemcy oddziałowi i ogniowi śledzą czas wykrywania celów i prawidłowość ich oceny, sprawdzają właściwy wybór broni i ognia dla porażenia celów, zwracają uwagę na rozkazy i komendy podoficerów i oficerów wydawane podczas prowadzenia ognia oraz umiejętność utrzymania przez nich dyscypliny ognia i manewru ogniem.

Rozjemcy ogniowi powinni śledzić działanie i ogień żołnierzy prowadzony zarówno w wyniku otrzymanych przez tych żołnierzy rozkazów i komend, jak też z własnej inicjatywy. Rozjemcy ci sprawdzają również przygotowanie danych do strzelania i nastawienia przyrządów celowniczych. Gdy są one nastawione niewłaściwie, nie dopuszczają do strzelania aż do usunięcia nieprawidłowości.

Rozjemca ogniowy nie ma prawa przeszkadzać w czynnościach ćwiczącym, z wyjątkiem sytuacji, gdy ich działanie grozi niebezpieczeństwem. Wtedy rozjemca podnosi białą chorągiewkę do góry lub podaje sygnał radiowy: "przerwij ogień"! Następnie nakazuje dowódcy drużyny /załodze transportera opancerzonego,

czołgu/ przerwanie strzelania. Przerwanie ognia prowadzonego przez piechotę powinno nastąpić na polecenie rozjemcy lub z inicjatywy samych strzelających, gdy odległość między nimi a celami wynosi dla broni strzeleckiej 150-200 m. Rubieże przerwania ognia dla czołgów, dział itp. są określane w odpowiednich instrukcjach strzelania.

W czasie prowadzenia strzelań w szyku pieszym kierownik ćwiczenia przesuwa się razem z dowódcą ćwiczącego pododdziału. Podczas działania drużyny i plutonu na transporterach opancerzonych kierownik ćwiczenia znajduje się w wozie dowódcy ćwiczącego pododdziału, natomiast w czasie ćwiczenia na szczeblu kompanii i wyższym - w oddzielnym wozie bojowym obok transportera opancerzonego dowódcy ćwiczącego pododdziału.

Kierownik ćwiczenia ponosi pełną odpowiedzialność za przedsięwzięcie wszelkich kroków w celu niedopuszczenia do spowodowania nieszczęśliwych wypadków w czasie strzelania. Natomiast pomocnicy kierownika ćwiczenia do spraw rodzajów wojsk odpowiadają za gotowość swoich pododdziałów do strzelania amunicją bojową oraz za przestrzeganie przez nie wszystkich zasad bezpieczeństwa.

Strzelanie amunicją bojową kończy się na rozkaz /sygnał/ kierownika ćwiczenia. Następuje to zazwyczaj po wykonaniu wszystkich zadań ogniowych. Na ten sygnał pododdziały zatrzymują się na osiągniętej rubieży. Pododdziały znajdujące się w transporterach opancerzonych spieszają się. Żołnierze rozładowują broń. Dowódcy pododdziałów i rozjemcy ogniowi dokonują przeglądu broni. Nie wystrzeloną amunicję ćwiczący przekazują na punkty amunicyjne.

Rozjemcy ogniowi sprawdzają wyniki strzelania, obliczają wystrzeloną amunicję i meldują o rezultatach kierownikowi ćwiczenia, a dowódcy pododdziałów - o gotowości do wykonania kolejnego zadania. Jeżeli po zakończeniu strzelania przewiduje się kontynuowanie ćwiczenia taktycznego, to kierownik ćwiczenia stawia /w razie potrzeby/ nowe zadania i daje wytyczne rozjemcom do dalszej ich działalności. Pododdziały powinny przystąpić do kontynuowania działań po zakończeniu strzelania w miarę możliwości bez większej przerwy.

Po zakończeniu strzelania wychodzą za zezwoleniem kierownika ćwiczenia ze schronów załogi. Pod kierownictwem pomocnika ćwiczenia do spraw pozoracji pola walki rejonizują one i zabezpieczają niewypały. O wynikach tej pracy melduje się w komendzie poligonu /dyżurnemu strzelnicy/. Następnie zdejmuje się ubezpieczenie /posterunki ochronne/ poligonu /strzelnicy/.

ROZDZIAŁ IX

ZASADY POMIARU SKUTECZNOŚCI SZKOLENIOWEJ ĆWICZEŃ TAKTYCZNYCH

O skuteczności /efektywności/ mówi się wtedy, gdy jakieś działanie prowadzi do pożądanych zmian zamierzonych jako cel, a o skutecznym działaniu - gdy nastąpiło zbliżenie do celu działania, bez przesądzania o stopniu tego zbliżenia. W odniesieniu do rozmaitych ćwiczeń chodzi zatem o dodatnie zmiany jakościowe następujące w wyniku przeprowadzenia ćwiczenia, a głównie o wszystko to, co przyczynia się do podniesienia poziomu wyszkolenia czy kwalifikacji zawodowych ćwiczących. W ćwiczeniach przy danym położeniu i danych warunkach ćwiczebnych dąży się także do osiągnięcia skutków maksymalnych /optymalnych/, co równoznaczne jest z wystawianiem ocen najwyższych.

Pomiar skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych jest niezmiernie trudny i złożony z uwagi na skomplikowany charakter wszystkich czynników decydujących o efektywności działalności szkoleniowej, a także dlatego, że faktyczna ocena tych ćwiczeń dotyczyć może tylko okresu pokojowego i jest ustalana wyłącznie w przybliżeniu do wartości rzeczywistej i jedynie mniej lub więcej jej odpowiada.

Prawidłowość pomiaru rezultatów szkoleniowych ćwiczeń taktycznych, dokonanego w oparciu o jak najbardziej zobiektywizowaną ich ocenę, zależy przede wszystkim od dokładnego uzmysłowienia sobie przez oceniających celów danego ćwiczenia. Wszelkie bowiem skuteczne działanie, a więc i pomyślne przeprowadzenie ćwiczenia, zdeterminowane jest stopniem realizacji celu. Innymi słowy, cel /cele/ ćwiczenia stanowi nadrzędną wielkość przy mierzeniu skuteczności szkoleniowej tego ćwicze-

nia w stosunku do pozostałych branych pod uwagę wielkości.

Oprócz generalnej przesłanki zawartej w celu każdego ćwiczenia, którą stanowi przygotowanie jego uczestników do efektywnego działania w przyszłej wojnie - dla pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych i ich oceny istotne znaczenie mają głównie stopień ogólności czy szczegółowości sformułowania celu /celów/ danego ćwiczenia i samo to sformułowanie oraz relacje /stosunki/ zachodzące między poszczególnymi celami.

Ścisłe sprecyzowanie celu /celów/ ćwiczenia przez oceniających ułatwia właściwe pisemne sformułowanie tego celu /celów/.

Sformułowanie celu /celów/ ćwiczenia powinno być skonkretyzowane, szczegółowe i zrozumiałe /jasne/. Powinno ono również być realne /dostępne/, czyli odzwierciedlać rzeczywiste potrzeby /możliwości/. Ma to bardzo poważne znaczenie z punktu widzenia skuteczności szkoleniowej ćwiczeń oraz jej mierzenia. Większa konkretyzacja i szczegółowość, większa zrozumiałość /jasność/ i większa realność /dostępność/ celów ćwiczenia ułatwia ich osiągnięcie. Natomiast ogólnikowość, mniejsza zrozumiałość /jasność/ i mniejsza realność /dostępność/ celów osiągnięcie ich utrudniają, a tym samym zmniejszają skuteczność szkoleniową ćwiczenia.

W dokumentacji ćwiczebnej używa się dla wyrażenia celów najczęściej takich przytoczonych poniżej w skrócie myślowym sformułowań, jak: nauczać, doskonalić, zgrywać, trenować, pogłębiać wiedzę i umiejętności, zapoznawać /np. z poglądami/, wdrażać, wpajać i badać.

W różnych ćwiczeniach, nawet w jednym i tym samym ćwiczeniu, dąży się do osiągnięcia rozlicznych celów. Dla ćwiczeń taktycznych typowe będą następujące cele:

a/ nauczanie - ćwiczenia grupowe;

b/ pogłębianie wiedzy i umiejętności -gry wojenne oraz pogłębianie wiedzy i umiejętności pracy w polu z wykorzystaniem środków łączności - ćwiczenia szkieletowe /w tym również ćwiczenia szkieletowe z oznaczonymi wojskami/;

c/ zapoznawanie - ćwiczenia pokazowe;

d/ badanie - ćwiczenia doświadczalne;

e/ wszystkie wyszczególnione cele /z wyjątkiem celów polegających na nauczeniu/ - ćwiczenia z wojskami.

Ponadto we wszystkich rodzajach ćwiczeń taktycznych, z pewnym zastrzeżeniem co do ćwiczeń grupowych, doskonali się i zgrywa ćwiczące kolektywy.

Z punktu widzenia mierzenia stopnia realizacji celów najłatwiejszy jest pomiar skuteczności szkoleniowej ćwiczeń grupowych, w których z zasady należy nauczyć czegoś szkolonych. Dość łatwe jest bowiem zmierzenie poczynionych przez nich postępów w stosunku do dość niskiego jeszcze wyjściowego poziomu ich wiedzy. Więcej trudności natomiast przysparza sprawa pomiaru w niektórych pozostałych rodzajach ćwiczeń, a najtrudniejszy jest pomiar rezultatów ćwiczeń pokazowych, w których ocenia się nie tylko specyfikę działania ćwiczących, ale i zmiany /skutki/, jakie nastąpiły w wyniku przeprowadzenia tych ćwiczeń u szkolonych obserwatorów pokazu.

Między poszczególnymi celami zachodzą najczęściej stosunki złożone. W zależności od charakteru tych stosunków można zestawić przynajmniej trzy grupy celów:

a/ grupę celów nadrzędnych i podrzędnych, czyli grupę celów całościowych i częściowych /pośrednich/. Realizowanie tych drugich celów prowadzi do osiągnięcia pierwszych, które

można w tym wypadku traktować jako cele ostateczne. Celami nadrzędnymi ćwiczenia są cele ogólne, a celami podrzędnymi - cele etapu danego ćwiczenia czy cele stawiane przed poszczególnymi rodzajami wojsk i służb uczestniczących w ćwiczeniu. Cele nadrzędne i podrzędne cechują zależności o charakterze hierarchicznym;

b/ grupę celów równorzędnych. Są to na przykład cele równoważnych etapów czy zagadnień szkoleniowych ćwiczenia, cele postawione przed szefami służb, którzy spełniają równorzędną rolę lub realizują podobne przedsięwzięcia z zakresu zabezpieczania walki;

c/ grupę celów sprzecznych, przeciwstawnych, nawet konkurencyjnych. Zjawisko takich relacji pomiędzy niektórymi celami, takich niewskazanych ich powiązań wewnętrznych ma miejsce w praktyce ćwiczebnej wtedy, gdy na skutek przyjęcia złych założeń lub w wyniku wadliwej działalności kompetentnych osób funkcyjnych - podyktowanej niewłaściwym rozumieniem spraw służbowych, zrutynizowanymi nawykami, a niekiedy i przesadną gorliwością - preferuje się jedno z zagadnień kosztem drugich, a zwłaszcza zagadnienia drugorzędne kosztem pierwszorzędnych.

Zadanie oceniających polega zatem na dokładnym określeniu występujących stosunków /relacji/ pomiędzy celami, ścisłym ich uwzględnieniu przy pomiarze skuteczności szkoleniowej danego ćwiczenia oraz ustaleniu ewentualnych od nich odchyleń. Zbadanie tych stosunków jest jednak bardzo trudne, gdyż nie dysponujemy żadnym oficjalnym i obowiązującym rejestrem celów ćwiczebnych /odpowiednio uszczegółowionym/, nie mówiąc już o integracyjnym systemie takich celów.

Ogólnie rzecz biorąc, oceniający uzmysławiając sobie cele ćwiczenia taktycznego powinni:

a/ zapoznać się szczegółowo ze wszystkimi celami planowanymi do osiągnięcia w wyniku przerobienia przez ćwiczących poszczególnych zagadnień szkoleniowych i etapów oraz przeprowadzenia całego ćwiczenia, a także ustalić stosunki zachodzące pomiędzy tymi celami w danym ćwiczeniu.

b/ ustalić wiadomości wyjściowe oraz wiedzę i poziom wyszkolenia ocenianych;

c/ porównać zastosowane rozwiązania, sposoby postępowania, czynności /pracę/ i uzyskiwane postępy z zakładanymi, przy uwzględnieniu czynników niezależnych od woli ćwiczących, a wpływających dodatnio lub ujemnie na skutki ich działania.

Podczas dokonywania pomiaru skuteczności szkoleniowej każdego ćwiczenia taktycznego należy także pamiętać o tym, że zespołowe działanie kolektywów ćwiczących jest rezultatem indywidualnego działania ich poszczególnych członków i że na osiągnięcie celu /celów/ całego przeprowadzonego ćwiczenia składa się całokształt czynności ćwiczebnych tych właśnie członków. Umiejętne budowanie oceny ogólnej w zależności od ocen indywidualnych oraz dokonywanie wnikliwych analiz i syntez jest zatem jednym z czynników decydujących o prawidłowości oceny i pomiaru.

Po uzmysłowieniu sobie celu /celów/ pierwszą czynnością pomiaru skuteczności szkoleniowej każdego ćwiczenia taktycznego jest jego podział - przy uwzględnieniu struktury merytoryczno-metodologicznej - na odpowiednie składowe. W wyniku tego następuje <u>uściślenie przedmiotu pomiaru i oceny</u>, czyli ustalenie mierzonych i ocenianych działów, zespołów i grup zagadnień, a nawet odrębnych zagadnień ćwiczenia.

Podział ten należy rozpocząć od wyodrębnienia i ocenienia zamiaru i zbudowanego w powiązaniu z nim tła taktycznego /operacyjno-taktycznego/. Wysoka wartość zamiaru przesądza w dużym stopniu o skutecznym przebiegu i wysokiej ocenie ćwiczenia, natomiast mierność lub błędność zamiaru z reguły skazuje z góry nawet najlepsze działanie ćwiczących na niepowodzenie.

Po dokonaniu oceny zamiaru i wiążącego się z nim tła taktycznego /operacyjno-taktycznego/ można zastosować różne warianty podziału ćwiczenia na odpowiednie składowe w celu dalszego uściślenia przedmiotu pomiaru i oceny. Najczęściej jednak, w większości ćwiczeń taktycznych, a zwłaszcza ćwiczeń taktycznych z wojskami, należałoby za podstawę pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczeń przyjąć zalecenia instrukcji, dotyczącej zasad przeprowadzenia inspekcji w Siłach Zbrojnych PRL. W takim wypadku byłyby mierzone i oceniane:

a/ Praca dowództwa i sztabu w czasie ćwiczenia:

- praca dowództwa i sztabu w zakresie wypracowania decyzji i przekazania jej wykonawcom;
- organizacja dowodzenia;
- wykorzystanie technicznych środków łączności;
- przestrzeganie zasad tajnego dowodzenia;
- organizacja współdziałania i zabezpieczenia działań bojowych;
- organizacja i praca partyjno-polityczna;
- praca dowództwa i sztabu oraz poszczególnych szefów rodzajów wojsk i służb /szefa sztabu, zastępcy dowódcy do spraw technicznych, kwatermistrza, pomocnika szefa sztabu do spraw operacyjnych, pomocnika szefa sztabu do spraw rozpoznania itd./;

- stan dokumentacji bojowej /technicznej/ dotyczącej ćwiczenia.

b/ Rozpoznanie:

- zaangażowanie dowództwa /sztabu/ w organizowaniu i prowadzeniu rozpoznania;

- planowanie i organizowanie rozpoznania /przeciwnika, terenu, rejonu przyszłych działań/;

- sposób i umiejętność działań pododdziałów rozpoznawczych i niezwiadowczych;

- wykorzystanie danych z rozpoznania przez sztaby i pododdziały.

c/ Obrona przed bronią masowego rażenia:

- rozpoznanie skażeń i zakażeń;

- praktyczne umiejętności w zakresie organizowania obrony i ochrony przed bronią masowego rażenia;

- zabezpieczenie tyłowe przed bronią masowego rażenia;

- likwidacja skutków uderzeń broni masowego rażenia.

d/ Obrona przeciwlotnicza:

- odbieranie informacji z sieci ostrzegania, organizowania wzrokowego wykrywania i rozpoznania oraz alarmowanie pododdziałów o zagrożeniu z powietrza;

- wykonanie zamierzeń alarmu lotniczego przez sztab związku taktycznego /sztaby oddziału, pododdziału/;

- wyszkolenie i zakres wykorzystania etatowych środków OPL /pododdziałów przeciwlotniczych działi karabinów maszynowych/;

- wyszkolenie i wykorzystanie etatowej broni ręcznej i maszynowej w zwalczaniu środków napadu powietrznego;

- prowadzenie biernej obrony przeciwlotniczej.

e/ Praca systemu łączności:

- organizacja łączności w związku taktycznym /oddziale i pododdziałach/;

- praca systemu łączności w zakresie zabezpieczenia działań bojowych;

- działanie pododdziałów łączności.

f/ Szkolenie inżynieryjno-saperskie i saperyzacja wojsk:

- stosowanie zapór inżynieryjnych i ich pokonywanie w czasie ćwiczenia;

- zdolność pododdziałów rodzajów wojsk do samodzielnego pokonywania przeszkód terenowych i trudnych odcinków dróg;

- umiejętność zakładania i unieszkodliwiania pojedynczych min i pól minowych;

- organizacja pracy oraz okopywanie ludzi i sprzętu bojowego w czasie działań przy użyciu sprzętu inżynieryjnego i materiałów wybuchowych;

- wyposażenie pododdziałów w sprzęt okopowy i materiały inżynieryjne oraz umiejętność posługiwania się nimi.

g/ Działalność służb tyłowych /zaopatrzenia/ w czasie ćwiczenia:

- dowodzenie tyłami;

- organizacja tyłów i praca pododdziałów tyłowych;

- organizacja ochrony i obrony;

- dokumentacja bojowo-materiałowa;

- zabezpieczenie tyłowe ćwiczących wojsk przez służby /żywnościową, mundurową, materiałów pędnych i smarów, zdrowia/.

h/ Działanie zasadniczych pododdziałów w czasie ćwiczenia:

- praca dowódców drużyn /działonów, załóg i grup/, plu-

tonów, kompanii /baterii/, batalionu /dywizjonu/; znajomość nich przez zadań i sytuacji bojowej;

- dowodzenie pododdziałami /żołnierzami/, wykorzystanie technicznych /ruchomych/ środków łączności, przestrzeganie zasad tajnego dowodzenia;

- wyszkolenie pojedynczego specjalisty i zgranie drużyny /obsług, załóg, grup/;

- umiejętność wykorzystania terenu, stosowanie /wykonanie/ manewru;

- czas i stopień wykonania podstawowych zadań - osiągnięcia gotowości bojowej na zapasowym stanowisku ogniowym, zapasowej pozycji /lotnisku itp./; tempo działań;

- współdziałanie wewnątrz pododdziału oraz z pododdziałami innych rodzajów wojsk i służb;

- organizowanie i prowadzenie rozpoznania;

- obrona przed bronią masowego rażenia;

- obrona przeciwlotnicza;

- organizacja ochrony i maskowania;

- realizacja zagadnień z zakresu szkolenia saperskiego i sanitarnego;

- kierowanie ogniem pododdziału /żołnierzy/; prawidłowość podawanych komend;

- stan dokumentacji bojowej /technicznej/;

- praca dowódców pododdziałów /szefów/ w zakresie zabezpieczenia tyłowego żołnierzy;

- strzelanie kompanii piechoty amunicją bojową /wg. zagadnień jak w punkcie b/;

- strzelanie kompanii czołgów amunicją bojową /według zagadnień jak w punkcie b/[21].

21 Instrukcja dotycząca zasad przeprowadzania inspekcji w Siłach Zbrojnych PRL. Sygn.-Szkol. 383/69, Drukarnia Sztabu Generalnego, Warszawa 1970, s. 47-52.

Niekiedy w ćwiczeniach taktycznych, a zwłaszcza w taktycznych ćwiczeniach dowódczo-sztabowych, są mierzone i oceniane:

a/ przygotowanie do ćwiczenia samych szkolonych oraz zabezpieczających ich działanie sił i środków, a w ćwiczeniach kierowanych przez zespół rekrutujący się ze składu ćwiczącego szczebla dowodzenia - również i przygotowanie aparatu kierowniczo-rozjemczego;

b/ wszelka działalność szkolonych związana z wypracowaniem decyzji, jej opracowaniem /w postaci dokumentów planowania i dyrektywnych/ oraz podaniem ich do wiadomości wykonawców;

c/ przygotowanie na tej podstawie działań;

d/ kierowanie wojskami i wszechstronne ich zabezpieczenie w toku działań oraz łącząca się z tym praca dowódców i sztabów;

e/ działania szkolonych wojsk /w ćwiczeniu z wojskami/;

f/ praca aparatu kierowniczo-rozjemczego, jeśli został on wydzielony ze składu inspekcjonowanego lub kontrolowanego dowództwa /szefostwa/, oraz sił i środków pozoracji pola walki /tych ostatnich - w razie ich występowania/;

g/ działanie i praca sił i środków łączności ćwiczących i łączności aparatu kierowniczo-rozjemczego, a w niektórych wypadkach /gdy ćwiczeniem kierują zespoły wydzielone z ćwiczącego szczebla dowodzenia/ również łączności zapewniającej pracę aparatu inspekcjonującego lub kontrolującego;

h/ zabezpieczenie materiałowe wszystkich wspomnianych wyżej elementów uczestniczących w ćwiczeniu.

W podanym schemacie wyodrębniono działy zagadnień. Dalszy podział na poszczególne zespoły zagadnień dokonywany jest wewnątrz działów, a wydzielanie grup zagadnień i odrębnych zagadnień - wewnątrz zespołów i grup. Ponadto niekiedy

ze względu na preferowanie pewnych dziedzin działań ćwiczebnych szkolonych - chociaż występują one w większości elementów lub we wszystkich elementach przedstawionego schematu - traktuje się je jako odrębny dział. Takim działem jest najczęściej opracowywanie dokumentacji ćwiczenia. Podobnie postępuje się ze "strzelaniem amunicją bojową", będącym bezsporną składową działu: "Działania szkolonych wojsk".

Podstawę do wyodrębnienia wymienionych wyżej składników przedmiotu pomiaru i oceny stanowiło kryterium czynności wykonywanych przez szkolonych. Przy pomiarze skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych można również zastosować kryterium celowe /do "czego" dążą szkoleni w ćwiczeniu/. W takim przypadku w ćwiczeniu taktycznym należałoby zmierzyć i ocenić:

a/ umiejętności taktyczne /operacyjno-taktyczne/ i organizacyjne ćwiczących dowódców i oficerów sztabów oraz efektywność działania sztabów jako organów dowodzenia;

b/ stan moralno-polityczny i stan dyscypliny ćwiczących;

c/ wpływ ćwiczenia na kształtowanie kolektywów wojskowych oraz wyrabianie w żołnierzach odpowiednich cech charakteru, a także ich odporności psychicznej i fizycznej;

d/ skuteczność i stopień zgrania wojsk /w ćwiczeniu z wojskami/ działających na ćwiczebnym polu walki;

e/ stan oraz stopień wykorzystania sprzętu, uzbrojenia, wyposażenia i zaopatrzenia;

f/ poziom wyszkolenia indywidualnego ćwiczących, a w ćwiczeniach z wojskami - małych pododdziałów.

W niektórych rodzajach ćwiczeń taktycznych jeszcze się mierzy i ocenia wyniki innych działań ćwiczących, obrazujące specyfikę danych ćwiczeń. Na przykład w ćwiczeniu pokazowym konieczne jest dokonanie pomiaru skuteczności przyswojenia

demonstrowanych wzorów przez szkolonych obserwatorów pokazu, a w ćwiczeniach doświadczalnych - głównie stopnia weryfikacji założeń badawczych i wartości finalnego efektu badań.

Niezależnie jednak od przejętego kryterium wszelki pomiar skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych powinien zapewnić zmierzenie stopnia realizacji nadrzędnego celu danego ćwiczenia /to jest stanu osiągniętej przez ćwiczących gotowości bojowej/ oraz odznaczać się prostotą i łatwością.

Uściślony przedmiot pomiaru i oceny należy odpowiednio odnieść do ćwiczących kolektywów. Kierując się ich strukturą organizacyjną w danym ćwiczeniu taktycznym mierzy się i ocenia najpierw działania /pracę/ i wynikłe z nich skutki, jeśli chodzi o poszczególne dowództwa, sztaby i szefostwa, a w następnej kolejności - elementy tych dowództw, sztabów, szefostw itd.

Po podziale ćwiczenia taktycznego na odpowiednie składowe, uściślające przedmiot pomiaru i oceny skuteczności szkoleniowej tego ćwiczenia, niezbędne jest ustalenie sposobu mierzenia. Wykorzystuje się tu określone i w miarę możliwości najodpowiedniejsze punkty odniesienia - normy, modele itp., zwane dalej ogólnie wzorcem /wzorcami/.

Z uwagi na aplikacyjny charakter wszelkich ćwiczeń taktycznych stosowane przy pomiarze ich skuteczności szkoleniowej wzorce mogą się również opierać tylko na bazie aplikacyjnej. Tego rodzaju charakter punktu /punktów/ odniesienia nie może jednakże stać na przeszkodzie w poszukiwaniu najlepszych w danych warunkach wzorców jakościowych, a mianowicie takich, które by pozwoliły porównać działanie ćwiczących i uzyskane przez nich efekty z oczekiwanymi oraz stanowiły podstawę do ustalenia stopnia realizacji i odchyleń lub różnic między osiągnię-

tymi a założonymi celami, umożliwiając w konsekwencji wystawienie sprawiedliwej oceny.

W ćwiczeniach taktycznych należy się przede wszystkim opierać na zasadach sztuki wojennej. Zasady te znajdują szerokie odzwierciedlenie w literaturze fachowej, poczynając od obowiązujących regulaminów, a kończąc na artykułach czasopiśmienniczych.

W następnej kolejności powinno się uwzględniać zalecenia dyrektywne i wskazania programów /konkretyzujące zazwyczaj wspomniane wyżej zasady/. Zasady sztuki wojennej są przedstawione także w publikacjach typu instrukcyjno-podręcznikowego.

Przy pomiarze skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych należy obowiązkowo uwzględniać i odpowiednio preferować wyzwalającą się inicjatywę twórczą ćwiczących. Stwarzają oni przecież nowe sytuacje, wysuwają ciekawe koncepcje, proponują oryginalne rozwiązania. W ćwiczeniach tych szczególnie istotne znaczenie ma zmierzenie: prawidłowości stosowania przez szkolonych w działaniach sił i środków bojowych, a zwłaszcza wykorzystanie przez nich skutków użycia broni jądrowej; czasu reagowania na zmiany sytuacji i dostosowywania się odpowiedzialnych dowódców, oficerów sztabu i w ogóle organów dowodzenia do wymagań szybko zmieniających się warunków pola walki; wytrzymałości rozlicznych systemów organizacyjnych na uderzenia nieprzyjaciela /w tym jego zmasowane uderzenia bronią masowego rażenia/; odporności wszelkich systemów rozpoznawczo-obronno-uderzeniowych na zakłócenia radioelektroniczne.

Wykorzystując odpowiedni punkt /punkty/ odniesienia przy pomiarze skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych trzeba

obowiązkowo przeanalizować postępowanie ćwiczących w aspekcie praktycznego działania.

Walory praktycznego działania w odniesieniu do tych ćwiczeń można w zasadzie podzielić na dwie grupy.

Pierwsza grupa obejmuje takie istotne walory praktycznego działania, jak: dokładność, udatność i czystość działania, to jest walory dotyczące głównie efektów działania, a mówiąc ściślej - okoliczności uzyskiwania tych efektów. Za dokładne uznaje się czynności ćwiczących odpowiadające całkowicie wymiernemu wzorcowi rzeczywistemu lub wyobrażonemu dla potrzeb opisu efektu danego ćwiczenia wzorcowi idealnemu, za udatne - czynności, w których - obok zamierzonego efektu głównego - dąży się również do uzyskania efektów /efektu/ dodatkowych, za czyste zaś - czynności prowadzące do osiągania efektów bez cech ujemnych, bez cech niezgodnych z efektem głównym i efektami dodatkowymi.

Grupę drugą stanowią walory praktycznego działania odnoszące się przede wszystkim do jego sposobów. Są to prostota i pewność, ostrożność lub śmiałość i energiczność działania. Prostota jest antytezą komplikacji i zagmatwania. Działanie ćwiczących jest tym prostsze, im mniej jest w nim składników czy czynności mających drugorzędne znaczenie dla uzyskania pożądanego efektu. Pewnym działaniem jest działanie stwarzające obiektywne prawdopodobieństwo, iż w danych okolicznościach doprowadzi ono do osiągnięcia zamierzonych celów. Działanie ostrożne polega na niepodejmowaniu przez ćwiczących kroków, z którymi wiąże się ewentualność nieskuteczności lub antyskuteczności, natomiast działanie śmiałe - na stosowaniu właśnie środków, co do których istnieje przeświadczenie, iż będą nieskuteczne lub antyskuteczne. Z kolei energiczne działanie - to dostateczne, ze względu na sposób działania, wydatkowanie w nim

przez ćwiczących czy to energii własnej, czy energii stosowanych z ich woli środków rzeczowych. W zależności od rodzaju wydatkowanej energii i sposobu jej wydatkowania energiczność może przybierać formy "rzutkości", "zaradności", "pilności", "pracowitości", "wytrzymałości" ćwiczących itp., to jest intensywności ich działania w rozmaitej formie.

Bardzo istotny jest jeszcze taki atrybut działania jak racjonalność - pojmowana zarówno w sensie rzeczowym, jak i metodologicznym. W pierwszym wypadku chodzi o postępowanie ćwiczących odpowiadające istniejącemu położeniu i zgodne z obiektywnym stanem rzeczy, niezależnie od tego, czy zdają oni sobie z tego sprawę i jaki mają stosunek do tego położenia i stanu rzeczy, w drugim zaś - o postępowanie wynikające z posiadania uznanej wiedzy. Stwierdzenie faktu racjonalnego działania jest o tyle ważne, że warunkuje ono - poniekąd automatycznie-możliwość mierzenia całego działania w prawidłowy sposób.

Po znalezieniu /ustaleniu/ najodpowiedniejszego wzorca przy pomiarze skuteczności działania ćwiczących w danym ćwiczeniu taktycznym /w jakimś jego okresie, etapie, podczas przerabiania określonego zagadnienia szkoleniowego czy jakiegoś epizodu/ oceniający powinien na podstawie danych wyjściowych oraz posiadanej wiedzy i poziomu wyszkolenia ocenianych porównań zastosowane przez nich rozwiązanie, a także ich postępowanie, czynności /pracę/ i postępy z zakładanymi i na tej podstawie ustalić zgodność ze wzorcem lub odchylenia od niego.

Pełna adekwatność postępowania ocenianego do zakładanego wzorca ma miejsce wtedy, gdy opanował on całkowicie zagadnienia, udzielił wyczerpującej odpowiedzi, potrafił ją uzsadnić, podejmował prawidłowe decyzje i podawał bezbłędne komendy lub wykonywał właściwie inne czynności w określonym normą i warun-

kami czasie.

Niepełna chociaż dobra zgodność postępowania ocenianego z założonym wzorcem oznacza dość gruntowne opanowanie przez niego zagadnienia, udzielenie wyczerpującej odpowiedzi bez popełnienia poważniejszych pomyłek oraz słuszne z jego strony decyzje, dość energiczne i prawidłowe podawanie komend i wykonywanie czynności w określonym normą i warunkami czasie.

Dostateczna zgodność pomiędzy branym pod uwagę wzorcem a postępowaniem ocenianego występuje jedynie wtedy, gdy wykazał się on tylko ogólną znajomością zagadnienia i nie potrafił uzasadnić odpowiedzi lub objaśnić wykonywanych czynności, kiedy udzielił odpowiedzi niewyczerpującej, lecz bez zasadniczych pomyłek, podejmował na ogół słuszne decyzje, podawał komendy bądź wykonywał nakazane czynności mało energicznie, chociaż bez większych niedociągnięć i w odpowiednim czasie.

O braku zgodności mówi się wtedy, gdy oceniany wykazał nieznajomość danego zagadnienia - zarówno jeśli chodzi o praktyczne działanie, jak i wiadomości teoretyczne - lub przekroczył normę czasu określoną na wykonanie danej czynności.

Umiejętność znalezienia najwłaściwszego odpowiednika, na który można się powołać przy pomiarze skuteczności działań czy pracy ćwiczących w dostosowaniu do konkretnej sytuacji ćwiczenia taktycznego, świadczy zawsze o głębokiej wiedzy teoretycznej i wysokich kwalifikacjach zawodowych oceniających.

Pomiary skuteczności szkoleniowej wszelkich ćwiczeń, w tym również ćwiczeń taktycznych, są tym łatwiejsze i właściwsze, im lepsze zostały zastosowane narzędzia pomiaru.

W zdecydowanej większości rodzajów ćwiczeń taktycznych zasadniczym narzędziem pomiaru są obserwacje i spostrzeżenia

oceniających, a miarą uzyskanych w ćwiczeniach efektów - subiektywne ich odczucia bazujące z reguły na własnym doświadczeniu.

Następne narzędzie pomiaru - to uzupełnianie przez oceniającego własnych obserwacji i spostrzeżeń relacjami bądź opisami innych osób.

W związku z nieuniknioną relatywnością i subiektywnością takiego procesu opiniodawczego występują niekiedy pewne różnice pomiędzy oceną wystawioną ćwiczącym za udział w danym ćwiczeniu a ich postawą oraz wynikami uzyskiwanymi w praktyce codziennej służby i w innych ćwiczeniach.

Pewien wyjątek stanowią ćwiczenia doświadczalne, których celem jest badanie /sprawdzanie/ dających się dokładnie ustalić wskaźników, na przykład możliwości sprzętu. W ćwiczeniach takich należy jednakże ściśle przestrzegać określonych przepisami, normami itp. warunków badań. Również w innych ćwiczeniach można skwantyfikować /zmierzyć w sensie ilościowym/ cały szereg skutków działań ćwiczących, ustalając, ile sytuacji wrysowali oni na mapę i jak długo wrysowywali te sytuacje, ilu z nich wytrwało do końca ćwiczenia w dobrej kondycji fizycznej /m.in. na podstawie badań lekarskich/ itp. Żadne jednak wskaźniki liczbowe nie mogą przesłonić tu kwestii jakości, na której właśnie - przy zapewnieniu pewnego minimum ilościowego - polega istota rzeczy.

Negatywnemu zjawisku subiektywizacji pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych przeciwdziała się przede wszystkim przez właściwy dobór oceniających i ścisłe przestrzeganie przez nich zasad pomiaru tej skuteczności.

Dla zobiektywizowania pomiaru w ogóle, a jego narzędzi w szczególności bardzo ważne znaczenie ma zastosowanie odpo-

wiedniego systemu ocen.

Wynik /treść/ oceny w wielu ćwiczeniach taktycznych jest sprowadzany często do bardziej lub mniej wyważonych ogólnikowych bądź szczegółowych stwierdzeń wnioskowych z uwypukleniem błędów albo, na odwrót - podkreśleniem sukcesów ćwiczących, a więc do stwierdzeń, że ćwiczący dobrze wykonali swoje zadania, bez ścisłego sprecyzowania, co owo "dobrze" oznacza. W niektórych wypadkach zastępuje się rzetelną ocenę tylko wieloznacznym stwierdzeniem: ćwiczenie wykazało, iż ćwiczący są w stanie .... itp.

W ćwiczeniach taktycznych należałoby zmodyfikować i skonkretyzować system ocen. Oceny powinny być formułowane w sposób umożliwiający łatwe dostosowanie ich do skali wymiernej, na przykład do skali interwałowej /centylowej w wypadku skali o podziałce od 0 do 100/. Jest to skala posiadająca jako punkt progowy umowne zero i pozwalająca na kolejne przyrównywanie do jej punktów wyższych /w zależności od całkowitego wymiaru skali/ efektów ćwiczenia przedstawianych w postaci wymiernej wypadkowej, powstałej w wyniku stopniowego nagromadzenia elementarnych cech jakościowych oraz wszystkich cech ilościowych. Można by więc ocenę poszczególnych skutków ćwiczenia oraz ich ogółu wyrazić w czteroznakowej skali interwałowej, przykładowo oceniając je jako niedostateczne lub niezadowalające, dostateczne lub ledwo zadowalające, dobre lub zadowalające i wreszcie wysokie lub w pełni zadowalające, a w postaci liczbowej: 2;3; 4;5. Odpowiednio postępuje się przy posługiwaniu się dowolną skalą interwałową, a między innymi sześcioznakową - 2;3;4;5; 6; 7 lub 2; 2,49; 4; 3,5; 4; 4,5. Kolejnym znakom tej ostatniej skali odpowiadałyby pojęcia: niedostatecznie czy niezadowalająco, dostatecznie lub wystarczająco, dość dobrze,

dobrze, zupełnie dobrze, zadowalająco.

Mierząc skuteczność szkoleniową ćwiczeń taktycznych za pomocą wskaźników ilościowych można wykorzystać skalę stosunkową, to jest skalę, która - podobnie jak skala interwałowa - posiada arbitralne /umowne/ zero i dzieli się na równe jednostki. Skala ta służy do ustalania stosunku jednych wielkości liczbowych do drugich /liczby przejechanych kilometrów do liczby rozchodowanych materiałów pędnych i smarów, wykonanych przez ćwiczących dokumentów do czasu zużytego na ich opracowanie itp./.

Niezależnie od rodzaju zastosowanej skali, warunkiem jej właściwej jakości, a więc i wartości określenia skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych, będzie trafność. Trafna miara oznacza, że wyniki i odzwierciedlające je oceny reprezentują to, co miały reprezentować, czyli że są one adekwatne do stopnia realizacji poszczególnych celów tych ćwiczeń.

Przy pomiarach skuteczności ćwiczeń taktycznych niezbędne jest rzetelne porównywanie zmierzonych wyników.

Rzetelność oznacza, że na uzyskanych wynikach pomiaru skuteczności można polegać, czyli że przy powtarzaniu ćwiczenia w analogicznych warunkach inni oceniający, posługując się analogicznymi narzędziami pomiaru, wystawią w przybliżeniu takie same oceny. O wystarczającej rzetelności oceny mówi się zatem wtedy, gdy po wielokrotnym zweryfikowaniu jej współczynnik przy ponownych pomiarach wynosi co najmniej 0,90 i zbliża się do 1.

Faktycznie jednak jest mało prawdopodobne, aby identyczne ćwiczenie wielokrotnie powtarzano w celu wypracowania obowiązujących dyrektywnych kryteriów postępowania aparatu oceniającego, a tym bardziej, by powtórzono ćwiczenie li tylko dla zweryfikowania oceny. Wystawioną ocenę, formalnie rzecz biorąc, uważa się za autorytatywną już od samego początku, a o rzeczywistej

rzetelności ~~pomiaru~~ badań sądzi się jedynie na podstawie dociekań pośrednich i konsekwencji postępowania ocenianych w pocwiczebnej działalności służbowej.

Ćwiczący wykonują często analogiczne /podobne/ zadania w niejednakowych warunkach. W każdym więc ćwiczeniu należy obowiązkowo uwzględnić czynniki wpływające niezależnie od woli ćwiczących /automatycznie poniekąd/ na ich działanie oraz skutki oddziaływania tych czynników.

Przy pomiarze skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych bierze się zazwyczaj pod uwagę takie niezależne od woli ćwiczących czynniki, jak:

a/ czas trwania okresu przygotowania do ćwiczenia;

b/ braki etatowe /w obsadzie personalnej, sprzęcie bojowym, uzbrojeniu, wyposażeniu itd./;

c/ rodzaj ćwiczącej jednostki ze względu na różnice występujące w strukturze etatowej - jednostka rozwinięta, jednostka skadrowana /w ćwiczeniach z wojskami/;

d/ wyraźne różnice terenu: teren równinny, średnio pokryty i średnio pocięty lub teren lesisty, jeziorno-bagnisty czy górzysty albo teren o drożni rozwiniętej i teren o drożni nie rozwiniętej.

Tego rodzaju czynników może być więcej. Pełne ich uwzględnienie zależy od dokładnej i wszechstronnej znajomości ocenianych przez oceniających, a także głębokiej znajomości przez tych ostatnich warunków ćwiczenia.

Bardzo istotny wpływ na mierzenie skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych ma zastosowanie najwłaściwszej organizacji pracy przy pomiarze oraz najwłaściwszych form podawania jego wyników zainteresowanym.

W omawianych ćwiczeniach pomiaru skuteczności szkoleniowej /z wystawianiem ocen/ najczęściej dokonują:

a/ osoby należące do aparatu kierowniczo-rozjemczego, a w jakimś stopniu i osoby z zespołów /grup/ podgrywających, rekrutujące się;

- ze składu dowództw czy instytucji nadrzędnych w stosunku do ćwiczących, z jednostek równorzędnych do nich czy nawet podrzędnych w porównaniu z nimi, a nie biorących udziału w ćwiczeniu;

- ze składu ćwiczących - dość często stosowany wariant przy kierowaniu ćwiczeniem przez wydzielony zespół /grupę/ oficerów z ćwiczącego szczebla dowodzenia;

b/ komisje inspekcyjne i kontrolne. Mierzą one skuteczność działania nie tylko ćwiczących, ale i aparatu kierowniczo-rozjemczego, a także zespołów /grup/ podgrywających, elementów oznaczających wojska, elementów pozoracji pola walki i innych.

W niektórych rodzajach ćwiczeń taktycznych, na przykład w ćwiczeniach doświadczalnych, rolę aparatu organizatorsko-kierującego spełniają przełożone organy dowodzenia /ich przedstawiciele/ określonego szczebla /występujące w normalnym składzie organizacyjnym/, specjalne komisje itp. W ramach zaś wszystkich wyszczególnionych zespołów dokonujących pomiaru lub równolegle z nimi mogą działać różni obserwatorzy, zespoły badające niektóre specyficzne zagadnienia oraz inne grupy czy osoby, których opinie powinny być obowiązkowo brane pod uwagę przez oceniających czy sprawdzających.

Typowy organ dokonujący pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych stanowi aparat kierowniczo-rozjemczy wraz z oficerami z zespołów /grup/ podgrywających. Łączy on obowią-

zki pomiarowe z ob-owiązkami kierowania ćwiczeniem, a dokonywany przez niego pomiar stanowi końcowy, podsumowujący fragment działalności organizatorsko-kierowniczej. W pewnych wypadkach może być również powołany specjalny organ /zespół, grupa/ przewidziany tylko do dokonywania pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczenia. Organizację takiego organu /zespołu, grupy/ wzoruje się na strukturze aparatu rozjemczego.

Podczas przeprowadzania pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych praca zespołów /osób/ dokonujących pomiaru i wystawiających ocenę może być zorganizowana następująco:

a/ oceniający gromadzą stopniowo dane pomiaru zarówno o charakterze jakościowym, jak i ilościowym;

b/ po upływie pewnego czasu, pokrywającego się z zasady z okresami i etapami ćwiczenia, dokonują oni selekcji, analizy i syntezy zebranego przez ten czas materiału;

c/ odpowiednio opracowany materiał przedstawiają przełożonym, którzy następnie - po dalszym zbiorczym jego opracowaniu oraz uzupełnieniu własnymi danymi szczegółowymi i danymi podsumowującymi - przedkładają go z kolei w formie sprawozdania nadrzędnym przełożonym;

d/ nadrzędni przełożeni przedstawiają sprawozdanie /sprawozdania/ zbiorcze za pośrednictwem grupy omówienia kierownikowi ćwiczenia.

Częstotliwość przedstawiania materiałów /sprawozdań/ jest regulowana specjalnymi zarządzeniami, w zależności od potrzeb.

Każde sprawozdanie musi mieć charakter analityczno-problemowy, a nie tylko rejestracyjny, oraz obowiązkowo zawierać oceny i ich uzasadnienia. Przy wystawianiu ocen niektóre działy, tzw. zastrzeżone, w myśl odrębnych przepisów /zwykle zaleceń instrukcji inspekcyjnej/ preferuje się.

Opracowanie sprawozdań ułatwiają niekiedy odpowiednie ich wzory, arkusze wyników obserwacji itp. Sprawa ta jednakże powinn być w każdym wypadku głęboko przemyślana, ponieważ pochopnie spo rządzone i mechaniczne stosowane blankiety zapisu pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczenia schematyzują i rutynizują cały proces sprawozdawczości, zwłaszcza w ćwiczeniach z wojskami.

Całkowitego pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczenia taktycznego - na podstawie wspomnianych sprawozdań, uwag i zaleceń kierownika ćwiczenia i jego najbliższych pomocników oraz innych materiałów - dokonuje zgodnie z przedstawionymi wyżej zasadami pomiaru z zasady grupa omówienia. Nie mogą jednakże być wykluczone przypadki powoływania /organizowania/ specjalnego organu w celu dokonania całkowitego pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczenia. Jego organizacja może być różna, pod warunkiem zapewnienia sprawnej pracy takiego organu.

Nawet najbardziej zobiektywizowane wyniki pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczenia taktycznego stracą na wartości, jeśli nie zostaną zastosowane najwłaściwsze /a więc i najkomunikatywniejsze/ w wypadku danego ćwiczenia formy podania tych wyników do wiadomości zainteresowanym podczas omówienia. Dla właściwego rozwiązania tego problemu należy przede wszystkim:

a/ zaznajomić uczestników omówienia z celami i problemami postawionymi w ćwiczeniu, stopniem i oceną ich realizacji /rozwiązania/ oraz z problemami, które nie zostały rozwiązane lub wyłoniły się dodatkowo w toku ćwiczenia, a także z dalszym postępowaniem zmierzającym do wykonania postawionych zadań. Tylko analityczno-problemowe i konkretne potraktowanie całej tej sprawy i jej odpowiednie uzasadnienie - ewentualnie powołanie się na precedensy oraz poparcie wywodów i sądów przeko-

nywającymi danymi - rokuje powodzenie;

b/ zbudować omówienie tak, by słuchający rozumieli naświetlane problemy i interesowali się nimi. Stąd właśnie bierze się praktyka wielostopniowych omówień i stawiania przed danym audytorium jedynie zagadnień je interesujących;

c/ omawiać ćwiczenie krótko i zwięźle, pamiętając jednak o tym, że w każdym omówieniu trzeba wyczerpać całą ważną problematykę danego ćwiczenia;

d/ korzystać - jeśli chodzi o występujących w omówieniu - jak najmniej z tekstu pisanego lub wcale się nim nie posługiwać, sięgając do zapisków i notatek wyłącznie w wypadku cytowania liczb, wskaźników itp.

Z problemem pomiaru skuteczności szkoleniowej wiąże się ściśle takie zagadnienie jak ekonomiczność działania.

W wypadku różnych ćwiczeń, w tym również ćwiczeń taktycznych, ekonomiczne działanie oznacza ponoszenie określonych nakładów w związku z ćwiczeniem i uzyskiwanie określonych efektów w związku z tymi nakładami, przy założeniu, że między nakładami i efektami istnieje ścisłe powiązanie, polegające na tym, że nakłady są ponoszone z zamiarem uzyskania efektów, a efekty są uzyskiwane na skutek ponoszenia nakładów. Ekonomiczność działania, jako wielkość wyrażająca stosunek uzyskanych efektów do poniesionych nakładów, stanowi kryterium oceny każdego ~~ćwiczenia czy~~ działania dzięki możliwości porównania uzyskanych efektów i poniesionych nakładów. Można ją przy tym rozpatrywać z dwóch punktów widzenia /w dwóch wersjach/: wydajności /co oznacza, że działanie jest tym ekonomiczniejsze, im większe uzyskuje się w nim efekty przy ponoszeniu określonych nakładów/ albo oszczędności /co oznacza, że działanie jest tym ekonomiczniejsze, im mniejszych wymaga nakładów dla uzyskania określ-

lonych efektów/. Stosowanie zasady ekonomiczności w pierwszej wersji ma na celu uzyskanie maksymalnych skutków przy określonych nakładach, stosowanie znów tej zasady w wersji drugiej - uzyskanie minimalnych nakładów przy określonych skutkach /ściślej - zakładaniu tych skutków/.

Znaczenie obrony kraju i przygotowujących do niej ćwiczeń jest ogromne, niemniej jednak nie można nie brać pod uwagę ich kosztów. Przy pomiarze skuteczności każdego ćwiczenia powinno się wiązać sprawę efektów i nakładów, to jest przestrzegać zarówno zasady wydajności, jak i zasady oszczędności oraz uwzględniać to kwestie przy wystawianiu oceny.

Przy dokonywaniu pomiarów stosuje się wzór:
$E = \frac{S}{N}$, w którym E - to ekonomiczność, a S i N oznaczają odpowiednio skutki /efekty/ i nakłady /koszty/. Ale zagadnienie to nie jest proste, ponieważ trudno skwantyfikować skutki o charakterze jakościowym. W związku z tym należy przedstawiać między innymi poszczególne skutki w postaci ocen wyrażonych w liczbowej skali interwałowej.

Wyjaśnienia /w odniesieniu do ćwiczeń/ wymaga także termin sprawność. Termin ten jest wieloznaczny. W sensie uniwersalnym przez "sprawność" rozumie się każdy z walorów praktycznego działania, czyli sprawność jaką stanowi i dokładność, i prostota itd. Syntetycznie rozumiana sprawność - to ogół tych wszystkich walorów razem wziętych; działa się więc sprawniej, im działanie zawiera w sobie więcej poszczególnych walorów praktycznych. Do sprawnego działania można również odnieść działanie ekonomiczne. Sprawność wreszcie można pojmować manipulacyjnie - manualnie. A więc sprawne działanie - to na pewno działanie skuteczne, prowadzące w ćwiczeniu do rozmaitych pozytywnych skutków.

Powyższe określenie pozwala na przeniesienie na grunt ćwiczeń także sprawności kształcenia /szkolenia/, mającej zastosowanie w procesie dydaktycznym szkół i ujmującej w wartościach wymiernych /liczbowych/ różne wskaźniki /na przykład odpad, odsiew, drugoroczność, terminowość itp./. W ćwiczeniach, które stanowią odzwierciedlenie pewnego procesu dydaktycznego, chodziłoby głównie o wypadki nadzwyczajne, osiągniętą wydolność sprzętu czy mechanicznych środków transportu oraz częstotliwość przerabiania niektórych /najczęściej treningowych/ zagadnień szkoleniowych.

Schematyczne ujęcie przedstawionych zasad pomiaru skuteczności szkoleniowej ćwiczeń taktycznych pokazano w załączniku 58.

Omówione zasady pomiaru skuteczności szkoleniowej wspomnianych ćwiczeń są zasadami podstawowymi, ukierunkowują one bowiem pomiar skuteczności tych ćwiczeń oraz w konsekwencji powinny zapewnić wystawienie adekwatnej do pomiaru oceny.

BIBLIOGRAFIA

1. Instrukcja przeprowadzenia ćwiczeń taktycznych. Sygn. Piech. - 94/55. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1955.
2. Instrukcja organizacji i prowadzenia ćwiczeń taktycznych z oddziałami i pododdziałami artylerii. Sygn. Art. 306/68, drukarnia Sztabu Generalnego WP, Warszawa 1968.
3. Instrukcja służby rozjemczej i pozorowania. Wydawnictwo Ministerstwa Spraw Wojskowych, Warszawa 1920.
4. Instrukcja strzelania z broni strzeleckiej i pokładowej transporterów opancerzonych, Program strzelań piechoty. Sygn. Szkol. - 353/69. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1969.
5. Instrukcja strzelania z broni strzeleckiej, Strzelania z broni ręcznej i maszynowej. Sygn. Szkol. - 232/64, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1965.
6. Tadeusz Kotarbiński: Traktat o dobrej robocie. Wydanie piąte, Ossolineum, Wrocław 1973.
7. Jerzy Kurnal: Zarys treści organizacji i zarządzania. Wydanie II, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1970.
8. Metodyka opracowania i prowadzenia map na szczeblach taktycznych /pułk - dywizja/. Wydawnictwo Akademii Sztabu Generalnego, Warszawa 1972, nr ewid. Bibl. Szkol. ASG-020647.
9. Metodyka szkolenia taktycznego pododdziałów artylerii naziemnej. Sygn. Art.-232/62, Wydawnictwo Ministra Obrony Narodowej, Warszawa 1963.
10. Methoden und Formen der operativ - taktischen, Ausbildung der Offiziere und Stabe. Wydawnictwo Akademii Wojskowej NAL NRD im. F. Engelsa, Drezno 1965.

11. Tadeusz Nowicki: Dydaktyka Wojskowa. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1966.
12. Wincenty Okoń: Zarys dydaktyki. Wydawnictwo PZWS, Warszawa 1965.
13. Wincenty Okoń: Elementy dydaktyki szkoły wyższej. PWN, Warszawa 1972.
14. Regulamin walki wojsk lądowych /batalion, kompania/. Sygn. Szkol. - 254/65, Wydawnicto Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1965.
15. Regulamin walki Sił Zbrojnych PRL /dywizja, pułk/. Sygn. Szt. Gen. - 347/64, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1964.
16. Antoni Rataj: Zarys metodyki nauczania taktyczno-specjalistycznego służb kwatermistrzowskich w oddziałach i związkach taktycznych. Podręcznik. Wydawnictwo Akademii Sztabu Generalnego, Warszawa 1970, nr ew. bibl. nauk. ASG - 014229.
17. Robert Rigg: Realizm w szkoleniu bojowym pododdziałów armii amerykańskiej. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1959.
18. A.F. Szramczenko: W pomoszcz rukowoditielu takticzeskich uczenij. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony ZSRR, Moskwa 1965.
19. Roman Sielecki: Wprowadzenie do metodyki szkolenia taktyczno-operacyjnego oficerów, sztabów i wojsk. Wydawnictwo Akademii Sztabu Generalnego, Warszawa 1969, nr ew.bibl. szkol. ASG - 014337.
20. Wyniki badań efektywności szkolenia wojsk w ćwiczeniach taktycznych. Praca zbiorowa. "Myśl Wojskowa" /tajna/, nr 3/38/, 1967.

21. Jerzy Zakrzewski, Stefan Drozd: Metody i formy szkolenia wojskowego. Akademia Sztabu Generalnego, Warszawa 1967.

22. Jerzy Zakrzewski: Zasady szkolenia wojskowego. Akademia Sztabu Generalnego, Warszawa 1961 r.

23. Zarys metodyki szkolenia taktycznego pododdziałów piechoty i czołgów. Podręcznik. Sygn. Szkol. - 168/61, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1961.

24. Zbiór Prac Akademii Sztabu Generalnego, Materiały na VI Sesję Naukową ASG - wyniki badań efektywności szkolenia wojskowego w ćwiczeniach taktycznych z wojskami, nr 1/28/1965. Akademia Sztabu Generalnego, Warszawa 1965.

Wydrukowano w 4 egz.
Egz.nr 1-4-a/a
Wyk. zespół ofic.
Druk JD, dn. 20.7.74 r.
nr 0892/02177/WW.

Egz. nr 1 am 3 i 4 zniszczono
Sielech
płk R. Sielech

ARCHIWUM
BIBLIOTEKI SZKOŁY GŁÓWNEJ
KADEMII GÓRNICZEJ
w Gen. Broni K. Świerczewskiego
Nr 39212